

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПРУЩАК ВАЛЕРІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 347.965.42(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ
У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

081 – Право

подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В.Є. Прущак

Науковий керівник – Голубєва Неллі Юріївна
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Прущак В.Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертація є першим у науці цивільного процесуального права України спеціальним комплексним дослідженням правової регламентації процедури врегулювання спору за участю судді як самостійного способу альтернативного вирішення цивільно-правових спорів.

У науковому дослідженні здійснено комплексний аналіз інституту врегулювання спору за участю судді, висвітлено еволюцію його виникнення та становлення, визначено правову природу й місце в системі альтернативних способів вирішення спорів та цивільному процесуальному праві з урахуванням міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду.

Охарактеризовано теоретичні засади процедури врегулювання спору за участю судді, надано визначення її поняття, ознак та принципів, досліджено передумови запровадження та умови проведення означеної процедури, розглянуто особливості правового статусу судді при здійсненні процедури врегулювання спору за участю судді.

Особливу увагу приділено правовому порядку проведення процедури врегулювання спору за участю судді, порядку припинення та визначенню правових наслідків її реалізації.

Розвинуто наукові уявлення про історію розвитку та соціальні передумови формування альтернативних способів вирішення спорів, базуючись на періодизації всесвітньої історії, яка відображає зміни людської свідомості, суспільного укладу та, як наслідок, зміни форм вирішення спорів. Здійснено поділ історичних етапів їхнього розвитку на наступні періоди: 1) античний період (вирішення спорів ґрунтується на принципах природнього відбору, силового протистояння та боротьби за виживання, а посередництво стає

засобом встановлення порядку та стабільності); 2) період раннього середньовіччя (становлення церковного суду, священнослужителі якого користуються великим моральним впливом, авторитетом та наділені повноваженням щодо примирення ворогів); 3) період середньовіччя (розвиток компенсаційного правосуддя, судового примирення, спрямованого на мир, довіру та взаємне забезпечення інтересів, поява мирової угоди); 4) новітній період (підвищення участі держави в питаннях примирення).

Досліджено історію правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів на українських землях, що свідчить про наявність відповідних національних правових традицій. Визначено, що вона поділяється на такі етапи: період Київської Русі (засобом врегулювання соціально-правового конфлікту стає компроміс, що полягає в одержанні грошового стягнення замість каральних механізмів покарання, заміні кровної помсти грошовим викупом за образу); період Гетьманщини (поява процедур «єднання», які мали на меті залучення «поєднувачів» - посередників, що формували умови примирення та могли вирішити справи майнового, земельного та кримінального характеру); період Російської імперії (виникнення комерційних судів, де основною формою роботи суду є процедура врегулювання спору та досягнення консенсусу між його сторонами, а основним обов'язком, який покладається на суд, стає обов'язок запропонувати сторонам закінчити спір за допомогою примирної процедури); радянський період (створення репресивної системи права та викоренення альтернативних судочинству способів вирішення спорів, з другої половини ХХ ст. – поступове формування доктринальних підходів до вивчення примирних процедур); пострадянський період (набувають стрімкого розвитку примирні процедури: третейський розгляд, арбітраж-посередництво, міні-суд, медіація та ін.); євроінтеграційний період (реформування судової системи, впровадження альтернативних способів вирішення спорів).

Сформульовано визначення врегулювання спору за участю судді як самостійної форми вирішення цивільно-правових спорів. Врегулювання спору за участю судді – це переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, який за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору.

Розвинуто наукові уявлення про визначення термінів «правовий спір» і «юридичний конфлікт» та зазначено, що у контексті врегулювання спору за участю судді прийнятним є застосування саме терміну «вирішення спору», адже «конфлікт» – це явище більш довготривале, глибинне і зберігає юридичні розбіжності, натомість категорія «спір» відображає процес усвідомлення сторонами своїх протиріч та бажання їх усунення за безпосередньою допомогою узгоджувальних процедур із залученням нейтральної третьої сторони.

Вдосконалено теоретичні положення щодо співвідношення термінів «медіація», «врегулювання спору за участю судді». Узагальнено наукові концепції стосовно місця врегулювання спору за участю судді в системі альтернативного вирішення спорів та доведено, що врегулювання спору за участю судді є одночасно самостійним альтернативним способом вирішення цивільно-правових спорів та інститутом цивільного процесуального права.

Розкрито основні ознаки інституту врегулювання спору за участю судді. Зовнішніми ознаками процедури є: а) наявність цивільно-правового спору між сторонами; б) часткова самоврегульованість процедури; в) добровільний характер застосування процедури; г) майже необмежена процедурна диспозитивність; д) участь третьої незалежної особи в якості нейтрального посередника; е) кінцевий акт застосування означеного способу альтернативного вирішення спорів, який поширює свою дію тільки на сторони. Внутрішніми ознаками є: а) наявність судді, у провадженні якого знаходиться справа, що

виконує функції нейтрального посередника; б) можливість використання означеного способу лише на початку розгляду справи по суті; в) передбачене право судді запропонувати сторонам мирний шлях врегулювання спору; г) безпосередня відповідальність сторін за ухвалені рішення.

Запропоновано поділити принципи, на основі яких здійснюється врегулювання спору за участю судді, на дві групи. Перша група – це принципи цивільного процесуального права, які впливають на означену процедуру. До них відносяться: а) верховенство права, б) рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, в) змагальність, г) диспозитивність, д) обов'язковість судового рішення, є) неприпустимість зловживання процесуальними правами, е) розумність строків. Друга група – це спеціальні принципи, що безпосередньо притаманні врегулюванню спору за участю судді, серед яких: а) добровільність, б) конфіденційність, в) нейтральність та неупередженість судді-посередника, г) правомочність, д) гнучкість та структурованість процедури, є) співробітництво судді та сторін спору.

Здійснено аналіз зарубіжного досвіду щодо врегулювання спорів альтернативним судочинству шляхом та встановлено, що в умовах спрямування українського законодавства до стандартів європейського правосуддя з метою забезпечення практичного застосування альтернативних способів вирішення спорів необхідним є відповідне правове регулювання. Доведено, що від якісної правової регламентації залежить ефективність здійснення врегулювання спору за участю судді.

Узагальнено існуючі у науковій літературі точки зору щодо передумов проведення врегулювання спору за участю судді, якими є: невпинне впровадження альтернативних судочинству способів вирішення цивільно-правових спорів; прагнення до оперативного вирішення спорів та спрощеної процедури подолання суперечностей; зосередження уваги на соціально значущих функціях правосуддя та підвищення ролі суду у сучасному суспільстві; розширення диспозитивних повноважень сторін цивільних спорів.

Досліджено умови реалізації означеного інституту й запропоновано власну систему їхньої класифікації на процесуальні (наявність ухвали про відкриття провадження у справі; наявність згоди сторін спору; ініціювання процедури до початку розгляду справи по суті; відсутність третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору), організаційно-методичні (безпосередня участь суду у процесі врегулювання спору за участю судді; політико-правовий намір держави; наявність якісно, професійно підготовленого штату суддів, уповноважених на здійснення процедури; достатній рівень інформаційного забезпечення) та суб'єктивні (добровільність; взаємність і взаємодія; зацікавленість; відповідальність) умови.

Сформульовано рекомендації щодо необхідності запровадження спеціальної професійної програми базової підготовки суддів до процедури врегулювання спору за участю судді, а також акредитації програми підвищення кваліфікації з напрямку «ведення переговорів» задля їхнього проведення більш ефективним, неупередженим способом у передбачені законодавством розумні строки. Охарактеризовано критерії, за якими слід проводити навчання судді, а саме: об'єктивний (забезпечення принципу нейтральності судді-посередника); психологічний (прагнення судді до неупередженості); оціночний (бажання судді здійснювати процедуру та його власна репутація).

Аргументовано необхідність закріплення в окремій статті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положень про підготовку судді для проведення врегулювання спору за участі судді: (1) суддя зобов'язаний пройти підготовку для отримання можливості проводити врегулювання спору за участю судді; (2) підготовка судді для проведення врегулювання спору за участю судді включає теоретичну та практичну підготовку судді в Національній школі суддів України; (3) програму, навчальний план та порядок проходження підготовки судді для проведення врегулювання спору за участю судді затверджує Вища кваліфікаційна комісія суддів України за рекомендацією Національної школи суддів України; (4) за результатами

підготовки судді отримують свідоцтво встановленого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України зразка. Проходженням суддею підготовки вважається успішне виконання програми підготовки; (5) Національна школа суддів України надсилає матеріали щодо суддів, які пройшли підготовку, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для складення кваліфікаційного іспиту; (6) Національна школа суддів України здійснює підготовку суддів, які можуть проводити врегулювання спору за участю судді.

Обґрунтовано тезу щодо доцільності створення впорядкованого переліку, який би забезпечував вільний доступ сторін спору до інформації щодо судді, за участю якого може відбуватися процедура врегулювання спору, а саме формування «Реєстру суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді». Необхідним є внесення до Реєстру інформації щодо прізвища, ім'я, по батькові судді; документа, що підтверджує проходження суддею спеціальної підготовки; категорій справ, за якими зазначений суддя спеціалізується; досвіду роботи з проведення примирних процедур; мови, якою суддя здатен проводити процедуру; інших необхідних відомостей.

Узагальнено існуючі у науковій літературі підходи щодо виокремлення певних етапів процедури врегулювання спору за участю судді та запропоновано розмежувати порядок проведення процедури за такими етапами: підготовчий (вступний етап, який передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді), переговорний (основоположний етап, спрямований на безпосереднє врегулювання цивільно-правового спору між його учасниками) та заключний (припинення врегулювання спору за участю судді шляхом досягнення або не досягнення компромісу). Обґрунтовано тезу про недоцільність чіткого обмеження процесуальних рамок даних етапів та зроблено акцент на гнучкості та відносній неформальності процедури врегулювання спору за участю судді.

З урахуванням євроінтеграційного курсу розвитку України обґрунтовано твердження стосовно забезпечення відповідності національної судової системи

міжнародним і європейським стандартам та сформульовано низку рекомендацій щодо вдосконалення процедури врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України з огляду на загальносвітову тенденцію розширення сфери застосування альтернативних способів вирішення спорів у світі.

Задля забезпечення ефективного здійснення процедури врегулювання спору за участю судді частину першу статті 202 ЦПК України запропоновано викласти у такій редакції: «Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Ухвала підлягає оскарженню в частині зупинення провадження по справі».

Задля організації інформаційно-методичного забезпечення суддів щодо процедури врегулювання спору за участю судді, запровадження дієвої професійної підготовки суддів, належного функціонування Реєстру суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді, доведено доцільність доповнення переліку повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, закріпленого в частині першій статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», такими повноваженнями: розробляє й затверджує стандарти у сфері професійної підготовки суддів та підвищує їхню кваліфікацію задля забезпечення ефективного проведення процедури врегулювання спору за участю судді; організовує інформаційно-методичне забезпечення суддів у сфері здійснення врегулювання спору за участю судді; здійснює контроль за ефективністю спеціальної підготовки та якістю навчання суддів; формує та веде Реєстр суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді.

У дисертації сформульовані й інші теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення актів чинного цивільного процесуального законодавства в частині врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України.

Ключові слова: цивільно-правовий спір, конфлікт, суд, альтернативні способи вирішення спорів, третя сторона, посередництво, медіація, переговори, судове примирення, суд, врегулювання спору за участю судді, етапи процедури, узгодження позицій.

SUMMARY

Prushchak V.E. Settlement of a dispute involving a judge in the civil proceedings of Ukraine. – Qualification scientific work, manuscript copyright. Thesis for a Ph.D. degree in specialty 081 – Law. – National University ‘Odessa Law Academy’, Odesa, 2020.

The dissertation is the first in the science of civil procedural law of Ukraine a special comprehensive study of the legal regulation of the procedure of dispute settlement with the participation of a judge as an independent way of alternative resolution of civil disputes.

The scientific research carried out a comprehensive analysis of the institution of dispute settlement with the participation of a judge, highlighted the evolution of its emergence and formation, determined its legal nature and place in the system of alternative dispute resolution and civil procedural law, taking into account foreign experience and international standards.

Characterized the theoretical procedures with the participation of a judge, the definition of its concept, features and principles are given, the prerequisites for the introduction and conditions of the specified procedure are investigated, the peculiarities of the legal status of the judge in carrying out the procedure of dispute settlement with the participation of the judge are considered.

Special attention is paid to the legal procedure of the procedure of settlement of the dispute with the participation of the judge, the procedure for termination and determination of legal consequences of its implementation.

Developed scientific ideas about the history of development and social prerequisites for the formation of alternative ways of resolving disputes, based on the periodization of world history, which reflects changes in human consciousness, social structure and as a consequence of changing forms of dispute resolution. The historical

stages of their development have been divided into the following periods: 1) the ancient period (dispute resolution is based on the principles of natural selection, power struggle and struggle for survival, and mediation becomes a means of establishing order and stability); 2) the period of the early Middle Ages (the formation of a church court, whose clergymen enjoy great moral influence, authority, and are empowered to reconcile enemies); 3) the period of the Middle Ages (the development of compensatory justice, judicial reconciliation aimed at peace, trust and mutual protection of interests, the emergence of a peace agreement); 4) the most recent period (increasing state involvement in reconciliation issues).

The peculiar history of legal regulation of alternative ways of resolving disputes in Ukrainian lands is investigated, which testifies to the existence of relevant national legal traditions. It is determined that it is divided into the following stages: the period of Kievan Rus (a means of resolving social and legal conflict is a compromise consisting in obtaining monetary punishment instead of punitive mechanisms of punishment, replacement of vengeance with money redemption for insult); the Hetmanate period (the emergence of ‘unity’ procedures aimed at attracting ‘combiners’ – mediators who formed the terms of reconciliation and could resolve property, land and criminal cases); the period of the Russian Empire (the emergence of commercial courts, where the main form of court work is the procedure for settling the dispute and reaching consensus between its parties, and the main duty it is incumbent on the court is to invite the parties to settle the dispute through conciliation); the Soviet period (the creation of a repressive system of law and the eradication of alternative litigation methods of dispute resolution, from the second half of the twentieth century – gradual formation of doctrinal approaches to the study of conciliation procedures; the post-Soviet period (conciliatory procedures are rapidly developing: arbitration, mediation, mini-court, etc.); the European integration period (reform of the judicial system, introduction of alternative ways of resolving disputes).

The definition of dispute settlement with the participation of a judge is formulated as an independent form of solving civil disputes. The settlement of a dispute involving a judge is a negotiated, structured and confidential process in which

the parties to the dispute attempt to negotiate independently with the support of a neutral impartial mediator – a judge who, using their own professional skills and knowledge, leads the parties to a peaceful settlement dispute.

Scientific ideas about the definition of the terms ‘legal dispute’ and ‘legal conflict’ have been developed, and it is stated that in the context of the dispute settlement with the participation of a judge it is acceptable to use the term "dispute resolution", since "conflict" is a phenomenon of longer duration, deep and preserves legal disagreements, on the other hand, reflect the process of the parties' awareness of their contradictions and their desire to resolve them directly through conciliation procedures involving a neutral third party.

Theoretical provisions on the relation between the terms ‘mediation’, ‘dispute settlement with the participation of a judge’ have been improved. The scientific concepts regarding the place of dispute settlement with the participation of a judge in the system of alternative dispute resolution have been generalized and it has been proved that the settlement of the dispute with the participation of a judge is at the same time an alternative legal disputes and the institute of civil procedural law.

The basic features of the institute of dispute settlement with the participation of a judge are revealed. External features of the procedure are: a) the existence of a civil dispute between the parties; b) partial self-regulation of the procedure; c) the voluntary nature of the procedure; d) almost unlimited procedural dispositiveness; e) participation of a third independent person as a neutral mediator; g) the final act of applying this method of ADR, which extends only to the parties. Internal signs are: a) the presence of a judge, in whose proceedings there is a case performing the functions of a neutral mediator; b) the possibility of using this method only at the beginning of the trial on the merits; c) the envisaged right of a judge to offer the parties a peaceful means of dispute settlement; d) direct responsibility of the parties for the decision.

It is proposed to divide the principles on the basis of which a dispute involving a judge is resolved into two groups. The first group is the principles of civil procedural law, which include: a) the rule of law, b) equality of all parties to the lawsuit before the law and the court, c) competitiveness, d) dispositiveness, e) the

obligation to adjudicate, f) inadmissibility of abuse of procedural rights; g) reasonable time. The second group is the specific principles that are directly relevant to the settlement of a dispute involving a judge, including: a) voluntariness, b) confidentiality, c) neutrality and impartiality of the mediator, d) jurisdiction, e) flexibility and structure of the procedure, f) cooperation judges and parties to the dispute.

The analysis of foreign experience in the settlement of disputes by alternative legal proceedings is analyzed and it is established that in the conditions of directing Ukrainian legislation to the standards of European justice in order to ensure the practical application of alternative ways of resolving disputes, appropriate legal regulation is necessary. It is proved that the quality of legal regulation depends on the effectiveness of the settlement of the dispute with the participation of a judge.

A generalized decision in a scientific literary perspective on the transition to a genuine settlement of a dispute involving a court that has: unrecognized, possibly, alternative judicial authorities capable of altering civil disputes; striving for prompt dispute resolution and a corrective form of conflict resolution; promoting respect for the socially important functions of justice and the role of the courts in modern society; expanding the disputes of the civil litigation page.

The conditions of realization of this institute are investigated, and their own system of their classification into procedural (availability of a decision to open proceedings; the presence of the parties to the dispute; initiating the procedure before the start of the trial on the merits; the absence of a third party claiming separate claims for the subject matter of the dispute), organizational and methodical (direct involvement of the court in the dispute resolution process with the participation of a judge; political and legal intention of the state; availability of quality, professionally trained staff of judges authorized to carry out the procedure; a sufficient level of information support) and subjective (voluntariness; reciprocity and interaction; interest; responsibility) conditions is proposed.

Recommendations have been formulated on the necessity of introducing a special professional program of basic training of judges for the procedure of dispute

settlement with the participation of a judge, as well as accreditation of the training program in the direction of conducting negotiations in order to conduct them in a more efficient, impartial manner within the stipulated time limits. The criteria for the training of the judge, namely objective (ensuring the principle of neutrality of the mediating judge); psychological (the judge's desire for impartiality); evaluation (the desire of the judge to carry out the procedure and his own reputation) are given.

The necessity of fixing in a separate article of the Law of Ukraine ‘On the Judiciary and Status of Judges’ provisions for preparing a judge for conducting a dispute with the participation of a judge is argued: (1) the judge is obliged to undergo training in order to be able to settle the dispute with the participation of the judge; (2) preparing a judge to settle a dispute involving a judge includes theoretical and practical training for a judge at the National School of Judges of Ukraine; (3) the program, curriculum and procedure for the preparation of the judge for the settlement of the dispute with the participation of the judge are approved by the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine upon the recommendation of the National School of Judges of Ukraine; (4) upon the results of the training, the judges shall receive a certificate established by the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine. Successful implementation of the training program is considered to be passing the training judge; (5) the National School of Judges of Ukraine shall send the materials concerning the judges who have been trained to the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine for the examination; (6) The National School of Judges of Ukraine shall train judges who may settle the dispute with the participation of a judge.

The thesis about the feasibility of creating an orderly list, which would provide free access to the parties to the dispute to the information about the judge, with the participation of which may be a dispute settlement procedure, namely the formation of a ‘Register of judges who can handle the dispute with the participation of a judge’. It is necessary to enter in the designated Register the information on the surname, first name, patronymic of the judge; a document confirming the passing of a special training judge; the categories of cases in which the judge specializes; experience in

conciliatory procedures; the language in which the judge is able to conduct the proceedings; other necessary information.

There are generalized approaches in the scientific literature on the identification of certain stages of the procedure of dispute settlement with the participation of a judge, and it is proposed to distinguish the procedure of carrying out the procedure in the following stages: preparatory (introductory phase, which provides for organizational procedures before the start of the dispute with the participation of a judge), negotiation (fundamental stage aimed at the direct settlement of a civil dispute between its participants) and final (termination of the settlement of the dispute with the participation of a judge by reaching or not reaching compromise). The thesis about the inappropriateness of a clear limitation of the procedural framework of these stages was substantiated, and the emphasis on the flexibility and relative informality of the dispute settlement procedure with the participation of a judge was placed.

Taking into account the European integration course of development of Ukraine, the statement about ensuring compliance of the national legal system with the standards of the international community is substantiated and a number of recommendations for improving the procedure of dispute settlement with participation of a judge in the civil judiciary of Ukraine are formulated in view of the general tendency to expand the scope of alternative solutions.

It is stated that in order to ensure the effective implementation of the dispute settlement procedure with the participation of a judge, part 1 of Article 202 of the CPC of Ukraine should be stated in the wording: 'The ruling is subject to appeal against the suspension of the case'.

For the purpose of organizing information and methodological support of judges regarding the procedure for settling a dispute with the participation of a judge, introducing effective professional training of judges, proper functioning of the Register of Judges who may carry out the procedure of settling a dispute with the participation of a judge, it is proved the expediency of supplementing the list of powers of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine, enshrined in

part one of Article 93 of the Law of Ukraine ‘On the Judiciary and Status of Judges’: develops and approves standards in the field of professional training of judges and enhances their qualifications to ensure the effective conduct of the dispute settlement procedure with the participation of a judge; organizes information and methodological support of judges in the field of dispute settlement with the participation of a judge; supervises the effectiveness of special training and the quality of training of judges; Forms and maintains a Register of Judges who can conduct a dispute settlement procedure with the participation of a judge’.

In the dissertation, other theoretically substantiated proposals for improving the acts of the existing civil procedural legislation in the part of settling a dispute with the participation of a judge in the civil proceedings of Ukraine are formulated.

Key words: civil dispute, conflict, alternative dispute resolution, third party, negotiations, mediation, conversations, judicial reconciliation, court, dispute settlement with the participation of a judge, stages of procedure, reconciliation of positions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

1. Прущак В.Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2, ч. 2. С. 74-78.
2. Прущак В.Є. Роль судді під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти та шляхи їхнього вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С. 44-48.
3. Прущак В.Є. Правові основи врегулювання спору за участю судді. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №17. С. 56-62.
4. Prushchak V. Conditions of implementation of a dispute settlement with the participation of a judge in civil matters in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №3, ч. 1. С. 228-233.
5. Прущак В.Є. Історичний аспект розвитку альтернативних способів вирішення спорів. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 90-95.

6. Прущак В.Є. Характеристика спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді. *Новели Цивільного процесуального кодексу України: матеріали «круглого столу»* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) /за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.Ю. Голубевої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018. С. 102-105.

7. Прущак В.Є. Щодо визначення поняття «альтернативне вирішення цивільно-правових спорів». *Актуальні проблеми публічного та приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 25 трав. 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 74-77.

8. Прущак В.Є. Правовий статус судді під час здійснення процедури врегулювання спору. *Верховенство права та правова держава: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Ужгород, 14-15 верес. 2018 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 73-76.

9. Прущак В.Є. Місце врегулювання спору за участю судді в системі альтернативних судочинства способів вирішення цивільно-правових спорів. *Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі: матеріали Міжнар. мультидисциплінарної конф.* (Wolomin, Republic of Poland, 19-20 October 2018 р.). Vol. 1. Wolomin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 148-151.

10. Прущак В.Є. Інститут врегулювання спору за участю судді: поняття та ознаки. *Реформування цивільного процесуального права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф.* ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листоп. 2018 р.) /за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ю. Голубевої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018. С. 179-183.

11. Прущак В.Є. Підстави врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України. *Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса* (м. Одеса, 16 трав. 2019 р.) /уклад.: Н.Ю. Голубєва, Л.А. Островська, О.О. Коробенко, О.В. Сатановська. Одеса: Фенікс, 2019. С. 181-185.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ	14
1.1. Історичні та соціальні передумови виникнення, становлення та застосування альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів	14
1.2. Особливості врегулювання спору за участю судді, його місце у системі альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	35
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ	63
2.1. Поняття, ознаки та принципи врегулювання спору за участю судді	63
2.2. Передумови запровадження та умови проведення врегулювання спору за участю судді.....	90
РОЗДІЛ 3. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ.....	102
3.1. Суддя як обов’язковий учасник процедури врегулювання цивільно- правового спору за участю судді.....	102
3.2. Порядок проведення та правові наслідки врегулювання спору за участю судді	121
ВИСНОВКИ	148
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	158
ДОДАТКИ	183

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Традиційний судовий розгляд поступово перестає бути гарантією швидкого розв'язання правового спору. Недосконалість судової системи зумовлює довготривалість та економічну не вигідність судового процесу, перевантаженість судів, проблеми із забезпеченням рівноправності та змагальності сторін.

Наразі в Україні активно триває період комплексного реформування системи захисту прав та інтересів особи, одним із ефективних напрямів якого стає впровадження процедури врегулювання спору за участю судді, яка допомагає знизити вплив держави на суспільство, замінивши його самоврегульованими механізмами пошуку нових способів вирішення спорів. Врегулювання спору за участю судді постає таким альтернативним способом вирішення спорів, де самі сторони за допомогою неупередженого посередника – судді – можуть налагодити процес комунікації таким чином, щоб варіант вирішення конфліктної ситуації відповідав інтересам кожної з них.

Ефективність запровадження альтернативних судочинства способів вирішення спорів визнана європейським співтовариством та відображена в актах Ради Європи та Європейського Союзу, які вказують на необхідність застосування заходів, покликаних сприяти мирному врегулюванню спору між сторонами. Водночас якісне законодавче регулювання примирних процедур не замінює судочинство та не позбавляє зацікавлених осіб права на судовий захист, а, навпаки, дає інструменти та можливості громадянам ефективно реалізовувати власні права та виконувати обов'язки в контексті подолання суперечностей.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII було запроваджено у Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) інститут врегулювання спору за участю

судді. Законодавче закріплення врегулювання спору за участю судді у цивільному процесуальному законодавстві України зумовлює необхідність ґрунтовного теоретичного дослідження всіх аспектів цієї процедури, зокрема визначення поняття, ознак, принципів тощо. У зв'язку з цим комплексний аналіз процедури врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України є нагальною науковою потребою, а визначення перспектив вдосконалення її законодавчого забезпечення сприятиме усуненню певних прогалин у ЦПК України та інших законах.

Проблемам запровадження альтернативних судочинству способів вирішення спорів у своїх наукових доробках приділяють увагу багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: В.О. Аболонін, С.С. Алексєєв, І.О. Бут, В.М. Ведяхін, Н.Ю. Голубєва, О.В. Горецький, С.В. Ківалов, Ю.С. Коляснікова, З.В. Красіловська, А.Н. Кузбагаров, Н.Н. Леннуар, Н.А. Мазаракі, А.В. Малько, М.Н. Марченко, Д.С. Міхель, Жан А. Миримановф, А.А. Павлушина, Ю.Д. Притика, П.М. Рабінович, Л.Д. Романадзе, О.М. Спектор, Г.О. Ульянова, Т.А. Цувіна та інші.

Окремі аспекти дослідження процедури врегулювання спору за участю судді як одного з видів альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів висвітлюють у своїх працях такі представники науки цивільного процесуального права, як Н.М. Грень, М.Я. Поліщук, Ю.В. Розман.

Означені фундаментальні розробки вчених є підґрунтям для подальшого вирішення проблем у цій сфері, сприяють становленню та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді у період судової реформи в Україні. Водночас у вітчизняній науці цивільного процесуального права до цього часу відсутні спеціальні комплексні дослідження процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України з урахуванням міжнародних стандартів та позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку науки цивільного процесуального права

щодо врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України, вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано з урахуванням Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України 03.03.2016 р., в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу «Реформа цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер: 0116U0184) на 2016-2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення та вирішення теоретичних і практичних проблем застосування процедури врегулювання спору за участю судді при вирішенні цивільно-правових спорів у цивільному судочинстві України.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:
визначити передумови виникнення, становлення і розвитку альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів;

вивчити вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання примирних процедур вирішення спорів та з'ясувати місце процедури врегулювання спору за участю судді у системі альтернативних способів вирішення спорів;

визначити поняття, ознаки та принципи процедури врегулювання спору за участю судді;

з'ясувати та охарактеризувати передумови запровадження та умови проведення врегулювання спору за участю судді;

розглянути особливості правового статусу судді при здійсненні процедури врегулювання спору за участю судді;

висвітлити порядок проведення та правові наслідки врегулювання спору за участю судді;

сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції про вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в частині врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при врегулюванні спору за участю судді як одного із способів вирішення цивільно-правових спорів.

Предметом дослідження є врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є філософські, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання емпіричного і теоретичного рівнів дослідження. Завдяки *історико-правовому методу* досліджено виникнення, становлення та розвиток альтернативних способів вирішення спорів, у тому числі інституту врегулювання спору за участю судді у різні історичні періоди у світі й в Україні (підрозділи 1.1, 1.2). *Системний метод* використовувався при оцінці взаємозв'язку процедури врегулювання спору за участю судді з іншими формами альтернативних способів вирішення спорів (підрозділи 1.2, 3.1). *Формально-логічний метод* застосовувався для визначення понять «альтернативні способи вирішення спорів», «врегулювання спору за участю судді», «принципи врегулювання спору за участю судді», «умови врегулювання спору за участю судді» (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). *Метод абстрагування та узагальнення* допоміг вивчити існуючі підходи до проведення процедури врегулювання спору за участю судді під час розв'язання цивільно-правових спорів та визначити ознаки та принципи врегулювання спору за участю судді (підрозділи 2.1, 2.2). Завдяки *юридико-статистичному методу* проаналізовано практику застосування

процедури врегулювання спору за участю судді (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 3.1, 3.2). *Структурний метод* дав змогу виділити етапи процедури врегулювання спору за участю судді та дослідити їх особливості (підрозділ 3.2), а *компаративістський метод* дозволив проаналізувати закономірності розвитку альтернативних способів вирішення спорів у зарубіжних країнах та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням позитивного законодавчого зарубіжного досвіду (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у науці цивільного процесуального права України спеціальним комплексним дослідженням правової регламентації процедури врегулювання спору за участю судді як самостійного способу альтернативного вирішення цивільно-правових спорів з урахуванням міжнародних стандартів та зарубіжного законодавчого досвіду.

У роботі сформульовано низку концептуальних понять, теоретичних положень, висновків та практичних рекомендацій, які характеризуються науковою новизною. Найсуттєвішими серед них є такі:

вперше:

сформульовано визначення процедури врегулювання спору за участю судді як переговорного, структурованого та конфіденційного процесу, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, який за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору;

доведено, що врегулювання спору за участю судді є одночасно самостійним альтернативним способом вирішення цивільно-правових спорів, відмінним від медіації, та інститутом цивільного процесуального права. У контексті інституту цивільного процесуального права пропонується його розглядати як сукупність цивільних процесуальних норм, що регулюють

цивільні процесуальні відносини з метою вирішення завдань цивільного судочинства, закріплених частиною першою статті 2 ЦПК України, шляхом здійснення примирних процедур за участю судді;

виділено групи основних ознак врегулювання спору за участю судді. Зовнішніми ознаками процедури є: а) наявність цивільно-правового спору між сторонами, б) часткова самоврегульованість процедури, в) добровільний характер застосування процедури, г) майже необмежена процедурна диспозитивність, д) участь третьої незалежної особи в якості нейтрального посередника, є) кінцевий акт застосування означеного способу альтернативного вирішення спорів, який поширює свою дію тільки на сторони. Внутрішніми ознаками є: а) наявність судді, у провадженні якого знаходиться справа, що виконує функції нейтрального посередника, б) можливість використання означеного способу лише на початку розгляду справи по суті, в) передбачене право судді запропонувати сторонам мирний шлях врегулювання спору, г) безпосередня відповідальність сторін за ухвалене рішення;

здійснено поділ принципів, на основі яких проводиться врегулювання спору за участю судді, на дві групи з огляду на одночасну належність даного інституту до цивільного процесуального права і до альтернативних судочинству способів вирішення спорів. Перша група – це принципи цивільного процесуального права, які впливають на означену процедуру як на інститут цивільного процесуального права. До них відносяться: а) верховенство права, б) рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, в) змагальність, г) диспозитивність, д) обов'язковість судового рішення, е) неприпустимість зловживання процесуальними правами, є) розумність строків. Друга група – це спеціальні принципи, що безпосередньо притаманні врегулюванню спору за участю судді як самостійному способу альтернативного вирішення спорів: а) добровільність, б) конфіденційність, в) нейтральність та неупередженість судді-посередника, г) правомочність, д) гнучкість та структурованість процедури, є) співробітництво судді та сторін спору;

запропоновано запровадження інформаційного Інтернет-ресурсу, на якому буде розміщено інформацію про суддів, за участю яких може відбуватися процедура врегулювання спору за участю судді, тобто «Реєстр суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді». Основним завданням Реєстру суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді, встановлено забезпечення вільного доступу сторін спору до повної інформації щодо судді, за участю якого може відбуватися означена процедура;

структуровано процедуру врегулювання спору за участю судді та запропоновано здійснити її поділ на такі етапи: підготовчий (вступний), що передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді; переговорний, спрямований на безпосереднє врегулювання цивільно-правового спору між його учасниками; заключний, який полягає у припиненні врегулювання спору за участю судді;

вдосконалено:

наукове твердження про співвідношення термінів «спір» та «конфлікт» стосовно процедур вирішення цивільно-правових спорів альтернативним судочинству шляхом. Обґрунтовано, що доцільним є застосування правової категорії «спір», яка на відміну від конфлікту, що є більш довготривалим та глибинним явищем, для якого складно знайти шляхи подолання, відображає процес усвідомлення сторонами своїх протиріч та бажання їх усунення за безпосередньою допомогою узгоджувальних процедур із залученням нейтральної третьої сторони;

визначення поняття альтернативних способів вирішення спорів у частині зазначення, що альтернативні способи вирішення спорів – це альтернативні саме офіційному судочинству засоби досягнення згоди, мирного забезпечення інтересів кожної сторони та подолання суперечностей в цілому;

наукове положення про допустимий ступень активності судді як обов'язкового учасника процедури врегулювання цивільно-правового спору за

участю судді в частині конкретизації його прав, обов'язків та відповідальності. Доведено, що суддя є центральною фігурою серед учасників процедури врегулювання спору, оскільки саме на нього покладається обов'язок налагодити переговорний процес між сторонами цивільно-правового спору. Встановлено, що складовими елементами правового статусу судді під час здійснення врегулювання спору є спеціальна підготовка судді та його процесуальний статус, тобто сукупність прав і обов'язків, якими його наділено законодавством з метою проведення вищевказаної процедури;

наукову тезу про спеціальну професійну підготовку судді як учасника процедури врегулювання цивільно-правового спору за участю судді в частині визначення її мети, порядку організації та здійснення. Доведено, що спеціальна підготовка судді має бути спрямована на відпрацювання навичок налагодження взаємозв'язку між учасниками та створення атмосфери довіри на означеній стадії розгляду справи. Така професійна підготовка має організовуватися і здійснюватися Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за програмою, розробленою Міністерством юстиції України, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Українським Центром Медіації, Національною школою суддів України, Національною асоціацією адвокатів України, та має завершуватися складанням кваліфікаційного іспиту і підтверджуватися відповідним сертифікатом;

дістали подальшого розвитку:

наукове твердження щодо розмежування процедури медіації та врегулювання спору за участю судді в частині визначення їх особливостей як самостійних форм альтернативного вирішення спорів. Встановлено, що особливостями врегулювання спору за участю судді є: виникнення цивільних процесуальних правовідносин; наявність судді-посередника, для якого законодавством не передбачено спеціального навчання; відсутність права вільного вибору судді-посередника; можливість проведення лише до початку розгляду справи по суті; обов'язковість судового рішення;

теоретичне положення щодо процесуальних, організаційно-методичних та суб'єктивних умов реалізації врегулювання спору за участю судді в частині визначення переліку та змісту цих умов. До перших запропоновано віднести: наявність ухвали про відкриття провадження у справі; наявність згоди сторін спору; ініціювання процедури до початку розгляду справи по суті; відсутність третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До других – безпосередню участь суду у процесі врегулювання спору за участю судді; політико-правовий намір держави; наявність якісно, професійно підготовленого штату суддів, уповноважених на здійснення процедури; достатній рівень інформаційного забезпечення. До третіх – добровільність; взаємність і взаємодія; зацікавленість; відповідальність;

науковий підхід про правові наслідки проведення процедури врегулювання спору за участю судді в частині визначення їх характеру. Обґрунтовано, що зазначені наслідки залежать від усвідомлення та прийняття сторонами власних домовленостей у ході процедури і правильно обраної техніки й досвіду судді-посередника та можуть мати позитивний або негативний характер. Завершення процедури призводить до настання таких наслідків позитивного характеру, як: досягнення сторонами на підставі взаємних поступок і домовленостей згоди, результатом якої є мирова угода; звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду; відмова позивача від позову або визнання позову відповідачем. Наслідки негативного характеру здійснення врегулювання спору за участю судді полягають у припиненні цієї процедури через не досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення, яке проявляється у: 1) припиненні врегулювання спору за участю судді за письмовою заявою сторони; 2) закінченні тридцятиденного строку на її проведення; 3) ініціативі судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін. За цих підстав завершення процедури врегулювання спору за участю судді призводить до поновлення провадження у справі та передачі справи на розгляд іншому судді.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані та сформульовані в дисертації висновки і рекомендації можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження інституту врегулювання спору за участю судді та альтернативних способів вирішення спорів у цілому;

правотворчому процесі – під час вдосконалення чинних та розроблення нових законодавчих актів у сфері застосування процедури врегулювання спору за участю судді при вирішенні цивільно-правових спорів;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення організаційно-правових засад діяльності органів судової влади щодо врегулювання цивільно-правових спорів за участю судді (Акт Київського районного суду м. Одеси від 15 січня 2020 року);

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Актуальні питання цивільного процесуального права», «Альтернативні засоби захисту цивільних прав», «Врегулювання спору за участю судді», підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (Акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 07 листопада 2019 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Дисертацію обговорено та схвалено на міжкафедральному семінарі кафедр цивільного процесу та цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Результати дослідження оприлюднено у доповідях на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 25 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 14-15

вересня 2018 р.); Міжнародній мультидисциплінарній конференції «Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі» (м. Воловін, Польща, 19-20 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво» (м. Одеса, 16 травня 2019 року); засіданні Круглого столу «Новели Цивільного процесуального кодексу України» (м. Одеса, 26 березня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, що були сформульовані у дисертаційному дослідженні, викладено в одинадцяти публікаціях, у тому числі чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, одній науковій статті, опублікованій у періодичному виданні іншої держави (Республіка Польща), а також у шістьох тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнській науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (228 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 192 сторінки, з яких основний зміст – 157 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

1.1. Історичні та соціальні передумови виникнення, становлення та застосування альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів

Спрямована на гуманізацію та демократизацію українського суспільства, на впровадження ідей відновлюваного правосуддя та спрощеного судочинства судово-правова реформа України неможлива без розбудови та застосування вже широко розповсюджених, проте досить своєрідних правових інститутів, одним із яких є інститут врегулювання спору за участю судді, що займає місце одного з найменш вивченого, подекуди неоднозначного та досить суперечливого інституту в системі альтернативних способів вирішення спорів.

Не дивлячись на те, що наразі одним з найбільших ефективних способів розв'язання суперечних питань є їхнє врегулювання за допомогою правових механізмів, проте недосконалість законів, неможливість передбачити у них специфіку та складність ситуації, їхнє відставання від реальної практики, перевантаження судової системи, довготривалість та досить велика ціна судового розгляду, складнощі реалізації прийнятих судових рішень, що іноді не тільки не призводять до врегулювання спору, а й провокують його ескалацію, стають свідченнями обмеженості такого підходу та необхідності пошуку нового, альтернативного шляху розв'язання спорів. Адже, понад усе важливо, щоб кожна зі сторін була здатна зрозуміти цінності та побажання одна одної, щоб поважала права іншої і діяла у відповідності не тільки до своїх потреб та бажань, а й рахувалася з побажаннями іншої [48]. Досягти цієї мети можливо лише альтернативними суду шляхами вирішення цивільно-правових спорів.

Звертаючись до історичних витоків виникнення альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, необхідно зауважити, що початок

впровадження означеного феномену сягає у глибину тисячоліть, адже на певних історичних етапах існування суспільства були відомі різні форми мирного та оптимального врегулювання спорів, що мали за мету як тимчасове, так і остаточне вирішення конфлікту. Слід погодитись з твердженням В.О. Аболоніна, що процедуру врегулювання спірних (конфліктних) ситуацій, які мають юридичне значення у поза-, до-, та судовому порядку, розглядати як щось абсолютно невідоме вітчизняному праву навряд чи можливо [1, с. 21-27], оскільки саме спори та конфлікти є невід'ємною частиною будь-якого суспільства, а метою кожної держави стає не тільки їхнє якнайшвидше та найефективніше врегулювання, а й запобігання появі нових суперечностей.

За всю тривалу еволюцію примирні процедури застосовувалися у різні часи різними народами та у різний спосіб. Перші згадки про мирні методи врегулювання спорів з'являються за часів первісного суспільства, де діють принципи природнього добору та боротьби за виживання. Таким чином, першим, згаданим в історії, запозиченим людиною у природи способом вирішення спору стає силове протиборство, в якому виживає найсильніший. З цього приводу М.А. Ісаєв зауважує, що «стародавнє право було жорстоким...проте це було право, ... що вводило елементи миру в *bella omnia contra omnes*, яким був мир первісного суспільства. Тепер людина була застрахована від можливості провести усе життя в нескінченній війні з такими як вона сама» [192, с. 3].

Так, Стародавній Вавилон та Фінська цивілізація, Стародавня Греція та Стародавній Рим знали три основні шляхи вирішення спорів та конфліктів того часу: за допомогою сили, права або інтересів. Перший (антиправовий) підхід означає, що сторона, яка має більшу силу та фізичні переваги, пригнічуючи тим самим іншу сторону, здобуває перемогу. Другий підхід надає змогу шляхом використання певних правил, інструкцій та директив того часу, застосовуючи закон, вирішити спір у суді. Третій підхід ставить понад усе ані фізичні

переваги, ані правову регламентацію, але інтереси сторін конфлікту та можливість їхнього забезпечення шляхом мирного його подолання [74].

Таким чином, першою спробою розв'язання суперечностей у часи, коли насильство та сила мали рішучу перевагу, а найвідоміший принцип Таліону, або «око за око», за яким міра покарання повинна відбивати шкоду, заподіяну злочином [4, с. 345], був одним з головних принципів відновлення справедливості, стала поява примирителів. Розуміючи, що вирішення спору шляхом каліцтва та насильства, шляхом заподіяння рівнозначної шкоди можуть призвести до загрози винищення племені, з'являються перші особи, яким надається влада примирителя, а кривдник береться під опіку родиною або племенем. Задля запобігання насильству, забезпечення мирного співіснування, роль примирителя відводиться найавторитетнішим вождям або старійшинам, які перебуваючи у поважному віці та маючи неабиякий досвід, стають посередниками між сторонами спору, виконуючи основне завдання – підтримання порядку, спокою та миру. Таким чином, вождь виступає своєрідним посередником-примирителем того часу, який частіше за все, нав'язуючи власне рішення, забезпечує мирне врегулювання спору, іноді на умовах, що не задовольняють інтереси сторін [33, с. 167]. Така система залучення авторитетів з метою врегулювання спорів існувала у безлічі країн, таких, як Стародавній Китай, Стародавній Рим, Стародавня Греція, а також у арабських країнах та Персії.

Взагалі у Стародавній Греції ще з 400 р. до н.е. гострою була потреба забезпеченості доступу громадян до альтернативних (позасудових) процедур. Тому ще з тих часів починає своє існування такий цікавий суспільно-правовий інститут, який отримує назву проксенія, що в перекладі означає «гостинність», основна ціль якого є налагодження та підтримання зв'язків, ведення переговорів та взаємодія між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами і навіть містами-державами, шляхом залучення посередника. Означений інститут набув неабиякого розповсюдження та згодом був

запозичений іншими країнами стародавнього світу. Посередником – *proxenetas* була людина мудра та розумна, здорового глузду, здатна до ведення конструктивних переговорів, яка направлялася довірителем для встановлення миру, підтримання дружлюбних взаємовідносин, яка користувалася привілеями, гостинністю, гідністю та повагою у сім'ї приймаючої сторони. Причому такий посередник ніс обов'язок не тільки перед довірителем, а й перед приймаючою стороною, всіляко забезпечуючи виконання обов'язків та дотримання інтересів обох сторін шляхом сприяння узгодженню інтересів та досягненню угоди між тим, хто його направив, та приймаючою стороною, тобто саме за допомогою примирної процедури. На думку Д.Л. Давиденко, *proxenetas* – це найперший попередник сучасного посередника для врегулювання спорів позасудовим шляхом [34, с. 167].

Згодом досягнення миру у разі виникнення приватних або публічних спорів шляхом залучення нейтрального посередника ставало хоча й не обов'язковою, проте прийнятною та навіть заохочувальною суспільством практикою, що майже повністю витісняла інші процедури, які просто ставали зайвими [217, р. 61]. Переговори, примирення та відшкодування шкоди виділяв й французький юрист Н. Рулан як первісну форму вирішення спорів, наголошуючи на тому, що кровна помста використовувалася як «крайня міра», яка застосовується досить рідко [142, с. 27].

Задля встановлення миру та благополуччя, окрім інституту проксенії, з'являвся інститут *diatesia*, який включав процедуру діалогу (*diallage*) та, за необхідності, процедуру оголошення рішення (*krisis*). Якщо провести паралель із сучасністю, то зазначений інститут дуже схожий на сучасний арбітраж. Арбітри (*diaeteta*) та державні судді, намагаючись щоб жодна зі сторін не відчувала повну поразку, мали на меті схилити сторони до миру та, як наслідок, укласти взаємовигідну угоду між сторонами, що своєю чергою було й засобом врегулювання спору, й сприяло запобіганню нових розбіжностей та суперечок. Свого часу Аристотель зазначив, що всі чоловіки у віці 60 років та більше

мають виконувати роль арбітра, вирішуючи тим самим усі приватні спори, які сторони своєю угодою надавали для вирішення саме арбітражу. Правопорушенням вважалося ухиляння від виконання цього обов'язку, що могло призвести до загальної втрати цивільних прав [208, р. 7]. Цікавим є й те, що арбітри, прагнучі підтримати сторони у досягненні миру, могли не керуватися буквою закону, а вирішувати спір лише по справедливості.

Окрім системи внутрішнього арбітражу, світовій практиці відомі також приклади і міжнародного арбітражу шляхом залучення дельфійських жреців у разі виникнення міжнародних спорів. У часи неспокою та суперечок давньогрецьких правителів зі східними полісами, функції примирителів виконували авторитети античної Дельфи, що відрізнялися духовним та матеріальним впливом, який складався з внесків міст, пожертвувань паломників, храмових ярмарок [34, с. 166].

Не менш цікавим є приклад розвитку врегулювання спорів шляхом переговорів у Стародавньому Римі, де примирення сторін конфлікту зазнало окрім розвитку ще й законодавчого оформлення, адже саме у Законі XII таблиць вперше передбачалася цілісна концепція мирного врегулювання конфлікту шляхом укладання мирової угоди перед початком судочинства. Таким чином, стадія *in jure* означала «на чому домовляться, про те нехай [позивач] і просить [на судовоговірні], а якщо [сторони спору] не дістануть угоди, нехай [вони] до полудня зйдуться для позову на форумі або на коміціумі. Хай присутні обидві сторони по черзі захищають [свою справу]» або «якщо заподіє членушкодження та не помириться з (потерпілим), то нехай і йому самому буде спричинено теж саме» [44]. В історичних пам'ятках Стародавнього Риму посередники мали досить різні назви: *medium*, *intercessor*, *interpolator*, *interlocutor*, *interpres*. Надалі, з поступовим розвитком римського права, мирова угода отримує назву *fransactio*, метою якої є припинення спірних взаємовідносин та спірних зобов'язань між сторонами конфлікту.

Натомість у мусульманських країнах діяла дещо інакша форма примирення, що відрізнялася від попередніх практик не залученням авторитетної третьої сторони, а зверненням до Аллаха. Таким чином, у таких країнах діяла практика арбітражу Тахко, посередництва Васат, примирення Сульх, що знаходить своє відображення за часів пророка Мухаммада у Корані: «Якщо ви боїтесь розриву між обома (подружжями), то пошліть суддю з його сім'ї та суддю з її сім'ї, якщо вони побажають примирення, то Аллах допоможе їм» [63].

Широкого розповсюдження інститут посередництва як позасудовий спосіб вирішення спорів здобув за часів Конфуція в Японії. Не дивлячись на те, що усім прошаркам суспільства, в тому числі й селянам, було надано законом певні права, люди все рівно, не бажаючи вирішувати спори публічно за допомогою державного суду, найчастіше зверталися до звичного полюбовного примирення. Так, К. Цвайгерт та Х. Кетц стверджують, що провідну роль, як і колись, продовжують грати традиційні форми примирного посередництва і взаємного вирішення суперечок [184, с. 444].

Така ж ситуація спостерігалася і в Китаї, зокрема Р. Давид стверджує, що відповідно до стародавньої китайської легенди, право було винайдено варварським народом, а китайський народ не використовує право, не цікавиться тим, які норми містять закони, не звертається до суду, вважаючи, що право – це зло і призначене лише для тих, хто не цікавиться нормами моралі. Вони вирішують суперечки так, як підказує їм здоровий глузд, ставлячи у центр уваги згоду та гармонію. Це пояснюється тим, що китайці – досить мудрий народ, який вважає, що саме цю гармонію можна відновити шляхом пошуку причин конфлікту не у злій долі або нездатності противника, а у своїх власних помилках, недбальстві. В атмосфері, де кожен готовий визнати свої помилки, людей важко змусити піти на поступки і погодитися на втручання посередника; страх перед громадською думкою може надати згоді примусового характеру [32, с. 357]. Конфуцій, у свою чергу, з цього приводу стверджував: «Якщо люди

управляються згідно з правовими нормами і дисциплінуються покаранням, то вони будуть безсоромно шукати шляхи, щоб обійти і те, і інше. Якщо ж вони будуть управлятися чесною і дисциплінуватися традиціями, то вони пізнають сором і будуть вести себе по справедливості» [144, с. 42]. Цікаво, що така китайська правова модель ігнорування законів тривала впродовж тисячі років, і навіть на даний час розгляд спорів у китайських судах відбувається під впливом конфуціанського вчення, згідно з яким «на передньому плані повинні перебувати виховання і переконання, а не влада і примус» [158, с. 319].

Розповсюдженою була практика звернення позивачів до місцевих правителів за вирішенням спору за епохи Птолемеїв у Стародавньому Єгипті. Місцевий правитель, або як його називали стратег, доручав розглядати спір нижчому чиновнику за місцем проживання відповідача, причому пропонувалося краще «примирити сторони», ніж повернути справу стратегу або направити в судовий орган [42, с. 117]. Одним з доказів цього факту можна вважати факт примирення між гречанкою й єгиптянкою, який стає прообразом укладання мирової угоди та відшкодування збитків і був зафіксований у папірусному листі 209 р. до н.е.: «Щодо того, у чому я тебе звинувачувала перед судом Аристобула, я врегулюю це з тобою та більш не звинувачую тебе у тому, в чому звинувачувала, та що визнали проти тебе арбітри. Якщо я стану переслідувати тебе у суді за образливу поведінку, або, що ще гірше, хтось зробить це від мого імені, я відшкодую тобі три тисячі драхм» [227].

Осмислення ідеї неформального та позасудового шляху врегулювання спорів знаходимо й у християнській релігії, в основному джерелі – Біблії, яка, на думку релігієзнавців, окрім релігійно-філософських та етичних принципів, історичних хронік, притч, легенд тощо, містить юридичні кодекси та інші юридичні норми [135, с. 216]. Так, у «Першому посланні до Кориф'ян» святий апостол Павло закликає тамтешнє християнське суспільство не виносити на світський суд внутрішні суперечки, а знаходити вихід із них у громаді. Принцип примирення і залучення справедливого посередника замість принципу

помсти був проголошений і Ісусом, який, не заперечуючи ідею суду, рекомендує все ж таки звертатися до одного чи декількох сторонніх осіб для залагодження порушених правил, якщо в безпосередній співбесіді залагодити їх неможливо.

Таким чином, можна зробити висновок, що перший період зародження та розвитку альтернативних способів вирішення спору має корені ще за часів існування первісного суспільства, тобто його можна назвати античним періодом, коли посередництво та арбітраж, але ніяк не суд, не тільки стають природнім способом подолання суперечностей, а й засобом встановлення порядку та стабільності. Причому до послуг посередника для подолання конфлікту звертаються перш за все задля забезпечення виживання свого племені, мирного співіснування народів, а вже потім для забезпечення дотримання власних прав та інтересів, що хоча й не повністю відповідає логіці права, проте повною мірою забезпечує логіку життя тих часів.

Наступний, так званий другий період, період раннього середньовіччя відзначається тим, що нарівні зі світськими судами відбувається становлення судів церковних. Особлива різниця у шляхах подолання суперечностей між світською та церковною владою полягала у відмінності мети їх функціонування: головною метою світської влади було запобігання насильству та використанню сили при подоланні конфліктів, натомість влада церковна ставила за мету схиляння конфлікуючих сторін до справедливого миру задля людського порятунку душі. Конфлікти як у сім'ях, так і між ними вирішувалися за допомогою церковних судів, що мали на чолі єпископів, пап, імператорів або інших священнослужителів. Такі суди користувалися великим моральним впливом та авторитетом. Суспільство за вирішенням спору зверталось до церкви, священнослужителі якої користувалися схваленням та допомогою імператорів Римської імперії. Одним із таких найвідоміших примирителів-посередників був Вінсенте Феррер, який вважався одним з найвпливовіших та найрозсудливіших примирителів, що врегульовував спори та примирював

ворогів, результатом чого ставали акти про зупинення спорів, які посвідчувалися нотаріусами, що завжди супроводжували монаха-домініканця.

Однак згодом священнослужителі почали ставити за мету примирення не лише порятунок душі. Вони стали наполегливо втручатися до конфліктуючих осіб, нав'язуючи їм власні послуги, оперуючи нормами моралі та божественними настановами, спонукали осіб звертатися не до світських судових органів, а саме до їхніх послуг [33, с. 168], повністю ігноруючи тим самим одні з головних принципів примирних процедур – добровільності та нейтральності, що згодом викликало негативне сприйняття суспільством зазначених процедур та небажання їхнього подальшого розвитку.

З розвитком торгівельних правовідносин настає третій період – період середньовіччя, що характеризується розвитком примирних процедур, які набувають неабиякої популярності, адже для підтримання стабільного розвитку торгівлі, забезпечення системи торговельного права необхідним стає якісне та мирне врегулювання суперечок між купцями та торговцями. Лише швидкий та ефективний шлях вирішення спорів може повністю вдовольнити інтереси невинного розвитку торгівельного обороту, на відміну від довготривалої та бюрократизованої процедури. Таким чином, наприклад, у Середньовічній Франції, вони стають головним способом врегулювання конфліктів. Повністю усна процедура посередництва відбувалася за допомогою духовенства, дворян, нотаблів, тобто знову ж таки найавторитетніших осіб [202, с. 32]. Також основний кодифікований акт того часу – Кодекс Етельреда встановлював: «Якщо в людини є вибір між примиренням та правом, і вона обирає мирову угоду, то вона (мирова угода) буде мати таку ж саму обов'язкову силу, що й судові рішення» [182].

Проте процедура саме врегулювання спору за участю судді, тобто такого собі судового примирення, набула своєї значної популярності з прийняттям у 1807 році Цивільного процесуального кодексу Франції, який закріпив таке поняття, як «мирові судді». Першочергово сторони звертались саме до мирових

суддів, головним завданням яких було примирення, і лише якщо мировим суддям не вдавалося вирішити конфлікт мирними шляхом та домовленостями, конфліктуючі сторони могли звертатися до суду з відповідним позовом.

Не тільки Франція, але й інші країни континентальної Європи у цей період використовували мирову угоду як основний засіб врегулювання суперечок. На відміну від судового рішення, яке може залишити одну зі сторін незадоволеною, тобто дати їй потенційний шанс на насильницький реванш, мирова угода була спрямована на мир, взаємну довіру та взаємне забезпечення інтересів кожного. Наприклад, в Англії були започатковані дні примирення, які користувалися одним з основних принципів: «*Pactum legem vincit et amor iudicium*» – угода перевищує право, а мир – судове рішення [33, с. 173].

Своєрідною є й українська історія розвитку альтернативних шляхів подолання суперечностей між сторонами спору, яка починається з розвитку силових, антиправових шляхів вирішення спорів за часів, коли за образу кривдника віддавали на розсуд ображеного; сама особа винуватця конфлікту була об'єктом помсти, причому різновид правового конфлікту міг бути будь-який – завдання майнової шкоди, поранення чи особиста образа: в усіх випадках потерпілий мстив самому кривднику [108, с. 235]. Такий конфлікт між сторонами мав два шляхи вирішення: перший, суворий та жорстокий, кровна помста, другий – відмова від помсти та одержання грошового стягнення. Заміна кровної помсти грошовим еквівалентом дає можливість розглядати такі дії як досягнення згоди між сторонами правового конфлікту [143, с. 273]. Про це свідчить найдавніша історична пам'ятка «Повість минулих літ», створена літописцями на чолі з Нестором у період XI-XII ст., яка містить текст Договору Русі з Візантією (911 р.), в якому і вказується, що особа, яку скривдили чи образили, має право на відшкодування за рахунок кривдника, також відшкодуванню підлягає й особиста образа у вигляді побоїв та матеріальна шкода у вигляді викрадання чужого майна [31, с. 20]. Схожі згадки містяться й у Договорі 944 р. та інших міжнародних договорах Русі.

Більш яскраво зародження компромісно-договірних правовідносин простежується на українських землях за часів Київської Русі в основному кодифікованому акті того часу – Руській правді. У цьому збірнику стародавнього руського права зазначалася можливість заміни кровної помсти грошовим викупом за образу, що, на думку Н.В. Нестора, і було доказом зародження примирення на українських землях [91, с. 165]. Такої ж думки дотримується і А.М. Яценко, який вважає, що саме встановлення компенсації скривдженому та своєрідна домовленість між кривдником та скривдженим є прикладом зародження примирення та компромісу як засобів врегулювання соціально-правового конфлікту [204, с. 56]. Іншої точки зору дотримується А.М. Гриб, яка вважає, що «не можна розглядати компенсаційні санкції норм Руської правди як примирну процедуру. Адже компенсація завданої шкоди є не зародком примирення, а зародком відновного (компенсаційного правосуддя), бо за завдані моральні та можливо фізичні страждання, за вербальну образу одна зі сторін конфлікту отримує грошові відшкодування, але така компенсація відбувається не за угодою сторін, а за рішенням суду. Отже, відсутній наріжний камінь примирної процедури – активність сторін у вирішенні ними спору» [31, с. 21]. Схожої точки зору дотримуються і такі вчені, як В.Д. Гончаренко, який вважає, що заміна кровної помсти грошовим еквівалентом є безпосереднім прикладом розвитку компенсаційного та відновлювального правосуддя [183, с. 28], та Д.Л. Давиденко, який наголошує, що факт встановлення грошового еквіваленту полегшив проведення переговорів із врегулювання спорів [33, с. 173].

Незважаючи на все вищезначене, такі традиції розв'язання конфлікту зберігалися тривалий час. Однак, аналізуючи морально-правові засади та соціально-політичний лад того часу, можна дійти висновку, що інститут примирення не повною мірою розвивався та підтримувався суспільством Київської Русі, адже кровна помста потерпілого (або його родичів) кривднику вважалася благородним ділом. Разом з тим правові норми «Руської правди» не

надавали вичерпної інформації про те, як, у який спосіб та за чиєю ініціативою має відбуватися відшкодування завданої шкоди, і чи у такому випадку буде конфлікт вичерпано повною мірою чи ні, а тому й випадки примирення скоріш були винятками, ніж правилом.

Не тільки суспільна, але й політична історія Київської Русі знає приклади примирення та попередження конфліктних ситуацій на політичній арені завдяки договірному врегулюванню відносин шляхом застосування таких інститутів влади, як співправління князів та князівські з'їзди (снеми). Літопис руський, описуючи досягнення компромісу у братовбивчій війні Ярослава та Мстислава, що розпочалася після смерті Володимира Великого, говорить наступне: «І послав Мстислав услід за Ярославом (посла) говорячи: «Сиди ти на столі своїм у Києві, оскільки ти єси старший брат, а мені хай буде ся сторона». Та не одважувався Ярослав у Київ іти, допоки вони оба (не) замирилися. І сидів Мстислав у Чернігові, а Ярослав у Новгороді, а в Києві сиділи мужі Ярославові» У 1026 р. «Ярослав зібрав воїнів многих, і прийшов до Києва, і вчинив мир з братом своїм Мстиславом коло Городця (Пісочного). І розділили вони по Дніпру Руську землю: Ярослав узяв сю сторону. А Мстислав – ту. І стали вони оба жити в братолюбстві, і перестали усобиця і заколот, і була тиша велика у землі Руській» [76, с. 87].

Ця процедура примирення, що відбулася між двома князями-братами, стала першим в українській історії князівським снемом (з'їздом), що започаткував новий етап продовження розвитку процедури примирення на українських землях. На думку О.С. Щавельова, подібні з'їзди хоч і відбувалися стихійно, проте мали певний алгоритм проведення, що складався з таких етапів: домовленість про збори, «стояння», тобто зайняття очікувальної позиції на місці проведення з'їзду (як правило, це було село або невелике місто), обговорення питань, що виносились на з'їзд, укладення угоди (це було не завжди); спільний банкет, інколи з роздачою подарунків [196, с. 299]. Проводячи паралель між примирними процедурами сьогодення, можна

погодитися з Г.М. Тушиною, яка говорить про те, що процедура мирного врегулювання спору, а саме процедура медіації у сучасних правових системах теж складається з цих стадій: ініціатива; угода про передачу справи на медіацію; попередні зустрічі; зустріч сторін; укладення угоди. Незвичною для сьогодення формою закріплення угоди про примирення лишається тільки хресне цілування в знак дотримання укладеної угоди [165, с. 17-36].

Згодом поступово кровна помста вже не просто відходила на другий план, а й взагалі зникла, натомість громада все частіше вирішувала конфлікти за принципом «примирення та домовленості», про що свідчить стаття 2 «Розширеної правди»: «Після смерті Ярослава знову зібрались сини його Ізяслав, Святослав, Всеволод та мужи їх Коснячко, Перенег, Никифор та відмінили помсту смертю за вбивство, встановив грошовий викуп; а що стосується всього іншого, то як судив Ярослав, так вирішили судити і його сини» [45, с. 34]. Таким чином, на передній план виходили альтернативні методи врегулювання соціально-правових спорів.

Аналізуючи історичний досвід, можна визначити ще одну альтернативну процедуру примирення, що існувала у XIV ст. на території Київської Русі, а саме у Великому Новгороді – «мировий ряд». Слід сказати, що це був один з найперших прообразів примирення шляхом залучення нейтрального посередника на території Староруської держави. Рядці з числа «добрих людей» мали за мету примирити конфліктуючі сторони через досягнення полюбовної угоди, що базувалася на взаємних поступках, як одній з головних засад примирення, та закріплювалася у докончальній грамоті.

У XV ст. можливість примирення набула закріплення і в основному кодифікованому акті того часу, що мав назву Судебник Івана III. Стаття 52 Судебника передбачала можливість примирення сторін, а саме: «Сторони захотіли помиритися, що не їздячи до доповіді, і замість суду та доповіді уряд поруч» [157, с. 87-88].

Процедура примирення сторін конфлікту у різних правових сферах була розповсюджена і протягом XVI-XVII століть під час влади Литовського князівства, а згодом Польського королівства та протягом дії на українських землях Литовських Статутів, а саме: у 1529 набрання чинності I Литовського Статуту, у 1566 – II Литовського Статуту, у 1588 – III Литовського Статуту. На території українських земель, що знаходилися у складі Польщі, теж простежується ідея примирення замість кровної помсти. Про це свідчить наявність ідеї примирення шляхом проведення процедури «єднання», яка давала можливість ворогуючим сторонам примиритися. Головною особливістю означеної процедури було залучення для її проведення «поєднувачів» – посередників, котрі на своєму засіданні формували умови примирення, тобто «єднання». Той, хто був винуватцем конфліктної ситуації, для «єднання» повинен був виконати основну умову: визнати свою вину, вибачитися перед винним або його родичами та заплатити викуп [24, с. 105]. «Єднання» укладалось у письмовій формі, підписувалось і засвідчувалось печатками свідків (сторонніх людей). Таким чином могли вирішуватися справи майнові, земельні, а також кримінальні. Спір, залагоджений єднанням, не підлягав переданню до суду; у випадку звернення до суду з питанням, яке було врегульоване єднанням, позивач підлягав грошовому стягненню у вигляді сплати відповідачу сім кіп грошей, судді – двох кіп грошей, і підсудку – копи грошей [155, с. 91].

Окрім залучення посередників, «єднання» існувало також у формі полюбовного суду, головною метою якого було добровільне врегулювання спору. Судді полюбовного суду призначалися безпосередньо сторонами процесу та мали назву «судді-комісари», проте на відміну від третейського, полюбовний суд міг сприяти прийняттю рішення самими сторонами, чим наближався до ролі посередника у врегулюванні конфлікту. За результатами розгляду полюбовний суд ухвалював компроміс (мирову угоду) сторін конфлікту, підписаний сторонами і засвідчений печатками суддів лист.

Компроміс підлягав обов'язковому виконанню, інакше сторона зобов'язання на користь якої його не виконано, могла звернутися з позовом до земського суду. Земський суд перевіряв законність полюбовного суду та його рішення, підписи та печатки сторін на виданому судом листі, у випадку відповідності закону залишав рішення чинним, а в іншому – скасовував та виносив законне рішення [184, с. 121].

III Литовський Статут, що був основним джерелом права періоду Гетьманщини, містив норми відповідного договору про завершення судової справи шляхом примирення та норми своєрідного «добровільного прощення». Особи, які мали один до одної претензії, між якими був спір, або цивільний, або навіть кримінальний, з метою залагодження конфлікту могли звернутися до суду з так званою «угодою», «добровільним прощенням». У такому випадку суд без порушення справи приймав документ про примирення, вписував його в актову книгу, встановлював заруку (штраф про порушення миру) і одержував плату за працю [49, с. 265]. Роль примирників при цьому фактично відводилася паланковим суддям або кошовому чи курінному отаману, які як остання інстанція бралися за примирення сторін конфлікту [83, с. 47].

Поступово дія вищезазначених кодифікованих джерел права почала обмежуватися владою царської Російської імперії. У цей час був розроблений проект Кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ». Хоча зазначений Кодекс так і залишився проектом та не був схвалений Сенатом, він все ж таки використовувався як якісний збірник правових норм XVIII століття. За ним, як стверджує О.П. Герасимчук, сторони могли примиритись, причому у будь-яких справах, роль суду при цьому була лише фіксуючою та посвідчувальною [26].

Так званий інститут мирного врегулювання спору мав також широке розповсюдження на українських землях і був закріплений у цьому ж кодифікованому нормативному акті того часу «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). Хоча даний збірник і не розмежовував

цивільний та кримінальний процеси, проте п. 12 арт. 12 передбачав можливість припинення провадження у справі в разі примирення сторін і звернення до суду з відповідною «мировою чолобитною», свідченням чого є таке: «А якщо під час суддівського розслідування та розгляду часом спірні сторони примиряться добровільно з собою захочуть, те їм вчинити вільно, тільки повинна бути з об'явою про таке своє примирення в той же суд мирова чолобитна, так і вище, у розділі 7, в арт. 25, про добровільне примирення сторін в п. 7 зображено».

Таким чином, вищевказаний артикул передбачив два види примирення: за участю «примирників», які обиралися так званими «спірними сторонами», тобто безпосередньо сторонами конфлікту, та мали бути вільними, повнолітніми, добросовісними та обізнаними у праві, – така форма мала назву «полюбовний суд»; безпосереднє досягнення згоди сторонами конфлікту, тобто без участі посередників. Для того, щоб примирення мало юридичну силу, необхідно було дотримання певних умов: 1) добровільність прийняття рішення про примирення (у разі порушення цієї вимоги мирова угода не набирала чинності, а примирення відповідно не відбувалося); 2) засвідчення угоди підписами обох сторін або їхніх уповноважених осіб [121, с. 93]. Цікавим є той факт, що майже вперше примирником могла бути не залучена нейтральна третя особа, а безпосередньо сам суддя, що закріплювалось у п. 7 артикулу 5 глави VII. Також роль примирників відводилася і «урядникам градським», тобто представникам місцевої влади.

Подальший розвиток примирних процедур як альтернативи судовому процесу історики пов'язують з виникненням системи комерційних судів, що досить ефективно розвивалася у Російській імперії. Саме в Одесі, як у місті, де розвиток торгівлі за допомогою залучення іноземців був на найвищому рівні, 10 березня 1808 року за ініціативою видатного губернатора Новоросійського краю герцога Дюка де Ришельє починає функціонувати перший комерційний суд, основною формою роботи якого стає саме примирна процедура врегулювання спору, а підґрунтям роботи – прийнятий перший російський

статут комерційного суду. З цього приводу Г.Ф. Шершеневич зауважує «...вважав за можливе перенести в Росію установу, до якої він звик на батьківщині. Поширенню комерційної юрисдикції на інші міста сприяло жалюгідне становище наших судів до реформи, в яких справи лежали роками, а прискорення провадження залежало від величини хабаря, в яких особовий склад не забезпечував ні юридичної досвідченості, ні сумлінності» [191, с. 60]. Адже у подальшому такі суди почали функціонувати у Феодосії й Ізмаїлі, а згодом у таких великих містах як Кишинів, Москва та Петербург.

Поступово процедура примирення набула свого закріплення у законодавчих актах, таких, як Статут судочинства торгового 1887 року, адже неможливо не відзначити, що судовий процес того часу був спрямований саме на досягнення консенсусу між сторонами спору, і тільки у разі його не досягнення справа направлялася на безпосередній розгляд суду. Так, відповідно до статті 211 Статуту суд зобов'язаний був запропонувати сторонам, що сперечаються закінчити суперечку за допомогою примирних процедур, які здійснював суд. Якщо сторони погоджувалися, то суд надавав їм право обрати з його складу одного чи двох примирителів, обов'язки яких полягали в такому: вони були зобов'язані вислухати сторони, представити їм закони, на підставі яких справа могла бути дозволена, а потім повідомити свою думку про те, яким чином можна даний спір врегулювати [93, с. 64-65]. Враховуючи те, що торговці та купці боялися втратити свою добру репутацію та нанести шкоду своєму доброму імені, не хотіли тривалого процесу по справі, то частіше обирали саме процедуру примирення. Таким чином, їхня мотивація до обрання альтернативного способу вирішення спору дуже схожа із сьогоденням.

На початку ХХ ст. після революції 1917 р. правова система Російської імперії підлягала повному викоріненню радянською владою, яка намагалася створити нову систему права, враховуючи власну ідеологію. Тому законодавство того часу було репресивним, відповідальність базувалася на принципі невідворотності та безкомпромісності, а мова про посередництво

взагалі не йшла. Однак альтернативні способи вирішення спорів хоч майже й не досліджувалися у той час, проте продовжували зустрічатися у деяких правових нормах.

Подальший розвиток альтернативних способів вирішення спорів, спричинений процесами глобалізації та модернізації, науково-технічним прогресом, що призвели до своєрідної кризи тогочасної судової системи, слід ототожнювати з формуванням в середині ХХ століття примирних процедур у Сполучених Штатах Америки. Саме у США, країні з високим рівнем розвитку, що традиційно віддавала перевагу судовому способу врегулювання суперечностей, загострюються конфлікти між певними категоріями населення: профспілками та роботодавцями, які потребують нового позасудового шляху вирішення. Таким чином, для їхнього подолання владою створюється спеціальний федеральний орган – Federal Mediation Conciliation Service, FMSC, основною метою якого було стати нейтральним посередником під час врегулювання саме трудових спорів. У той же час вперше з'являється термін «альтернативне вирішення спорів» (далі – АВС). Центральне місце у системі АВС посідає саме третейський розгляд, який згодом витісняють більш посередницькі, короткочасні, демократичніші способи, такі, як арбітраж-посередництво, міні-суд, медіація, судова медіація, врегулювання спору за участю судді. Надалі задля забезпечення необхідності зменшення кількості справ, більш ефективного, однак, швидкого врегулювання спорів, підвищення ефективності суддівської системи Конгрес США приймає у 1990 році Закон про реформування цивільного судочинства, основною метою якого було покладання на суддівський корпус обов'язку застосування альтернативних способів вирішення спорів.

У подальшому вже у середині ХХ століття курс на вирішення спірних питань шляхом посередництва, спричинений кризою судової системи, що досягла Західної Європи, закріплюється в Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод, підписаній 04.11.1950 р., в якій прямо

зазначено, що прийняття справ до судового розгляду можливе тільки після невдалої спроби вирішити спір альтернативним шляхом. Надалі розвиток медіаційних процедур прискорюють вироблені світовою спільнотою міжнародні стандарти, що відображаються у прийнятих нормативно-правових актах, зокрема у: Рекомендації Rec (1998) ІЕ Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998, яка, враховуючи зростання кількості спорів у сімейних питаннях і відзначаючи шкідливі наслідки конфліктів для сімей, високу соціальну та економічну вартість таких конфліктів для держав, враховуючи потребу в забезпеченні захисту найкращих інтересів і добробуту дитини рекомендує запроваджувати, заохочувати або посилювати медіацію в сімейних справах [132]; Рекомендації Rec (2001)9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) від 05.09.2001, яка рекомендує урядам держав-членів сприяти використанню альтернативних засобів для врегулювання спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами, беручи до уваги у своєму законодавстві й на практиці засади належної практики [133]; Рекомендації Rec (2002)10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002, якою, усвідомлюючи важливу роль суддів у впровадженні медіації та відзначаючи, що медіація, хоча й може сприяти зменшенню числа конфліктів й навантаження на суди, не є заміною ефективному, справедливому та легкодоступному судоустрою, рекомендовано урядам держав-членів: сприяти медіації в цивільних справах, де це доречно; ужити або підсилити залежно від обставин усі заходи, які вони вважають за потрібні, з метою поступального втілення в життя «Керівних принципів медіації в цивільних справах» [134], Типовому законі ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» (2002), в якому вперше було нормативно закріплено поняття медіації як процесу, коли сторони залучають третю особу для допомоги у

мирному врегулюванні спорів, що виникають із приводу контрактних чи інших правових відносин або пов'язані з ними [163]; «Зеленій книзі» про альтернативне регулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Європейських Співтовариств, а також інших актах, які більш детально буде розглянуто у наступному розділі.

Не дивлячись на те, що наша країна нині перебуває лише на стадії формування власної моделі примирення, розвиток альтернативних способів вирішення спорів в Україні, який можливо розглядати навіть як міру розвитку правової свідомості громадянського суспільства, слід ототожнювати з початком плідної співпраці нашої держави з іншими учасниками міжнародних правовідносин та орієнтацію на європейське співтовариство, що витікає з підписання 21 березня 2014 року Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС), відповідно до статті 1 якої Україна та ЄС мають збільшувати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права і поваги до прав людини та основоположних свобод.

Розглядаючи еволюцію доктрини альтернативних способів вирішення спору, можна констатувати, що виклики суспільного життя передбачають певні соціальні, моральні, економічні та політичні передумови виникнення та застосування примирних процедур для подолання правових суперечностей.

Так, соціальні передумови простежуються через поступове переосмислення суспільством того, що причини конфлікту знаходяться не тільки у діях або бездіяльності опонента, але й у власних помилках. А для того, щоб досягти відновлення соціальної справедливості, необхідно здобувати перемогу не шляхом пригнічення іншої сторони, а шляхом використання певних правил та інструкцій, застосовуючи закон, йти на взаємне спільне рішення для подолання конфлікту, враховуючи інтереси обох сторін.

Економічні передумови виявляються завдяки грошовому відшкодуванню спричиненої матеріальної або моральної шкоди, адже у цьому зацікавлені як обидві сторони конфлікту, так і держава в цілому. Суспільство починає

розуміти, що вирішення спору шляхом каліцтва та насильства, шляхом заподіяння рівнозначної шкоди може призвести до загрози винищення населення, а з розвитком торгівлі та економічних відносин в цілому необхідно досягати взаємних домовленостей, шукаючи вигоду для обох сторін.

Моральні передумови окреслюються моральними якостями окремих людей, що є досить різними, однак саме вони визначають ту чи іншу поведінку особи у різноманітних ситуаціях. Людина має сама визначитися з тим, що для неї добре, а що погано, якщо її інтереси порушені. Саме від цього залежить ставлення особи до конкретної конфліктної ситуації, кривдника та судового розгляду. Саме цим і пояснюється моральна сторона існування примирення конфлікуючих сторін.

Політичні передумови виявляються у зміні тоталітарного режиму управління демократичним. Коли на зміну тоталітаризму прийшла демократія запровадження компромісних шляхів, вирішення правових конфліктів стало початком введення превентивних правових засобів.

Завершуючи поетапне дослідження генезису альтернативних способів вирішення спорів в історії становлення і розвитку примирних процедур, слід резюмувати, що теоретичне осмислення мирного шляху подолання суперечностей почалося ще у давнину, паралельно з усвідомленням суспільством, що примирення протилежних сторін спору є не тільки більш доцільним, доречним, але ще й економічно вигіднішим. Враховуючи це, всесвітню історію становлення альтернативних способів вирішення спорів можна поділити на такі періоди: античний період (до V ст. н. е.); період раннього середньовіччя (VI – X ст.); період середньовіччя (XI – XIX ст.) та новітній період (з початку XX ст. до теперішнього часу).

У ході дослідження з'ясовано, що своєрідним є і розвиток правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів на українських землях, що свідчить про наявність відповідних національних правових традицій. Він поділяється на такі етапи: період Київської Русі (IX – XIII ст.); період

Гетьманщини (XIV – XVII ст.); період Російської імперії (XVIII – початок ХХ ст.); радянський період (включає два етапи: з 1917 р. – до середини 1950 рр.; з кінця 1950 рр. до 1991 р.); пострадянський період (з 1991 р. по 2000 р.); євроінтеграційний період (з 2000-х рр. по теперішній час).

Згодом, попри всі труднощі розвитку, альтернативні способи вирішення спорів остаточно з'являються для позначення неформальних, альтернативних судочинству процедур вирішення спорів, поштовхом до чого стає усвідомлення потреби у функціонуванні та взаємодії цих інститутів із судовою системою, бажання розвантажити судову систему від значної кількості справ, спростити процедуру у вирішенні спорів між сторонами та зекономити час.

Таким чином, становлення та розвиток системи АВС у європейських країнах відбувалося на підґрунті актів Ради Європи та Європейського Союзу, зокрема Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R 86 (12), Рекомендації Rec (1998) ІЕ Комітету Міністрів Ради Європи, Рекомендації Rec (2001)9 Комітету Міністрів Ради Європи, Рекомендації Rec (2002)10 Комітету Міністрів Ради Європи, а також директив ЄС, які окреслюють ефективність запровадження альтернативних судочинству способів вирішення спорів, визначають термін «медіація» та закріплюють загальні стандарти застосування даних способів.

1.2. Особливості врегулювання спору за участю судді, його місце у системі альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів: вітчизняний та зарубіжний досвід

Ступінь протидіючих сил, що прагнуть до зміни будь-якого врівноваженого стану чи явища, відображається конфліктною ситуацією, яка і стає результатом взаємовідносин двох чи більше протилежних підходів. Примирення у свою чергу з давніх-давен посідає місце такого вигідного для обох сторін способу врегулювання конфліктної ситуації, який ставить за мету

задоволення інтересів протилежних учасників спору, обумовлений економічною доцільністю та швидкими темпами подолання суперечностей.

Всі ці фактори стають передумовою для розвитку доступності та прозорості судової системи, її відповідності вимогам сьогодення, вимогам справедливості, що безпосередньо й пов'язане з введенням у сучасну систему судочинства різноманітних примирних процедур урегулювання конфліктних ситуацій. Мауро Каппеллетті ще наприкінці ХХ ст. розробив власну науково обґрунтовану модель розвитку доступності правосуддя, так звану «концепцію трьох хвиль». Будь-яка держава відповідно до означеної концепції під час власного розвитку долає три взаємозалежні, спрямовані на досягнення єдиної мети хвилі реформування, що полягають у можливості різноманітних груп і категорій населення, а також окремих громадян та організацій безперешкодно відновити справедливість та досягнути компромісу. Слід відзначити, що безпосередньо третя «хвиля» ґрунтується саме на введенні примирних процедур врегулювання спорів [212].

Таким чином, враховуючи той факт, що на сучасному етапі розвитку цивільного процесуального права в Україні не здійснено ґрунтовного вивчення способів врегулювання спорів позасудовим шляхом і, як наслідок, відсутня єдина думка науковців та усталена термінологія позначення несудових способів врегулювання конфліктів, поняття альтернативних судочинству способів вирішення цивільно-правових спорів, одне з центральних місць серед яких посідає врегулювання спору за участю судді, пов'язано з такими категоріями, як «конфлікт» та «спір», які є відправною точкою та невід'ємною складовою соціальних взаємовідносин як на міжособистісному або міжгруповому рівні, так і на національному або міжнародному.

В літературі існує багато трактувань означених термінів, адже «конфлікт» та «спір» є не тільки правовими категоріями, а й соціологічними, політичними, соціально-психологічними поняттями. У тлумачних словниках конфлікт визначається як «зіткнення сторін, думок, сил, серйозна розбіжність» [15,

с. 625], натомість спір трактується як «розбіжність, що вирішується за допомогою суду» [35, с. 148]. Соціологи та психологи, такі як Е. Гідденс, Є.А. Уткін, Г.В. Ложкін визначають соціально-психологічний конфлікт як зіткнення, що виникає і протікає у сфері спілкування та викликане суперечливими цілями, способами поведінки, установками людей в умовах їхнього прагнення до досягнення певних цілей.

У юридичній літературі спір або конфлікт (від латин. *conflictus* – зіткнення) визначається як зіткнення протилежних інтересів, поглядів [59, с. 101]. В.М. Кудрявцев відображає проблему конфлікту у сфері права як протиборство сторін через суперечку, яка так чи інакше пов'язана з правовими відносинами сторін (їх юридичними діями чи станом), і, відповідно, суб'єкти, чи мотивація їх поведінки, чи об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а конфлікт спричиняє юридичні наслідки» [199, с. 7].

Визначення конфлікту, на думку С.В. Бобровник, полягає в тому, що конфлікт – це стан двостороннього зв'язку суб'єктів, що ґрунтується на правовому протиріччі, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними інтересів та слугує причиною розвитку або кризи суспільних відносин [14, с. 6].

Суттєву відмінність між категоріями «спір» та «конфлікт» пояснює Джон В. Бертон, на думку якого, вона обумовлюється часовими межами та характером суперечностей, які становлять їх предмет. Таким чином, спір слід охарактеризувати як більш короткострокове явище, яке досить легко вирішити, а конфлікт відзначається довготривалістю та глибинністю проблем, до яких важко знайти вирішення [211, р. 112-114].

Однак у законодавстві України застосовуються лише конструкції «юридичний спір» або «правовий спір», натомість термін «конфлікт» зустрічається лише в словосполученні «конфлікт інтересів». Так, у ст. 124 Конституції України передбачається, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. Законом

може бути визначено обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору. Статтею 16 ЦПК України передбачено, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом.

Слід зазначити, що вперше розглядати «правовий спір» як самостійну юридичну категорію запропонував І.Г. Побірченко [106, с. 6]. Пізніше знання стосовно «правового спору» почали поглиблюватися, розкривати галузеві аспекти, і вже у наш час більшість учених таких, як А.О. Осадчий, Є.Б. Лупарєв та А.Б. Зеленцова також доходять висновку, що правовий спір – це не будь-яке невдоволення однієї сторони правовідносин діями іншої, а такий тип правових відносин, який характеризується наявністю суперечностей сторін, які були викликані конфліктом інтересів або незбіжністю поглядів на законність та обґрунтованість дій суб'єктів правовідносин, що виражається в офіційному пред'явленні скарги (позову) до органів, уповноважених розглядати зазначений спір [103, с. 188]. Схожу думку має й Ю. Барабаш, який, досліджуючи питання розмежування спору та конфлікту, зазначає, що спір – може мати місце, коли одна зі сторін звертається до юрисдикційного органу з проханням вирішити суперечність, яка виникла між сторонами [146, с. 20-22]. Водночас, на його думку, не в кожному випадку спір є формою конфлікту, що дозволяє сприймати категорії «юридичний конфлікт» та «правовий спір» як загальне та особливе або вважати «спір» формою об'єктивізації юридичного конфлікту, де офіційне звернення до юрисдикційного органу виступає безпосереднім моментом такої об'єктивізації.

Узагальнюючи вищезазначені позиції науковців, можна сказати, що прийнятним є застосування саме терміну «вирішення спору», адже можливими є ситуації, коли результат влаштовує лише одну сторону чи не влаштовує жодну зі сторін. Тим самим конфлікт як явище більш довготривале та глибинне зберігає юридичні розбіжності, натомість саме категорія «спір» відображає процес усвідомлення сторонами своїх протиріч та бажання їх усунення за

безпосередньою допомогою узгоджувальних процедур із залученням нейтральної третьої сторони.

Дослідивши категорії «спір» та «конфлікт», задля визначення співвідношення врегулювання спору за участю судді з іншими способами АВС, розглянемо існуючі точки зору науковців стосовно безпосередньо терміну «альтернативне вирішення спорів». Слід зауважити, що в літературі пропонуються й інші визначення АВС, які набули не тільки розповсюдження, а й закріплення на законодавчому рівні, наприклад, в Австралії, зокрема «external dispute resolution» або «assisted dispute resolution» – «зовнішнє вирішення спорів» або «вирішення спорів, якому сприяли» [209, р. 7]. Натомість, спеціалізована британська організація, що надає послуги у сфері АВС, використовує схожий термін EDR (effective dispute resolution), що в перекладі означає «ефективне вирішення спорів» [213].

Однак саме термін «альтернативне вирішення спорів» з'явився у правовій площині для позначення неформальних, альтернативних судочинству процедур вирішення спорів у США в умовах досягнення високого рівня демократичного розвитку суспільства, враховуючи позитивний світовий досвід, а також об'єктивну необхідність через критичну завантаженість судів. Наразі означений інститут разом з повноцінними судовими процедурами має зайняти належне місце у правовій системі України.

Свою увагу на вивченні означеного феномена зосереджувала безліч учених, проте, не зважаючи на бурхливі суперечки щодо цього питання, можна стверджувати про відсутність єдиного підходу до визначення поняття «альтернативне вирішення спорів».

По-перше, це обумовлено недосконалим розумінням власне самої альтернативності. У широкому розумінні під альтернативністю слід розуміти наявність усіх можливих способів правового врегулювання конфлікту, враховуючи судову процедуру, і можливість вибору одного з багатьох варіантів [99]. Це можна визначити першим аспектом альтернативності, адже наявність

можливості вибору серед безлічі варіантів дозволяє застосовувати загальний для всіх способів вирішення спору термін «альтернативне вирішення спорів», враховуючи в тому числі й судовий розгляд.

По-друге, зовнішній прояв альтернативності виражається у можливості звернутися за захистом порушених прав чи оспорюваних інтересів як до судової системи, так і до інших альтернативних способів вирішення спорів. Ця думка знаходить своє відображення у визначенні АВС, яке надає Оксфордський словник: «Альтернативне вирішення спорів – це різноманітні методи вирішення цивільних спорів, інакші, ніж у звичайному судовому провадженні» [223, р. 30].

Так, слушною є думка Д.С. Міхеля, який визначає поняття, що аналізується, таким чином: «Під альтернативним вирішенням спорів слід розуміти новий, динамічний напрям юридичної науки і практики, який об'єднує такі правові поняття, як третейський розгляд, міжнародний комерційний арбітраж, посередництво (медіація) і переговори» [86]. Однак, наведена дефініція поняття є занадто вузькою і не дає змоги зрозуміти сутність та основні ознаки, хоча й одразу передбачає способи АВС. На відміну від Д.С. Міхеля, дещо ширше сприймає АВС Ю.В. Розман, який визначає альтернативні способи вирішення спорів як сукупність різноманітних процедур, спрямованих на врегулювання правових конфліктів (спорів), що виникають у приватноправовій сфері, на основі узгодження позицій та інтересів сторін, які здійснюються недержавними органами [139, с. 249]. У свою чергу С.В. Ніколюкін надає набагато широкіше та більш точне визначення означеного терміну, а саме: «Альтернативні способи вирішення спорів являють собою, по-перше, систему взаємопов'язаних дій сторін та інших осіб з розгляду виниклої суперечки, спрямованих на його позасудове врегулювання, або дозвіл на використання примирних чи інших незаборонених процедур, що здійснюються, як правило, на підставі добровільного волевиявлення сторін; по-друге, право вибору будь-якого (не забороненого законом) недержавного (приватного)

способу вирішення спору та/або врегулювання конфлікту, виходячи з конкретної ситуації» [95, с. 94].

З вищевказаного випливає, що під альтернативними способами вирішення спорів слід розуміти саме альтернативні офіційному судочинству засоби досягнення згоди та мирного забезпечення інтересів кожного і подолання суперечностей в цілому. Альтернативне вирішення правових спорів включає кілька процедур, застосування яких не тільки дозволяє мінімізувати тривалість прийняття рішень, забезпечити економічну вигоду, а й відновити порушену у результаті спору рівновагу між його учасниками [129, с. 76].

Правовою основою для створення та ефективного застосування системи АВС, у першу чергу, є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04 листопада 1950 року, що визначає пріоритетність альтернативних способів вирішення спорів шляхом прийняття до судового розгляду справи лише після невдалої спроби її вирішення альтернативним шляхом. Посередницький підхід до врегулювання спорів передбачений і у прийнятій 14 травня 1981 року Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи NR (81) щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, яка вказує на запровадження певних заходів щодо полегшення чи заохочення, де це можливо, примирення сторін або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження або вже під час самого вирішення спору у судовому порядку [151, с. 14]. Наступним актом Ради Європи є Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи №R (86) 12, основною метою запровадження якої є недопущення та скорочення судового навантаження, визначення необхідності застосування процедур примирення та інших способів врегулювання спорів до або під час судового провадження [130].

Особливу роль у забезпеченні процесів адаптації законодавств різних країн, у тому числі України, відіграють директиви ЄС, що являють собою нормативні акти, які є обов'язковими для держав-членів ЄС та передбачають вжиття ними необхідних заходів у чітко окреслений термін, спрямованих на

досягнення визначених у директиві цілей. Провідне місце серед актів ЄС, спрямованих на забезпечення ефективного за витратами та оперативного позасудового шляху вирішення спорів, є прийнята Європейським парламентом та Радою Євросоюзу 21 травня 2008 року Директива 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах», яка окреслює певні аспекти медіації у цивільних та комерційних спорах та визначає термін «медіація» як структурований процес, незалежно від його назви або посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора [38].

Визнання ефективності запровадження альтернативних судочинству способів вирішення спору, розуміння переваги встановлення істини та справедливості, мети досягнення балансу інтересів конфлікуючих сторін відображається також у прийнятому в 1985 році Комісією Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з права міжнародної торгівлі і схваленому Генеральною Асамблеєю ООН Типовому законі щодо міжнародного торговельного арбітражу та Зеленій книзі альтернативного вирішення спорів у цивільних та господарських справах, підготовленої Комісією Європейського співтовариства у Брюсселі (2002 р.), яка спрямовувала увагу на вивчення й узагальнення національних практик АВС з метою вироблення загальних стандартів у цій сфері, а також розробки Європейського кодексу поведінки медіатора.

У межах окремих країн, з огляду на їх історичні, соціальні, політичні та правові передумови, застосовуються різні форми альтернативних судочинству способів вирішення спорів. Тому, задля первинного усвідомлення безпосередньої сутності кожного з них, виокремлення та визначення місця врегулювання спору за участю судді в системі альтернативних способів вирішення спорів, надання глибшої і конкретнішої характеристики даному способу АВС, чіткого виокремлення його власних ознак, необхідно об'єднати

всі способи АВС у певні групи за спільними ознаками, що мають істотне значення.

Перша та найбільш повна система критеріїв класифікації альтернативних форм вирішення спорів запропонована О.М. Спектор, відповідно до якої способи АВС класифікують, застосовуючи такі критерії: належність способу АВС до певної сфери правового регулювання; самостійність; першочерговість; характер конфлікту; залучення до вирішення спору та/або розв'язання конфлікту незалежних осіб; обов'язковість рішення або рекомендацій незалежної особи, яку залучають до вирішення спору та/або розв'язання конфлікту; обов'язковість застосування; юридичне значення [153, с. 8].

Разом з тим С.В. Ківалов виділяє ще один критерій для первинного поділу способів, альтернативних правосуддю, зокрема за методом врегулювання спору пропонується виділяти: а) примирні процедури; б) правовідновлювальні процедури; в) змішані процедури, що є результатом поєднання в різних варіантах елементів основних видів (міні-суд, посередництво-арбітраж, незалежний висновок експерта, врегулювання спору за участю судді тощо) [57, с. 8].

Таким чином, до основних та найбільш поширених способів АВС слід відносити:

- переговори (або негаціація), що є одним з первинних способів мирного врегулювання спору безпосередньо сторонами без залучення третіх осіб з метою досягнення узгодженого та такого, що влаштовує сторони рішення. Основною відмінністю означеної консенсуальної форми є відсутність її регулювання процесуальними правилами, адже зміст, порядок ведення та результат такої форми залежать безпосередньо від конкретних обставин спірної ситуації, досвіду сторін у веденні переговорів та прагнення учасників до досягнення компромісу;
- посередництво – позасудовий, добровільний, конфіденційний спосіб врегулювання спору між сторонами за участю незалежного,

незацікавленого, нейтрального посередника, який дає можливість сторонам зберегти першочерговий об'єм власних повноважень при подоланні суперечностей та поряд з цим знайти взаємоприйнятне рішення для досягнення сторонами згоди. Вже понад чверть сторіччя за допомогою посередництва вирішуються спори в Австрії, Англії, Бельгії, Німеччині, США та інших країнах, забезпечується діяльність національних організацій (наприклад, Американська арбітражна асоціація, Об'єднання професіоналів при вирішенні спорів, Асоціація посередників штату Вашингтон, Центр арбітражу та посередництва при Всесвітній організації інтелектуальної власності), які дотримуються тих позицій, що третя сторона становить центральну ідею у вивченні та вирішенні спорів. Досвід, накопичений цими країнами у сфері відмови від судових процедур, що засвідчений практикою, а також наукові погляди вчених вказують на провідну роль третьої сторони у врегулюванні конфліктів, яка є не лише корисною, але й заслуговує на певну інституалізацію [218];

– третейський розгляд або арбітраж – вирішення спору за участю нейтрального незалежного арбітра, який на відміну від обов'язків третьої сторони під час процедури медіації, виносить обов'язкове для сторін рішення, за правильність якого несе безпосередню відповідальність та яке підлягає примусовому виконанню;

– консиліація – погоджувальна процедура, основна сутність якої полягає в активних діях посередника, що діє на підставі угоди сторін, переговорному процесі між сторонами конфлікту з метою досягнення ними взаємоприйняттого врегулювання спору.

Своєю чергою, постає необхідність виокремити основні моделі медіації, що закріпилися у світовому просторі. Дотримуючись практичного підходу до класифікації медіації, Л. Боуль та М. Несік запропонували чотири моделі медіації: медіація сприяння у врегулюванні спору (класична модель); оціночна медіація; регулятивна медіація; терапевтична медіація [210]. М.Я. Поліщук

ззначає, що медіація може бути: 1) приватна (позасудова): медіація, яка не залежить від процесу розгляду спору судом; 2) присудова: медіація, яка характеризується певним взаємозв'язком з судовим процесом, але відмежовується від суду як інституції; 3) судова медіація, що діє безпосередньо в межах судового процесу, а також визначається властивою локальністю, персоналізованим зв'язком із судом та діями, що реалізуються в межах судового процесу [109, с. 53].

Самостійним елементом, інтегрованим у судово-процесуальну процедуру, що заслуговує на безпосередню увагу, є присудова медіація (court-related, court-connected, court-annexedmediation, в дослівному перекладі «медіація, пов'язана з судом»). Так, Т.А. Цувіна виділяє декілька моделей присудової медіації, що вдало функціонують у світовій практиці залежно від того хто виконує функції медіатора та ролі судді в означеному процесі, зокрема:

– зовнішня присудова медіація (external court-annexed mediation), або «зближена» медіація чи приватна медіація у межах судового процесу як різновид присудової медіації, за якої суддя передає справу на розгляд медіатору, що обраний сторонами та не є суддею, або іншому працівнику суду, який займається наданням медіаційних послуг приватно і зареєстрований як медіатор;

– внутрішня присудова медіація (internal court-annexed mediation), або інтегрована медіація як різновид присудової медіації, яка проводиться ніби «всередині» суду його працівниками або суддями-медіаторами та поділяється на: а) проведення медіації іншим суддею суду, де розглядається справа, який не входить до складу суду, що розглядає зазначену справу; б) проведення медіації працівниками суду, які не є суддями (наприклад, працівниками апарату суду, помічниками суддів тощо), або спеціальними медіаторами, які працюють у центрі медіації, що знаходиться при суді [188, с. 195-200].

Враховуючи практику застосування міжнародною спільнотою альтернативних способів вирішення спорів, можна дійти висновку, що

вищевказані способи АВС органічно впроваджуються більшістю країн світу шляхом їхнього законодавчого закріплення протягом останніх десятиріч задля досягнення сторонами спору взаємної згоди.

Практика застосування різних моделей як медіації, так і інших альтернативних судочинству способів вирішення цивільно-правових спорів успішно розвивається в Австрії та Великобританії, Німеччині та Норвегії, США та Канаді, Польщі та Франції, Японії та Китаї. Так, шляхом посередництва вирішуються спори за допомогою «Народних комітетів примирення» у Китайській Народній Республіці. В тому випадку, коли примирення було досягнуто у певних категоріях справ (про розірвання шлюбу; про сплату аліментів; в яких можливе негайне виконання; де відсутня необхідність в укладанні мирової угоди), суд може не укладати мирову угоду, а угоду сторін оформити протоколом, який набуває законної сили одразу після підписання сторонами, судьями та секретарем судового засідання та скріплення печатками [70, с. 26-27].

Законодавством Японії передбачений такий спосіб вирішення спорів як шотей, який можна вважати своєрідним прототипом інституту врегулювання спору за участю судді. Адже задля вирішення конфлікту сторони звертаються не за проголошенням рішення, а за створенням примирної комісії, до складу якої входять два посередники та суддя. Для певної категорії справ означена процедура не є добровільною, а передбачає обов'язкове використання, зокрема, таких як сімейні спори або трудові. У разі, якщо означена процедура не приносить жаданого результату, сторона має право звернутися до суду, який своєю чергою має певне право вибору: вирішити спір за чинним законодавством або підтвердити можливість мирного врегулювання, запропонованого посередниками [32, с. 374-375].

У таких країнах, як Австрія та Франція зустрічається присудова модель медіації, яка пов'язана як безпосередньо із судовим розглядом, так і самим судом як інституцією. В Австрії державою на суд покладається певний

обов'язок щодо надання учасникам спору рекомендаційних вказівок стосовно застосування процедури медіації, проте рішення про участь у медіації залишається за конфліктуючими сторонами. Таким чином, суди визначають можливість подолання суперечностей шляхом медіаційної процедури, проте не мають права приймати рішення про зобов'язання осіб звернутися до неї. У Франції Декретом №96-652 від 22 липня 1996 р. до ЦПК Франції включений Титул VI bis «Посередництво», який встановлює: «Суддя, якому переданий на розгляд спір, може, отримавши згоду сторін, призначити третю особу для заслуховування і з'ясування взаємних претензій сторін з тим, щоб дати сторонам можливість вирішити спори, що виникли між ними. У процесі розгляду справи це повноваження належить також судді, який вирішує питання в порядку термінової змагальної процедури» (ст. 131-1). Так, суди Франції встановлюють та перевіряють обставини справи і також лише інформують сторони про можливість вирішення спору за допомогою медіації. Основним принципом медіаційної процедури виступає добровільність, що передбачає неможливість застосування означеної процедури, якщо хоча б одна зі сторін не надає власної згоди на це.

На відміну від вищевказаних країн імперативними повноваженнями наділений суд у певних штатах США, таких як Техас та Флорида. Так, суддя у справах про відшкодування грошових збитків зобов'язаний не тільки рекомендувати сторонам застосувати процедуру медіації, але й видати розпорядження про обов'язкову участь сторін у медіації, якщо на думку однієї зі сторін такий варіант подолання суперечностей є найбільш прийнятним і у разі надання нею згоди на відшкодування витрат, пов'язаних з використанням означеної процедури.

У Великобританії сторони перед початком судового провадження мають звернутися на гарячу лінію, охарактеризувати суть конфліктної ситуації та отримати перелік спеціалістів, що відповідають власним вимогам сторін та допомагають при подоланні суперечностей. В іншому випадку, якщо сторони

не застосували медіаційну процедуру як досудову можливість, вони позбавляються права на відшкодування витрат, пов'язаних з розглядом справи в суді, навіть у разі виграшу справи.

Не дивлячись на те, що у багатьох країнах світу медіація вважається позасудовою процедурою вирішення спорів, а судова медіація зустрічається набагато рідше, проте деякі країни допускають поєднання працівниками суду повноважень як судді, так і медіатора одночасно, тим самим повністю інтегруючи медіацію у судовий процес. Судова медіація успішно функціонує у таких країнах, як Німеччина, Болгарія, Канада та Норвегія. Так, наприклад, § 278 Цивільного процесуального уложення Німеччини за назвою «Вирішення спору; примирна процедура; мирова угода» встановлює: «У будь-якому положенні справи суд повинен прагнути до вирішення спору або окремих спірних питань». Також у цьому параграфі закріплено, що при застосуванні примирних процедур повинна бути встановлена особиста явка сторін, а усному розгляду передують процедура примирення з метою вирішення спору, за винятком випадків, коли спроба примирення вже робилася в позасудовому органі примирення або примирна процедура явно не має перспективи. Суд в ході примирної процедури обговорює зі сторонами матеріальні та формальні обставини справи, вільно оцінюючи всі обставини, і, наскільки це необхідно, задає питання. А § 278а «Посередництво, позасудове врегулювання конфліктів», яким доповнено Цивільне процесуальне уложення Німеччини у зв'язку з прийняттям у 2012 р. Закону Федеративної Республіки Німеччини «Про підтримку медіації та інших процедур позасудового врегулювання конфліктів» передбачено, що суду надано право запропонувати сторонам посередництво, або іншу процедуру позасудового врегулювання. У разі згоди сторін, суд зобов'язаний призупинити провадження у справі [215]. У даному випадку участь судді в альтернативній судочинству процедурі вирішення спорів є допустимою лише за умови, що суддя має безумовно підтримувати

стандарти правосуддя та беззаперечно діяти з урахуванням своїх визначених конституцією обов'язків [205, р. 142-143].

Слушну думку з цього питання у своїх дослідженнях, спрямованих на інформування спільноти стосовно ролі судді в альтернативних процедурах врегулювання спору, виражає Д. Спігельман. Він зосереджує увагу на важливості врахування різниці між посередницькими та суддівськими функціями та наголошує на тому, що, виконуючи посередницькі функції медіатора у судовому провадженні з урахуванням власного суддівського статусу, суддя має врахувати і специфіку вимог, що висуваються до нейтральної та неупередженої особи-посередника, які не завжди можуть узгоджуватися як між собою, так і з загальноприйнятими правилами здійснення правосуддя [205, р. 146]. Таким чином, одним із основних повноважень судді є необхідність оцінити перспективи вирішення спору, використовуючи переговорну процедуру. Якщо суддя доходить висновку, що такий варіант є перспективним, він направляє спір до іншого судді, що не бере участі у розгляді відповідної справи та є медіатором. Завершується медіаційна процедура за участю судді укладанням відповідної угоди, що затверджується суддею та має юридичну силу судового рішення.

У Норвегії на кожному етапі судового процесу судді зобов'язані оцінити доцільність участі сторін у судовій медіації з урахуванням побажань кожної зі сторін, балансу між інтересами сторін, імовірного результату переговорів між сторонами, тим самим забезпечити швидкий, економічно вигідний спосіб вирішення спорів [219, р. 11-45].

У країнах з континентальною системою права, таких як Фінляндія, також не тільки не заперечується можливість активної участі судді у процесі мирного врегулювання спору, а ще й демонструється велика роль професійності та майстерності суддів у розвитку діяльності з врегулювання конфліктів. Так, фінське законодавство передбачає дві можливі процедури подолання суперечностей за допомогою судді: 1) сприяння судді мирному врегулюванню

спорів, основою якого є з'ясування шляхом переговорів позиції сторін, а результатом – досягнення більш-менш прийняттого компромісного рішення; 2) судова медіація – процедура, що перебуває поза межами впливу процесуального права, проводиться за клопотанням сторін, результатом має високоякісне рішення, передумовою якого є бажання сторін [197, с. 39-44].

Однією з перших країн, яка намагаючись запобігти девальвації системи правосуддя через довготривалий термін розгляду справ, спираючись на високий рівень суспільної довіри, здобула успіх в інтеграції судової моделі медіації на законодавчому рівні, стала Канада. Ефективність зазначеної системи врегулювання спорів та суспільне значення цієї процедури доведено статистикою, яка показує, що у 70-80 % випадків сторони досягають примирення та залишаються задоволені його результатом, у той час коли самі судді проводять означену процедуру лише за 2-3 години, на відміну від 5-10 робочих днів, які б знадобилися для вирішення справи традиційним судовим розглядом. Саме досвід Канади став тим важливим компонентом, що був покладений в основу реформування судової системи України.

Так, процедура досудового врегулювання спору за участю судді (Judge Assisted Dispute Resolution) полягає в тому, що справа, яка потрапляє до суду, передається судді, який буде проводити процедуру досудового врегулювання спору. Означений суддя в першу чергу проводить закриту загальну зустріч зі сторонами справи за відсутності свідків, експертів чи будь-яких інших осіб, під час якої позивач та відповідач швидко та відкрито висувають позовні вимоги, надають заперечення та власну позицію відповідно. Вся інформація, яка стала відомою під час зустрічі, носить конфіденційний характер, адже у разі не досягнення сторонами згоди, ані суддя не має права розглядати в подальшому дану справу, ані сторони не мають права використовувати інформацію, отриману у ході зустрічі. Таким чином, гарантією безсторонності та неупередженості судді в якості посередника є неможливість у подальшому розгляду цим суддею спору в разі, якщо судова медіація не завершиться

вирішенням спору. Далі за необхідності суддя може провести конфіденційні зустрічі окремо з кожною стороною, поставити необхідні запитання, виходячи з власного суддівського досвіду та юридичної практики, що дає можливість сторонам дійти до більш компромісного варіанту вирішення спору. Після декількох раундів загальних зустрічей, за якими настають конфіденційні зустрічі, сторони приходять до раціонального взаємоприйняттого рішення. Причому, на відміну від традиційного судового процесу, який у будь-якому випадку залишає невдоволеною одну із сторін, а іноді й обидві, результатом досудового врегулювання спору за участю судді може стати те, що позивача задовольняють щирі вибачення відповідача, і він відмовиться навіть від власних грошових вимог, або відповідач погодиться сплатити навіть більше, ніж розраховував позивач [66, с. 20]. Фінальним етапом процедури є підписання сторонами справи документів, що засвідчують їхні волевиявлення, причому документів може бути декілька залежно від необхідності та фактичних обставин справи. На нашу думку, це є безумовною перевагою перед традиційним судовим процесом, завершенням якого стає проголошення рішення, яке не тільки не може передбачити усі питання взаємовідносин сторін, але й не передбачає можливості поділу між сторонами справи, навіть якщо вони цього і жадають.

В Україні термін «альтернативне вирішення спорів» прямо кореспондується з ч. 5 ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань». Доцільно було б відзначити думку Ю.В. Розмана, який наголошує, що у сучасних умовах розвитку суспільства необхідною умовою створення ефективної системи захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів громадян та юридичних осіб є формування та розвиток адекватного правового механізму регулювання інститутів альтернативного вирішення приватноправових спорів, які забезпечують оперативне, об'єктивне та компетентне вирішення суперечок і

розбіжностей, що виникають у динаміці приватноправових відносин [139, с. 246].

Таким чином, основоположним фактором, що спричинив розвиток низки альтернатив судовому способу вирішення суперечностей, стає безпосередньо система судочинства, вироблена багатовіковою людською практикою, адже вона й була тим спонукаючим поштовхом, що сприяв виробленню більш швидкого, більш дешевого, не такого гласного, проте процесуально більш доступного, спрямованого на пошук власних, задовольняючих інтереси обох сторін, рішень.

Сам процес спрямування українського законодавства до стандартів європейського правосуддя з метою забезпечення практичного застосування альтернативних способів вирішення спорів, у тому числі інституту врегулювання спору за участю судді, та їх розвитку задля створення умов для дешевих та менш формалізованих способів вирішення цивільно-правових спорів, почався у травні 2006 року з Указу Президента України №361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». Одним із завдань означеної Концепції є «розвиток альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів, а також створення умов для стимулювання дешевших і менш формалізованих способів їх врегулювання з метою розвантаження судів» [115].

Варто звернути увагу, що необхідність, можливість та ефективність інтеграції судової медіації у національне законодавство нашої держави підтверджується результатами пілотних проектів, що були проведені за сприяння Європейської Комісії та Ради Європи, таких як «Процедура відбору та призначення суддів, їхньої підготовки, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподілу справ та альтернативного розв'язання спорів» у 2006 – 2007 роках; «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» у 2008 – 2011 роках. Основною метою вказаних проектів було визначення

доцільності та можливості впровадження у систему національного судочинства процедури медіації як однієї із способів АВС. Для реалізації такого проекту за участю Ради Європи у квітні 2009 року було визначено чотири суди: Вінницький окружний адміністративний суд, Донецький апеляційний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд, Білоцерківський міськрайонний суд Київської області, в яких протягом двох років тривав експеримент щодо застосування медіації під час розгляду адміністративних, господарських і цивільних справ. Результати експерименту були проаналізовані та викладені громадською організацією «Український центр злагоди» та полягали в тому, що 36 справ з адміністративних, трудових, сімейних та земельних спорів із 50, до яких було застосовано процедуру медіації (72 % справ), були успішно завершені з досягненням угоди.

Основним проектом, що продемонстрував можливість впровадження у сучасну національну систему судочинства такої альтернативної процедури врегулювання спорів, як врегулювання спору за участю судді, став проект «Суддівська освіта – для економічного розвитку» (2013-2016 роки), що проводився урядом Канади за безпосередньою участю Офісу Уповноваженого з питань федеральних судових органів Канади, а на національному рівні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Пілотними судами, що залучались до означеного проекту, були обрані два адміністративні суди та один суд загальної юрисдикції м. Одеси та м. Івано-Франківськ.

Основною метою проектів стало залучення українських суддів до досвіду судових процесів Канади задля набуття досвіду врегулювання спорів з подальшим розповсюдженням набутої практики у різних регіонах України.

За результатами реалізації проекту «Суддівська освіта – для економічного розвитку» (2013-2016 роки) було збільшено вдвічі кількість укладених мирових угод у цивільних справах порівняно з минулими роками, про що зробив висновок голова Малиновського районного суду м. Одеси, наголошуючи на

позитивному досвіді та перспективності запровадження цієї процедури в усіх судах України.

Як вбачається, вказані вище проекти мали значний позитивний досвід і продемонстрували ефективність судової медіації у процесі розгляду справи у загальних та адміністративних судах. Все вищеозначене є свідченням того, що під час розробки та впровадження інституту врегулювання спору за участю судді законодавець взяв до уваги як досвід європейських держав, так і власний практичний досвід, отриманий під час реалізації пілотних проектів із судової медіації.

Велику роль у процесі легітимізації та запровадженні альтернативних способів вирішення спорів в Україні задля виконання її міжнародних зобов'язань та набуття більшої авторитетності у європейському правовому полі відіграло внесення до Верховної Ради України декількох законопроектів «Про медіацію», метою яких є здійснення правового регулювання медіації та закріплення стандартів етики у сфері медіації. Одним з таких документів є законопроект № 3665 від 17.12.2015 року, ініційований А.І. Шкрум, метою якого було запровадження на законодавчому рівні інституту медіації в Україні шляхом імплементації кращих європейських та світових стандартів медіації, а основним завданням – визначення правових основ надання послуг медіації на професійних засадах, поширення практики мирного вирішення спорів несудовими методами з метою розвантаження судів та забезпечення збалансованих взаємовідносин між інститутом медіації та судовою системою. У цьому законопроекті процедура медіації представлена як альтернативний, добровільний спосіб врегулювання спорів, вирішення конфліктів (спорів) за допомогою одного або декількох медіаторів (посередників) з метою досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення про врегулювання конфліктів (спорів) або усунення спричиненої конфліктами (спорами) шкоди. Медіатор – це нейтральна (неупереджена) особа, яка допомагає сторонам спору досягти порозуміння, налагодити та проводити переговори, особа, яка під час

проведення процедури медіації прагне до забезпечення неупередженого підходу щодо сторін і враховує при цьому всі обставини справи, має право надавати сторонам медіації консультації щодо порядку проведення медіації та фіксувати її результат.

Законопроектом передбачено, що медіатор не має права вирішувати спір між сторонами медіації, не має права, якщо сторони медіації не погодились у письмовій формі про інше, надавати вказівки та рекомендації щодо варіантів врегулювання спору, оцінювати поведінку та позиції сторін медіації, за винятком явного порушення ними правових або етичних норм, порядку проведення медіації.

За означеним законопроектом домовленості, досягнуті сторонами за результатами медіації, можуть бути викладені письмово в договорі, що в свою чергу не повинен містити положень, які суперечать законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Цікавим є те, що у законопроекті окремо приділяється увага питанню контролю за якістю послуг, які надаються медіаторами населенню. Він передбачає, що держава має встановлювати чіткі вимоги щодо отримання статусу медіатора фізичними особами – вік, освіта та кількість годин професійного навчання. Так, медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти п'яти років, має вищу або професійно-технічну освіту та пройшла професійне навчання медіації, що має включати 90 академічних годин початкового навчання, в тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам.

Водночас означений законопроект не вказує на наявність юридичної освіти для медіатора. На думку авторів, велика частка медіаторів є психологами та, враховуючи, що законопроектом передбачено заборону медіаторові надавати будь-які юридичні консультації сторонам, обов'язковість юридичної освіти для медіатора не є необхідною [119].

У цьому контексті слід відзначити, що більш ґрунтовним був законопроект № 3665-1 від 29.12.2015, поданий до Верховної Ради України С.В. Ківаловим, В.А. Бондиком, Ю.А. Кармазіним, О.І. Тищенко. Означений законопроект закріплює правові засади впровадження та проведення процедури врегулювання конфліктів (спорів) за взаємною згодою сторін конфлікту та за участю посередника (медіатора), визначає її принципи та порядок проведення медіації, а також статус медіатора. Так, на думку авторів законопроекту, медіатор – це професійно підготовлений нейтральний посередник у переговорах між сторонами конфлікту (спору), яким може бути фізична особа, яка досягла двадцяти одного року та пройшла професійну підготовку за напрямом «медіація» в навчальному закладі або організації в Україні або за її межами, засвідчену дипломом, сертифікатом, свідоцтвом або іншим документом, виданим на ім'я медіатора, який містить інформацію про обсяг (кількість годин) теоретичного та практичного навчання, період навчання, назву навчального закладу чи організації, що здійснила підготовку.

На відміну від законопроекту № 3665 від 17.12.2015 року, ініційованого А.І. Шкрум, вищезазначений законопроект не тільки визначав поняття медіації та основоположні засади її здійснення у правовій системі України, встановлював певні вимоги до медіаторів та безпосередньо визначав коло осіб, які можуть бути медіаторами, окреслював передумови застосування процедури медіації, а також закріплював права та обов'язки медіаторів як учасників медіаційної процедури. Так, означений законопроект передбачав, що медіатор має право: отримувати інформацію про конфлікт, до допомоги у врегулюванні якого він запрошений, від сторін конфлікту, державних органів, посадових осіб в обсязі, необхідному та достатньому для проведення медіації; самостійно визначати методику проведення медіації за умов дотримання законодавства про медіацію та міжнародно-визнаних етичних засад медіації; відмовитися від проведення медіації з етичних або особистих міркувань, а також у разі конфлікту інтересів з іншими учасниками медіації; на відшкодування витрат,

здійснених для проведення медіації, у розмірі та формі, передбаченій договором про проведення медіації; займатися своєю діяльністю на оплатній чи безоплатній основі, індивідуально або разом з іншими медіаторами, створювати юридичні особи, об'єднання медіаторів, працювати за наймом та здійснювати підприємницьку діяльність.

Обов'язками медіатора було визначено такі: дотримуватися вимог чинного законодавства про медіацію та міжнародно-визнаних етичних засад медіації; перевірити повноваження представників та/або законних представників сторін медіації; повідомити сторони медіації про конфлікт інтересів або інші обставини, що унеможливають його участь у медіації; проінформувати сторони про порядок проведення та правові наслідки медіації та надавати роз'яснення щодо процедури медіації; керувати процедурою медіації; за потреби звернути увагу сторін на можливість отримання консультацій у відповідних спеціалістів (експертів), особливо з юридичних питань, що пов'язані з медіацією, складанням угоди за результатами медіації та її реалізації [118].

Проте, наразі жоден з означених законопроектів не набув статусу чинного нормативно-правового акту України, а, отже, й питання законодавчого закріплення інституту медіації досі залишаються відкритим.

При визначенні місця врегулювання спору за участю судді у системі альтернативних судочинства способів вирішення спорів слід брати до уваги сутність та правову природу процедури врегулювання спору за участю судді. З огляду на це, існує дві домінуючі концепції стосовно місця означеного інституту в системі національного механізму захисту. Прихильники першої концепції, такі, як Т.А. Цувіна, Н.М. Грень кваліфікують інститут врегулювання спору за участю судді як своєрідну модель присудової медіації.

Так, Н.М. Грень акцентує увагу на тому, що врегулювання спору за участю судді є саме присудовою медіацією, яка своєю чергою постає самостійною моделлю медіації, що інтегрована у судову систему країни. На

думку автора, залежно від ролі судді у процедурі медіації можна зустріти декілька підходів до розуміння присудової медіації. Відповідно до першого підходу суддя безпосередньо повинен проводити процедуру посередництва за умов, передбачених національним процесуальним законодавством. А відповідно до другого підходу, до присудової медіації відносять процедури, які проводять відповідно до рекомендацій чи постанов судді після прийняття до свого провадження відповідної справи, а також як обов'язковий досудовий порядок в силу приписів закону [30, с. 85].

У свою чергу О.Р. Кібенко називає процедуру врегулювання спору за участю судді судовою медіацією [55]. С.В. Ківалов теж відносить даний інститут до судової медіації, яку вважає своєрідним «містком» між судовим процесом і приватною медіацією [56].

Проте, не погоджуючись з думкою першої групи науковців, О.В. Горецький висловлює позицію, що «поняття «інститут врегулювання спору за участю судді» є відносно самостійною системою правових норм, відокремлених у межах цивільного процесуального права, які регулюють специфічну групу суспільних відносин. Зазначена сукупність правових норм має властивості міжгалузевого інституту з огляду на спільність правової природи примирення сторін, тотожність завдань, що стоять перед судом, засоби їх досягнення, порядок здійснення і однорідність змісту правових норм» [29, с. 5]. Схожу думку відстоює Т.С. Федорова, яка вважає, що врегулювання спору за участю судді відноситься до самостійного виду примирних процедур і називає їх новим елементом інституту господарської юстиції, який спрямований на пошук консенсусу та спільне врегулювання спору між сторонами [178, с. 17].

У свою чергу Л.Д. Романадзе пояснює співвідношення інституту врегулювання спору за участю судді та медіації таким чином: «Процедура врегулювання спору за участю судді є самостійною процедурою, що не має нічого спільного з класичною фасилітаційною моделлю медіації, що понад 20

років поширюється в Україні» [140]. На думку науковця, більш слушним для медіаторів є розгляд інституту врегулювання спору за участю судді просто як нової в українській практиці гібридної примирної процедури, що не є медіацією.

Не дивлячись на те, що на перший погляд процедура врегулювання спору за участю судді дійсно дуже схожа на процедуру медіації, проте вона має як схожі риси, так і відмінні. Першою підставою, яка дає змогу віднести процедуру врегулювання спору за участю судді до інституту медіації, є залучення нейтрального посередника, адже у даному випадку безпосередньо суддя й відіграє роль посередника-медіатора, допомагаючи сторонам дійти порозуміння. Наступним фактором є конфіденційний характер процедури, адже отримана під час закритих нарад інформація не може бути розголошеною або використаною ані суддею, ані іншою стороною. Крім того, ще однією важливою спільною рисою є безпосередня відповідальність сторін за прийняте рішення.

Проте, законодавець дотримується позиції, відповідно до якої врегулювання спору за участю судді є самостійною процедурою, де посередником виступає суддя, який є безпосереднім повноважним представником судової гілки влади. Це і є основна відмінність розглянутої процедури від процедури медіації, де посередник, який не має повноважень органу судової влади, полегшує взаємодію між сторонами з метою створення для сторін умов для розв'язання ними конфлікту [202, с. 33]. Не можна не звернути увагу на те, що, як правило, особі медіатора необхідно пройти певне навчання для отримання відповідних навичок медіатора, водночас для судді-посередника законодавець не встановлює жодних обов'язків стосовно підвищення його професійного рівня задля можливості участі у врегулюванні спору як посередника, що здійснює примирення сторін, напевно вважаючи, що досвід судді у вирішенні спорів є більш ніж достатнім.

Ще однією підставою, на якій необхідно акцентувати увагу при з'ясуванні питання відмінностей між вищевказаними процедурами, є самостійність вільного вибору сторін нейтрального посередника. Так, особливістю медіації є те, що сторони конфлікту самостійно обирають медіатора, який не ухвалює остаточне рішення для сторін, а сприяє вирішенню конфлікту шляхом організації й проведення примирних процедур, зокрема переговорів, так, щоб сторони конфлікту самостійно ухвалили спільне рішення із спірного питання [136, с. 14]. Натомість під час процедури врегулювання спору за участю судді не передбачено для сторін право вільного вибору кандидатури судді-посередника задля врегулювання суперечностей, адже проведення врегулювання спору за участю судді з метою досягнення сторонами врегулювання спору спрямовується тим суддею, якого було визначено автоматизованою системою документообігу суду.

Також, частиною першою статті 201 ЦПК України передбачено, що врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті, в той час коли медіація може мати місце на будь-якій стадії судового провадження.

Заслуговує на увагу позиція А.О. Лесько, яка вважає, що врегулювання спору за участю судді є альтернативною позовному провадженню судовою процедурою. Адже за правовою природою врегулювання спору за участю судді – це самостійний вид провадження цивільного судочинства, що існує поряд із позовним, окремим та наказним провадженням, якому притаманна визначена Кодексом процесуальна форма [75, с. 54].

Однак слід зазначити, що частиною першою статті 202 ЦПК України передбачено, що про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Таким чином, можна зробити висновок, що процедура врегулювання спору за участю судді не є самостійним видом провадження цивільного судочинства, по-перше, тому що зупинення провадження по справі являє собою тимчасове

припинення судом вчинення усіх процесуальних дій під час судового розгляду; по-друге, тому що наслідком припинення провадження по справі є припинення цивільно-процесуальних правовідносин, які виникають лише між судом та іншими учасниками процесу з приводу розгляду та вирішення цивільної справи.

Узагальнюючи наведені вище точки зору, слід дійти висновку, що врегулювання спору за участю судді є одночасно самостійним способом вирішення цивільно-правових спорів, відмінним від медіації, якому притаманні як загальні ознаки АВС, так і власні, та інститутом цивільного процесуального права з огляду на те, що: по-перше, означений інститут врегульований ЦПК України; по-друге, здійснення вказаної процедури відбувається за участю судді та сторін цивільно-процесуальних правовідносин; по-третє, процедура врегулювання спору за участю судді покликана вирішити завдання цивільного судочинства, закріплені у частині першій статті 2 ЦПК України, а саме справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Окремо слід зосередити увагу на тому, що для вирішення цивільно-правових спорів формат врегулювання спору за участю судді є більш перспективним та вдалим, аніж процедура медіації. Правильно обраний медіатор є запорукою вдалого вирішення конфліктної ситуації. З огляду на те, що цивільно-правові спори є психологічно напруженими, ґрунтуються, на відміну від господарських, не на фінансових розбіжностях, тому психологічна складова для таких спорів є вкрай важливою, а залучення нейтральної третьої особи-медіатора може негативним чином вплинути на сутність проведення примирення [122, с. 150]. А враховуючи, що при обраній законодавцем моделі примирення процес координації дій учасників, спрямованих на подолання суперечностей, координується безпосередньо суддею, він, розуміючи юридичну

сторону процесу, аналізуючи передбачувані варіанти закінчення цивільного процесу, може більш точно та аргументовано роз'яснити сторонам перспективи розгляду цивільно-правового спору у межах цивільного судочинства та їхні наслідки, обґрунтовуючи власну позицію нормами чинного законодавства та усталеною практикою.

Підсумовуючи, варто сказати, що основними та найбільш поширеними способами АВС є: переговори, посередництво (зовнішня присудова медіація, внутрішня присудова медіація), третейський розгляд або арбітраж, консиліація. Проте означені процедури є лише основними і покладаються в основу багатьох інших процедур, які впроваджуються більшістю країн світу задля досягнення сторонами взаємної згоди.

Аналіз різних моделей альтернативних судочинству способів вирішення цивільно-правових спорів Австрії та Великобританії, Німеччини і Норвегії, США та Канади, Польщі і Франції, Японії і Китаю, інтеграції медіації у судовий процес Німеччини, Болгарії, Канади та Норвегії, де суддя, оцінюючи можливість врегулювання спору шляхом переговорів, направляє спір на розгляд судді-медіатору, дає можливість зробити висновок, що в основу реформування судової системи України покладено саме досвід Канади, яка на практиці довела ефективність системи врегулювання спорів за участю судді та підкреслила особливе суспільне її значення.

Дослідження домінуючих концепцій стосовно місця процедури врегулювання спору за участю судді у системі національного захисту та аналіз спільних і відмінних ознак даних процедур дають змогу дійти висновку, що врегулювання спору за участю судді слід визначити як самостійний спосіб альтернативного вирішення цивільно-правових спорів, втілений у цивільний процес, де процес координації дій учасників, направлених на подолання суперечностей, координується безпосередньо суддею.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

2.1. Поняття, ознаки та принципи врегулювання спору за участю судді

На сучасному етапі реформування цивільного судочинства України вже задекларовано обов'язок суддів спонукати та заохочувати сторони до дружнього врегулювання спорів, адже означена позиція не тільки визнана ефективною світовою спільнотою, але й прямо кореспондується з позицією Ради Європи, викладеною в Рекомендації №(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р.) , що визначає зазначений обов'язок одним із засобів зміцнення незалежності суддів [131]. З огляду на це, з 15 грудня 2017 року, з моменту набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII, який суттєво змінив зазначені процесуальні кодекси, уніфікував їх та запровадив багато нових, раніше не знайомих вітчизняній правовій системі норм та інститутів, було повернуто увагу до одного з альтернативних способів вирішення спору – інституту врегулювання спору за участю судді.

Проте, дослідженню практичного запровадження цього інституту в цивільно-правову юрисдикцію майже не приділялося та не приділяється достатньої уваги. Сама тема медіації активно обговорюється в українських правових колах, різні способи АВС опиняються у центрі уваги вітчизняних науковців, таких як О.П. Іванченко, С.І. Калашнікова, З.В. Красіловська, С.В. Курильова, Н.А. Мазаракі, М.Я. Поліщук, Л.Д. Романадзе, О.М. Спектор,

Г.П. Тимченко. Однак такий примирний інститут, як інститут врегулювання спору за участю судді не тільки викликає безліч протиріч, але й є не повною та не достатньою мірою вивченим, що в світлі проведення судової реформи в нашій державі є вкрай необхідним та, як наслідок, зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Одним із вагомих важелів, що стримує ефективне впровадження означеного способу вирішення цивільно-правових спорів у національний механізм захисту охоронюваних законом прав, свобод та інтересів, є відсутність чіткого формулювання як самого терміну «врегулювання спору за участю судді», так і відсутність розуміння основоположних ознак та принципів такого альтернативного судочинства феномена.

Термін «врегулювання спору за участю судді» не закріплений у міжнародно-правових актах, проте використовується у правовій доктрині для позначення самостійного способу АВС, що передбачає врегулювання спору за участю судді як третьої незалежної особи.

В.В. Яковлев, вважаючи, що процедура врегулювання спору має безліч схожих рис з медіацією, проте є на відміну від неї не жорстко регламентованою, визначає її як форму судового примирення, змістом якої є діяльність судді, що здійснює провадження у справі, яка спрямована на мирне врегулювання спору між сторонами процесу [201, с. 148].

Таке визначення є невдалим, адже обмежує мету застосування означеної процедури та не визначає повною мірою власне термін, а вказує лише на мирне врегулювання спору між сторонами процесу як результат його врегулювання за допомогою судді [120, с. 180].

Більш вдалим слід вважати визначення інституту врегулювання спору за участю судді, що надається Т. Кисельовою в межах проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» (2017 рік). Науковець підкреслює, що процедура врегулювання спору за участю судді є спеціальною судовою процедурою, яка дозволяє судді, в провадженні якого знаходиться

справа, брати участь у врегулюванні спору сторін до початку розгляду справи по суті і за взаємною їхньою згодою та як наслідок виносити рішення по справі [54].

У ЦПК України відсутнє визначення досліджуваного терміну, проте, аналізуючи зміст глави 4 «Врегулювання спору за участю судді», можна зробити висновок, що законодавець під процедурою врегулювання спору за участю судді розуміє проведення протягом розумного строку у формі спільних та (або) закритих нарад врегулювання спору за участю судді за згодою сторін до початку розгляду справи по суті задля досягнення врегулювання спору.

Аналізуючи та узагальнюючи вищенаведене, можна дійти висновку, що врегулювання спору за участю судді являє собою переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, що за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору. Таким чином, суддя виступає у незвичній ролі посередника, що допомагає сторонам змінити погляд на корінь проблеми та дійти взаємного компромісного напрямку подолання конфліктної ситуації.

Розмежовуючи поняття «медіації» та «врегулювання спору за участю судді», адже саме термін «медіація» найбільше використовується у національній юридичній практиці для позначення примирної процедури задля врегулювання спору між учасниками процесу, слід акцентувати увагу на тому, що врегулювання спору за участю судді порівняно з медіацією характеризується більш широким спектром дій, що можуть вчинятися суддею як посередником, включаючи переговори, роз'яснення мети та порядку проведення процедури, індивідуальних переговорів у формі спільних чи закритих нарад, та в кінцевому рахунку укладення сторонами мирової угоди, звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови

позивача від позову чи визнання позову відповідачем, що є наслідком припинення процедури врегулювання спору за участю судді.

Аналіз чинного законодавства та літератури щодо поняття «врегулювання спору за участю судді» дає змогу зробити висновок, що всі вони зводяться до головних його ознак. Враховуючи, що інститут врегулювання спору за участю судді є одним із способів АВС, слід зазначити, що йому притаманні як зовнішні ознаки, характерні для усіх видів АВС, так і внутрішні (або сутнісні), які властиві лише означеному інституту.

Зовнішніми ознаками врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві є: наявність цивільно-правового спору між сторонами; часткова самоврегульованість процедури; добровільний характер застосування процедури; майже необмежена процедурна диспозитивність – сторони є «господарями» процесу; участь третьої незалежної особи в якості нейтрального посередника; кінцевий акт застосування розглянутого способу АВС, який поширює свою дію тільки на сторони.

Внутрішніми ознаками, які дозволяють інститут врегулювання спору за участю судді відрізнити від інших видів вирішення спорів альтернативним судочинству шляхом та виокремити в самостійний правовий інститут, є: наявність судді, в провадженні якого знаходиться справа, що виконує функції нейтрального посередника; можливість використання зазначеного способу лише до початку розгляду справи по суті; передбачене право судді запропонувати сторонам мирний шлях врегулювання спору; безпосередня відповідальність сторін за ухвалене рішення.

Окрема увага має бути приділена питанню визначення принципів застосування інституту врегулювання спору за участю судді, оскільки саме принципи є відправною точкою будь-якого правового інституту, яка забезпечує процедурне та організаційне підґрунтя його реалізації, а їхнє декларування та дотримання стає однією з головних умов успішного здійснення процедури,

обумовлює подальший розвиток інституту, індивідуалізує його серед інших видів альтернативних способів вирішення спорів.

Визначення принципів врегулювання спору за участю судді має неабияке значення для процесу інституалізації терміну, адже регулювання означеного способу АВС неможливе без законодавчого встановлення принципів його застосування. Слід погодитись з думкою В. Цимбалюк, яка вважає, що саме принципи «забезпечують результативність, ефективність та можливість застосування на практиці даної процедури. Якщо врегулювати законодавчо певні питання, не відштовхуючись від принципів або порушуючи їх, матимемо формальний документ, що не зможе забезпечувати впровадження в Україні даного інституту, а навпаки: ускладнюватиме та бюрократизуватиме цей процес» [187, с. 58].

У загальному значенні під принципами розуміють основне, вихідне положення якої-небудь наукової теорії, ідеологічного напрямку тощо; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; норму, правило, яким керуються у поведінці або житті в цілому [97, с. 714]. Правові принципи судочинства науковці інтерпретують як визначальні ідеї, засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері судочинства, і які виражають завдання правосуддя у цивільних справах, характеризують методи їх здійснення [27, с. 103].

Активно обговорюються в колах юристів-науковців принципи АВС. Так, варто акцентувати увагу на понятті, що пропонує О.М. Спектор. Науковець визначає принципи АВС як «специфічні засади процесу альтернативного вирішення спорів, що створюють підстави для інституціоналізації цього правового явища, якими мають керуватися сторони та посередник під час вирішення спору» [153, с. 72]. Проте залучення посередника не є обов'язковим елементом усіх видів АВС, а тому доцільність використання даного суб'єктного складу є неточною на відміну від поняття, яке надає Ю.Д. Притика, оперуючи словосполученням «учасники спору». Так, на думку відомого науковця,

принципи – це вихідні правові ідеї та положення, які становлять процедурне та організаційне підґрунтя здійснення певної процедури та спрямовані на законне розв’язання конфлікту між учасниками спору [112, с. 88].

Враховуючи відсутність єдиної наукової та юридичної позиції з приводу системи, наявної кількості та конкретного змісту принципів врегулювання спору за участю судді, на окрему увагу заслуговує вивчення означеного питання, адже саме принципи утворюють цілісну, логічно несуперечливу, стабільну систему, що забезпечує функціонування усіх правових інститутів.

Жан А. Мірімановф пропонує у системі принципів виокремити дві групи: основоположні, до яких відносяться принцип гуманності, неупередженості, свободи, автономності та відповідальності, та похідні, до яких слід віднести принцип незалежності та нейтральності, конфіденційності, довіри та визнання [84].

У свою чергу С.І. Калашнікова пропонує здійснити поділ принципів за критерієм їхнього функціонального призначення на організаційні (принцип добровільності та нейтральності) та процедурні (самостійність та конфіденційність) [50, с. 12].

Запропоновані концепції не повною мірою окреслюють суспільно-правову природу принципів врегулювання спору за участю судді, адже особливістю даного інституту є одночасна його належність як до цивільного процесуального права, так і до альтернативних судочинству способів вирішення спорів. Адже в контексті інституту цивільного процесуального права означений інститут являє собою сукупність цивільних процесуальних норм, що регулюють цивільні процесуальні відносини з метою вирішення завдань цивільного судочинства, закріплених частиною першою статті 2 ЦПК України, шляхом здійснення примирних процедур за участю судді. Таким чином, врегулювання спору за участю судді ґрунтується на основних принципах цивільного судочинства та основоположних принципах АВС.

Отже, доцільно застосувати іншу класифікацію, яка б повною мірою відповідала вимогам цивільного судочинства, а саме виділити дві групи принципів:

1) принципи цивільного процесуального права, основоположні керівні витоки, суть і зміст яких втілені в нормах ЦПК України, що відображають сутність цивільного процесуального права як галузі права, її напрями і перспективи розвитку [17]. До таких принципів слід віднести засади цивільного судочинства, що закріплені в положеннях статті 2 ЦПК України, зокрема: верховенство права, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, змагальність, диспозитивність, обов'язковість судового рішення, неприпустимість зловживання процесуальними правами, розумність строків;

2) спеціальні, на яких базується весь інститут АВС і які притаманні безпосередньо такому виду АВС, як врегулювання спору за участю судді. До цієї групи слід віднести такі принципи, як добровільність, конфіденційність, нейтральність та неупередженість судді-посередника, принцип правомочності, принцип гнучкості та структурованості процедури, принцип співробітництва судді та сторін спору.

Розглянемо та проаналізуємо конкретно кожен з принципів врегулювання цивільно-правового спору за участю судді.

Верховенство права. Відповідно до абз. 1 п. 2 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015, вимоги та зміст принципу верховенства права визнано спрямовуючим чинником щодо реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, що дасть їм змогу працювати ефективно, продуктивно та скоординовано, стати підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідати стандартам і передовим практикам Європейського Союзу [116].

Законодавче тлумачення верховенства права міститься у позиції Конституційного Суду України у п. 4.1 Рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання), в якому зазначається: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [138].

Слід відмітити, що зміст принципу верховенства права розкриває і Верховний Суд України. Так, у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначається, що відповідно до ст.8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя. Виходячи із зазначеного принципу та гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ.

Тому не перебільшує О.С. Ткачук, зазначаючи, що верховенство права є стандартом судового правозастосування та чинником ефективності цивільного судочинства [164, с. 321].

Свою чергою Н.Ю. Голубєва наголошує, що, розглядаючи реальне впровадження принципу верховенства права в судочинство України, необхідно наголосити, що саме принцип верховенства права надає можливість судді при розгляді конкретної справи застосувати не тільки норми закону, а й визнані та приписані йому верховенством права інтерпретаційні правила. Разом з тим суддя під час здійснення правосуддя повинен підкорятися тільки закону, а вразі його відсутності – виходити із загальних положень та принципів права у випадках, коли відповідно до закону таке допускається [27, с. 103-114].

Так, враховуючи, що процедура врегулювання спору за участю судді є втіленням прогресивного, вдалого реформування цивільного судочинства, можна сказати, що відображення принципу верховенства права під час її здійснення полягає у такому: суд при здійсненні врегулювання спору за участю судді керується принципом верховенства права, визначаючи людину, її права та свободи найвищими цінностями, тобто не здійснює дії або застосування положень правового акту, в тому числі закону, якщо це суперечить конституційним принципам або порушує права та свободи людини і громадянина; кожна заінтересована сторона має доступ до процедури врегулювання спору за участю судді з метою ефективного, швидкого, мирного розв'язання цивільно-правового спору.

Принцип самовизначення та рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом. Безпосереднє значення даного принципу розкриває В.А. Гаджиєв, який його тлумачить як заборону встановлення різних правових меж та правил поведінки в однакових умовах для різних суб'єктів правовідносин [23, с. 286].

М.К. Треушніков вважає, що принцип самовизначення та рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом є нормативно-керівною

засадою, що забезпечує сторонам рівне процесуальне становище перед судом під час здійснення правосуддя і є своєрідною гарантією законності та не порушення прав кожного, хто бере участь у цивільному процесі [104]. Тобто, самовизначення – це процес приходу до добровільного, не під тиском, рішення, в якому кожна сторона робить свій власний та зважений вибір стосовно правил процесу та його наслідків [60].

Схожу думку висловлює і М.Й. Штефан, зазначаючи, що принцип рівності всіх учасників процесу перед законом і судом передбачає рівну можливість усіх громадян брати участь у цивільному судочинстві, перебувати у правовому становищі визначеної законом процесуальної фігури і рівною мірою здійснювати закріплені процесуальним законом за такими суб'єктами процесуальні права та обов'язки [194, с. 38-39].

Вказані твердження кореспондуються з положеннями, закріпленими у статті 6 ЦПК України: «Суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак». Регламентований означений принцип і міжнародними актами Економічної та Соціальної ради ООН, в яких зазначається, що забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання має першочергове значення для виконання суддею своїх обов'язків. Під час виконання своїх судових обов'язків суддя не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихильність чи упередженість до будь-якої особи або групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи [8].

Отже, зазначений принцип покликаний не тільки забезпечити сторони рівними правами, але й можливостями для активного захисту своїх суб'єктивних прав і законних інтересів, наслідком чого є досягнення однакової здатності сторін одною мірою ефективно досягати своєї мети.

Так, якщо тлумачити принцип самовизначення та рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом у контексті врегулювання спору за участю судді, слід акцентувати увагу на тому, що обов'язком суду є однакове застосування закону до сторін цивільно-правового спору та відповідно до мети правової норми, що сторони рівні у своїх правах на звернення до даної процедури, ніхто не може обмежити їх у цьому або обтяжити додатковими процесуальним обов'язками, сторони здійснюють повний або частковий контроль над процесом та результатом вирішення спору. Водночас забезпечення реалізації даного принципу лягає безпосередньо на суддю-посередника. Адже його обов'язком є неупереджене ставлення до сторін під час здійснення процедури, а також стежити за тим, щоб права жодної зі сторін не обмежувалися, щоб сторони були рівні як у правових можливостях, так і у правових обов'язках і у правових гарантіях реалізації прав та обов'язків, щоб кожна сторона могла висловити власну думку стосовно спірної ситуації та надати власне бачення як ситуації, так і шляхів її подолання.

Принцип змагальності. Однією з головних ознак демократичної держави, яка прагне до найменшого втручання у сферу приватних інтересів громадян, надання широкого спектру можливостей відстоювати свої законні інтереси, є принцип змагальності.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «змагальність судочинства за своєю природою ґрунтується на диференціації процесуальних функцій і, відповідно, правомочностей головних суб'єктів процесуальної діяльності цивільного судочинства – суду та сторін (позивача та відповідача). Принцип змагальності у такому розумінні урівноважується з принципом диспозитивності та, що необхідно особливо підкреслити, з принципом незалежності суду. Він нівелює можливість суду втручатися у взаємовідносини сторін завдяки збору доказів самим судом. У процесі, побудованому за принципом змагальності, збір і підготовка усього фактичного матеріалу для вирішення спору між сторонами покладається

законом на сторони. Суд тільки оцінює надані сторонами матеріали, але сам жодних фактичних матеріалів і доказів не збирає» [6].

З огляду на це, змагальність є конституційним принципом судочинства, закріпленим у пункті 3 частини першої статті 129 Конституції України, що передбачає змагальність сторін та свободу у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості як основні засади судочинства [62].

В межах дослідження принципів цивільного процесуального права багато вчених звертають увагу на принцип змагальності. Так, В. Тертишник та П. Макешев розуміють під змагальністю таку побудову юридичного процесу, за якої зацікавлені сторони мають рівні можливості для пошуку істини та відстоювання своїх тверджень або оскарження тверджень іншої сторони [161, с. 75]. Г.П. Тимченко дає більш повне визначення, висловлюючи думку, що принцип змагальності є таким основним положенням, яке закріплене у нормі процесуального законодавства та яким створюються умови кожній заінтересованій у судовому захисті особі для участі у процесуальному спорі, активності і взаємодії (співробітництва) з судом у дослідженні всіх обставин конкретної справи, які мали місце у дійсності, з метою ефективного застосування норм права і вирішення правового спору [162, с. 317-320].

На нашу думку, слід погодитись з твердженням С.В. Луніна, який вважає, що змагальність сторін – це встановлена законом можливість реалізації та практична реалізація наданих їм процесуальних прав при безумовному виконанні покладених на них процесуальних обов'язків на всіх стадіях судового процесу за участю компетентного суду [78, с. 131]. У наведеному твердженні визначаються сутність принципу змагальності, умови, за яких його буде досягнуто, часовий проміжок та суб'єкти його процесуальної реалізації.

Не є виключенням процедура врегулювання спору за участю судді, яка безумовно також ґрунтується на принципі змагальності. У частині четвертій статті 203 ЦПК України передбачається, що під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює

сторонам предмет доказування за категорією спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання спору.

Таким чином, вже під час проведення спільних нарад означений принцип проявляється у змагальній ініціативі сторін, які беруть участь у врегулюванні спору за участю судді, що мають визначити коло фактів, на які вони можуть посилатися як на підставу своїх вимог і заперечень, і довести обставини, якими вони обґрунтовують ці вимоги й заперечення.

Окремо слід зауважити, що під час проведення як відкритих, так і закритих нарад з врегулювання спору, саме принцип змагальності вимагає від сторін цивільно-правового спору ініціативи, процесуальної активності та самостійності для реалізації повною мірою передбачених законом процесуальних засобів захисту власних прав і охоронюваних законом інтересів, переконання суду у правильності власної правової позиції, обґрунтованості власних вимог, надання пропозицій стосовно мирного врегулювання спору.

Таким чином, принцип змагальності визначає характер взаємовідносин сторін, коли на них покладається відповідальність за швидке досягнення мирного врегулювання, та стає тим фактором, що зумовлює мотивацію сторін під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді до мирного врегулювання спору, а суд, будучи нейтральним незалежним посередником, у цей час залишається поза межами їх змагання.

Принцип диспозитивності. Диспозитивність (латинське *dispono* — розпоряджаюся) полягає у наданій зацікавленим особам, які беруть участь у справі, можливості вільно здійснювати свої права (матеріальні і процесуальні), розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів [27, с. 112].

Досліджуючи означений принцип, багато вчених формулюють подібні визначення. Так, А.В. Андрушко визначає принцип диспозитивності як нормативно-керівну засаду цивільного процесуального права, яка закріплює вільне, на свій розсуд здійснення і розпорядження юридично заінтересованими особами матеріальними правами щодо предмету спору, процесуальними засобами захисту порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу, що спрямовані на розвиток, зміну або припинення розгляду цивільної справи в суді в межах, дозволених законом, й у встановленому процесуальному порядку [3, с. 201].

Свого часу цікаву думку висловлював О.А. Красавчиков, який визначав принцип диспозитивності через категорію «свобода». Так, на його думку, диспозитивність – це така, що ґрунтується на нормах означеної галузі права юридична свобода (можливість) суб'єктів цивільних правовідносин здійснювати свою правосуб'єктність і свої суб'єктивні права (набувати, реалізовувати, розпоряджатися ними) на свій розсуд [67, с. 45]. Тобто, основним елементом у наведеному визначенні є свобода суб'єктів у виборі варіантів правомірної поведінки та здійсненні своїх суб'єктивних прав. Фактично диспозитивність – це своєрідна свобода сторін, що виявляється у самостійному, незалежному, на власний розсуд розпорядженні своїми матеріальними та процесуальними правами.

Що стосується принципу диспозитивності в рамках застосування АВС, то як справедливо зазначає Н.Ю. Полянська, у сучасних умовах розвитку примирних процедур розширилися межі функціонування принципу диспозитивності і це своєю чергою забезпечує динамізм запровадження усіх видів АВС та можливість їхнього ефективного використання [111, с. 125]. Сам зміст означеного принципу дає змогу відрізнити процедури АВС від звичного судового процесу, адже учасники спору на власний розсуд окреслюють коло тих проблем, які слід вирішити в умовах примирення, формують предмет процедури та виконують усі процедурні дії, що в свою чергу обумовлює

самореалізацію сторін та стимулює їх до власної активності під час захисту суб'єктивних прав та інтересів.

Відносно процедури врегулювання спору за участю судді застосування зазначеного принципу є основою для реалізації сторонами власне примирення та проявом їхньої процесуальної свободи, що прослідковуються у можливості сторін цивільно-правового спору, керуючись статтею 2 ЦПК України, яка передбачає диспозитивність як один з основних принципів цивільного судочинства, до розгляду справи по суті погодитись зупинити провадження у справі задля здійснення процедури врегулювання спору за участю судді та під час здійснення процедури проявляти свободу у пошуку мирного шляху врегулювання спору.

Принцип обов'язковості судового рішення. Важливим етапом у розгляді цивільної справи є прийняття судового рішення, яким підтверджується наявність або відсутність спірного правовідношення, внаслідок чого забезпечується виконання завдання цивільного судочинства, а саме захист прав і законних інтересів сторін цивільно-правового спору. Отже, дослідження принципу обов'язковості судового рішення слід почати саме з визначення терміну «судові рішення». Так, частиною першою статті 258 ЦПК України визначено, що судовими рішеннями є: ухвали; рішення; постанови; судові накази.

У цивільній процесуальній доктрині існують різні погляди щодо трактування даного терміну. Ю.В. Білоусов вважає, що судові рішення – це акти здійснення правосуддя. Їхнє значення полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо всіх питань розгляду та вирішення справи в суді. У них міститься державно владне, індивідуальне розпорядження з приводу встановлених судом фактів і правовідносин [186, с. 176]. А.Ф. Клейнман пропонував розглядати рішення суду як акт захисту права [58, с. 83]. Однак, на думку деяких вчених-процесуалістів, судові рішення – це не тільки акти здійснення правосуддя, але й процесуальні документи, в

яких зафіксовані наслідки процесуальних дій під час розгляду і вирішення справи [43, с. 23].

О.З. Хотинська дає більш ширше розуміння досліджуваного терміну і доходить висновку, що рішення суду є не просто фінальним процесуальним документом, воно є правозастосовним актом особливого компетентного державного органу; через це із судовим рішенням, яке вступило в законну силу, зобов'язані рахуватись всі інші органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи, навіть якщо вони не приймають безпосередньої участі у виконанні цього рішення [181, с. 27-45].

На нашу думку, в контексті здійснення врегулювання спору за участю судді принцип обов'язковості судового рішення слід розглядати з урахуванням двох складових: а) фінального процесуального акту, яким завершується здійснення процедури, що являє собою ухвалу про припинення врегулювання спору за участю судді; б) рішення, вимоги якого мають бути дотримані сторонами цивільно-правового спору. Окремо слід наголосити, що частина п'ята статті 203 ЦПК України передбачає право судді під час закритих нарад звертати увагу сторони на судову практику з аналогічних спорів, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору. Отже, це ще раз підкреслює значення принципу обов'язковості судового рішення в процедурі врегулювання спору за участю судді.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами.

Означений принцип витікає зі статті 44 ЦПК України, якою визначено, що учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Під добросовісністю слід розуміти властивість, що передбачає чесне, старанне і сумлінне виконання своїх обов'язків за належного і сумлінного здійснення наданих прав, а невиконання особою, яка бере участь у справі, обов'язку добросовісно здійснювати свої права має кваліфікуватися як зловживання ними [11, с. 12].

Кореспондується наведене визначення і з думкою, яка склалася у правовій доктрині щодо розуміння терміну «зловживання правом». Свого часу для з'ясування істинного змісту зазначеного твердження Є.В. Васьковський висловлював міркування, що сутність та завдання цивільного процесу є відправною точкою для його розуміння. На думку вченого, метою процесу є правильне та швидке вирішення справи, котре в змагальному процесі забезпечується залученням до участі у справі сторін (позивача та відповідача). Своєю чергою процесуальні права надані законом тим особам, які беруть участь у процесі, для сприяння суду при розгляді справ, для сприяння їх правильному вирішенню, і кожного разу, коли сторона у справі вчиняє будь-яку процесуальну дію не з цією метою, а задля досягнення якихось сторонніх цілей (для введення суддів у оману, для затягування справи, для створення перешкод супротивнику), вона виходить за межі дійсного змісту свого права, тобто зловживає ним. Тобто, як наслідок, зловживання процесуальним правом – це неприпустиме здійснення права, що спрямоване проти правильного, своєчасного розгляду і вирішення справи або веде до вкрай несправедливих результатів для протилежної сторони [22, с. 666-676].

Сучасні науковці, наприклад, Н.Ю. Голубєва доходять висновку, що поняття «зловживання правом» можна визначити як форму реалізації суб'єктивного права всупереч його призначенню, за допомогою якої один учасник судового процесу навмисно або недбало заподіює шкоду іншим учасникам процесу [28]. Погоджується з даною думкою і А. Олійник, який вважає, що зловживання слід розглядати як особливий вид правової поведінки, який полягає в соціально шкідливих вчинках суб'єкта права, у використанні своїх прав недозволеними способами, що суперечать цільовому призначенню права, і у вчиненні дій, що виходять за межу наданих законом прав, якщо ці межі й цільове призначення права встановлені законом [102, с 84].

О.М. Єрмаков розглядає в якості зловживання правом у судочинстві будь-яку поведінку суб'єкта, що прямо не порушує правових приписів, але

спрямовану на недосягнення мети судочинства, а саме, – правильного і своєчасного розгляду, вирішення справи по суті. На його думку, особа може прямо не порушувати вимог закону, але діяти не відповідно до його мети, заподіюючи тим самим певної шкоди правам і законним інтересам інших осіб [41, с. 124].

Неможливо не погодитися з думкою Н.О. Чечіної про те, що саме добросовісна поведінка кожної сторони в процесі забезпечує нормальну діяльність суду і всіх осіб, які беруть участь у справі, надає змогу встановити об'єктивну істину в кожній справі і водночас є гарантією реалізації процесуальних прав другою стороною, забезпечує правильний і швидкий розгляд справи [189, с. 32].

Таким чином, розглядаючи означений принцип в контексті здійснення процедури врегулювання спору за участю судді, слід зазначити, що зловживання процесуальними правами в даному випадку є особливою формою цивільного процесуального правопорушення, яка виражається в умисних несумлінних діях учасників цивільного процесу (затягування справи, маніпуляції, небажання спілкуватися, надавати пропозиції щодо шляхів врегулювання спору), спрямованих на перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду та вирішення цивільної справи шляхом врегулювання спору, і, як наслідок – припинення процедури суддею.

Розумність строків. Визначення, встановлення та дотримання процесуальних строків відіграє одну з першочергових ролей при забезпеченні ефективного судового захисту. Законодавець у частині другій статті 121 ЦПК України зазначив: «Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства».

Схожа думка існує і у науковій доктрині, де під «розумним строком» судового розгляду розуміється структурний елемент доступності правосуддя як стандарту, дотримання якого дає можливість стверджувати, що діяльність суду

щодо розгляду та вирішення справ та винесення рішень, яка здійснюється органами судової влади, є правосуддям і забезпечує справедливий розгляд справи та поновлення порушених прав [145, с. 46].

Статтею 205 ЦПК України передбачається, що процедура врегулювання спору за участю судді проводиться до початку розгляду справи по суті, яке проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення.

У даному випадку розумним слід вважати строк, необхідний для введення сторін у процес конструктивних переговорів, з'ясування підстав та предмету позову, підстав заперечень сторін, проведення спільних та (або) закритих нарад, запропонування сторонам шляхів мирного врегулювання спору та постановлення ухвали про припинення врегулювання спору.

Строковість даної процедури є однією із гарантій забезпечення своєчасного розгляду цивільно-правового спору, швидкоплинного подолання суперечностей між його сторонами мирним шляхом, а також обумовлює економічну вигідність процедури.

Принцип добровільності. Принцип добровільності є одним із основоположних принципів медіації як одного із способів АВС. Багато науковців досліджували його значення саме у контексті здійснення процедури медіації. Так, О.М. Спектор, характеризуючи означений принцип, зазначає, що принцип добровільності полягає в тому, що ніхто не може змусити сторони врегулювати свій конфлікт медіацією, якщо вони цього не бажають. Єдиним винятком з цього правила є ситуація, коли сторони прямо передбачили обов'язкове проведення медіації відповідною угодою. Медіація є добровільною процедурою на кожному етапі: від згоди сторін взяти участь у цьому процесі та вибору медіатора до укладання угоди. Кожна із сторін у будь-який момент може відмовитися від проведення процедури медіації [153]. Цікавим є тлумачення розглянутого принципу С.І. Калашніковою, яка вказує, що «принцип добровільності означає правило, згідно з яким початок та проведення

процедури з примирення, а також укладання та виконання угоди відбувається виключно з волі учасників медіації. Необхідно відмітити, що принцип добровільності діє як стосовно сторін, так і стосовно медіатора» [51, с. 32].

Під добровільністю В. Резнікова розуміє прийняття усвідомленого рішення учасниками правових відносин – сторонами процесу – про застосування такої альтернативної процедури розв'язання спору, можливість відмовитися від участі в ній на будь-якому етапі, акцентуючи увагу на тому, що означене рішення не може бути результатом зовнішнього примусу чи активного переконання будь-кого, а повинно бути лише результатом вибору учасників спору [136, с. 11].

Принцип добровільності опосередковано відображений і у Типовому законі ЮНСІТРАЛ, у статті 4 якого вказується на те, що погоджувальна процедура розпочинається в день, коли сторони погоджуються на звернення до цього способу вирішення спору. Якщо сторона, яка запропонувала іншій стороні звернутися до погоджувальної процедури, не отримує повідомлення про згоду протягом тридцяти днів від дня направлення такої пропозиції або протягом іншого строку, вказаного у повідомленні, вона може розцінювати відсутність відповіді як відмову від пропозиції щодо звернення до означеної процедури [163].

З вищезазначеного випливає декілька аспектів добровільності. По-перше, це добровільність сторін у прийнятті рішення стосовно примирення шляхом вибору певного способу АВС, в означеному випадку шляхом вибору процедури врегулювання спору за участю судді та добровільність стосовно вступу у дану процедуру, адже ніхто не може застосовувати примус до конфліктуючих сторін. По-друге, добровільність того, що відбувається під час процедури врегулювання спору за участю судді-посередника. Так, сторони, намагаючись дійти компромісу, самостійно використовують взаємні поступки, вільні у власному волевиявленні стосовно процедури проведення врегулювання спору та можливості її припинення на будь-якому прийнятному безпосередньо для

них етапі. По-третє, сторони добровільно приймають або не приймають будь-яке рішення під час примирної процедури. Натомість суддя на початку проведення процедури встановлює факт добровільності та особистого волевиявлення, спрямовує сторони до взаємовигідного шляху подолання суперечностей, надаючи можливість лише дізнатися думку судді-посередника з приводу спору [123, с. 76-77].

Принцип конфіденційності. Даний принцип американський професор Керрі Менкель-Мідоу характеризує як одну з ключових цінностей всіх неформальних процедур, що дозволяє укласти угоди та розв'язувати конфлікти без створення прецедентів, а також із забезпеченням таємниці приватних справ будь-яких сторін спору, як організацій, так і фізичних осіб [82, с. 126].

Принцип конфіденційності заслуговує на особливу увагу, адже за своєю сутністю є повністю протилежним одній із засад цивільного судочинства, такій, як гласність і відкритість судового процесу та його повного фіксування технічними засобами. З такою думкою погоджуються і науковці, розглядаючи його як антитезу принципу гласності (публічності) та розуміючи під конфіденційністю відсутність публічності під час проведення процедури врегулювання спору, неприпустимість розголошення інформації, отриманої у процесі альтернативної судочинства процедури, недопущення вимагання такої інформації, заборону на виклик і допит як свідка особи, що сприяє примиренню, щодо обставин, які стали їй відомі під час процедури АВС [61].

Своє відображення принцип конфіденційності знаходить майже у всіх міжнародно-правових актах у сфері АВС. Так, наприклад, стаття 9 Типового закону «Про міжнародну комерційну узгоджувальну процедуру», прийнятого у 2002 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі, вказує, що конфіденційність – це збереження та нерозголошення усієї інформації, що стосується узгоджувальної процедури, за винятком тих випадків, коли її розкриття потребує закон або для цілей виконання та приведення до виконання

мирової угоди [163]. Наведене визначення прямо кореспондується і з положеннями глави 4 ЦПК України, які передбачають, що інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору за участю судді, є конфіденційною, а жоден з учасників переговорів, у тому числі і суддя, не мають права її розголошувати ні під час розгляду справи, ні в інших випадках. Хід цього процесу не підлягає гласності, не фіксується протоколом наради та будь-якими технічними засобами як суду, так і учасників переговорів.

Таким чином, принцип конфіденційності стосовно процедури врегулювання спору за участю судді слід визначити як неприпустимість розголошення інформації, що стала відомою безпосередньо під час проведення процедури врегулювання спору за участю судді як учасникам спору, так і судді-посереднику, якщо сторони не домовилися про інше або цього безпосередньо не вимагає закон.

Принцип нейтральності та неупередженості судді-посередника. Вказаний принцип є одним із спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді, адже не всім видам АВС притаманна наявність посередника, у тому числі й судді, що виконує роль третьої нейтральної сторони. Як слушно зазначає П. Штепан, одним із найскладніших, але необхідних завдань посередника є необхідність зберігати нейтральність та не піддаватися спокусі знайти правого чи винуватого [193]. Ю.С. Коляснікова під означеним принципом розуміє перш за все незацікавленість нейтральної сторони у перевазі того або іншого учасника спору, а також її самостійність та здатність до справедливих суджень щодо предмету спору [61]. Рівень такої нейтральності, на думку Н.В. Сухова, визначається не стільки суб'єктивними відчуттями посередника, скільки сприйняттям сторонами його позиції саме як нейтральної [159, с. 154].

Ю.Д. Притика, досліджуючи принципи медіації, вказує, що «принцип нейтральності і неупередженості медіатора полягає у тому, що медіатор

повинен виконувати свої обов'язки неупереджено, ґрунтуючись на обставинах справи, враховуючи думку сторін, та не нав'язувати сторонам прийняття певного рішення. Медіатор зобов'язаний забезпечувати рівну участь сторін у переговорах. У випадку існування підозр в упередженості медіатора кожна із сторін може заявити йому відвід. Медіатор може відмовитись від ведення процедури (самовідвід) у випадку появи обставин, що обумовлюють його зацікавленість у вирішенні справи на користь однієї зі сторін» [112, с. 91].

Своєю чергою Г. Астор вважає, що поняття нейтральності медіатора має свої витoki щодо розуміння нейтральності й неупередженості судді як запоруки справедливості та об'єктивності судового рішення. В англomовних нормативно-правових актах і публікаціях терміни «медіатор» (mediator) і нейтральний посередник (neutral) здебільшого вживаються як синоніми, що опосередковано свідчить про те, що формування альтернативних методів вирішення спорів відбувалося з наголошенням на нейтральності третьої сторони, яка допомагає дійти сторонам спору його мирного розв'язання. Автор також підкреслює, що нейтральність медіатора та дотримання порядку консенсуального прийняття рішення у спорі визначають законність такого рішення, адже законність змісту медіаційної угоди не завжди визначається чинними правовими нормами [206, р. 225].

С. Кобб і Д. Ріфкін звертають увагу на те, що не слід ототожнювати терміни «неупередженість» та «рівновіддаленість», адже основоположна відмінність між неупередженістю та рівновіддаленістю полягає в розумінні поняття «упередження», яке набуває негативного значення, коли аналізується поняття неупередженості медіатора, але упередженість інтерпретується в позитивному аспекті, якщо йдеться про симетричність рівновіддаленості медіатора від сторін медіації. Тому, ці автори вважають неупередженість і рівновіддаленість медіатора взаємовиключними принципами [214, р. 35-62].

Інший учений – Е. Рок – виділяє внутрішню (власні переконання та сприйняття) і зовнішню нейтральність медіатора (дії чи бездіяльність у процесі

медіації), наголошуючи, що медіатор, не маючи можливості позбутися внутрішніх почуттів та емоцій, має усвідомлювати їх і приглушувати чи компенсувати, наприклад, сприяючи інтересам сторони, якій медіатор не симпатизує [225, р. 350].

Отже, розглянутий принцип окреслює коло тих обов'язків, що покладаються на третю нейтральну сторону, а саме суддю, за участю якого відбувається врегулювання спору. Із цього випливає, що суддя-посередник сприяє спілкуванню сторін, допомагає їм глибше зрозуміти свої позиції, надає їм можливість знайти мирний спосіб врегулювання спору, діючи при цьому в інтересах усіх учасників. Неупередженість судді-посередника полягає у його незацікавленості у тому чи іншому вирішенні спору, незалежності від будь-якої зі сторін, здатності мати змогу відсторонитися від власних почуттів, вподобань та переконань, забути про власну оцінку предмету спірної ситуації, виконувати свої процесуальні обов'язки неупереджено, ґрунтуючись лише на обставинах справи та думках сторін, не нав'язуючи тим самим їм власну думку, а маючи лише можливість запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору [128, с. 104].

Принцип правомочності. Вперше означений принцип запропонували виділити як один з основних у своїх дослідженнях Б.А. Леко та Г.В. Чуйко. Так, на їхню думку, суть принципу правомочності полягає в тому, що на переговорах присутні лише ті особи, які уповноважені приймати рішення з питань, що розглядаються [73, с. 271-273]. Л.О. Махова пропонує визначити цей принцип як принцип правоздатності та деліктоздатності сторін, під яким розуміє, що кожен із учасників спору діє в межах наданих повноважень, несе відповідальність за законність та дотримання правил процедури, а також за прийняття рішення та його виконання [80, с. 126].

Означений принцип чітко відображається законодавцем у частинах першій, другій статті 204 ЦПК України та полягає у можливості сторін припинити відповідний процес на будь-якому етапі за ініціативою будь-якої

сторони, а також можливості вирішувати на яких підставах та за яких умов, буде укладено мирову угоду між сторонами цивільно-правового спору.

Принцип гнучкості та структурованості процедури. Визначальною відмінністю судочинства є суворя правова регламентація законом процесуальної форми. Водночас своєрідність усіх видів АВС як інститутів громадянського суспільства полягає саме в тому, що на законодавчому рівні з одного боку не встановлюється чіткий структурований порядок етапів процедур АВС, а лише закріплюються базові засади здійснення певного способу АВС, проте сам переговорний процес відбувається у певній послідовності.

Є. Міхеєва доходить висновку, що саме за допомогою не жорстко розписаного та обов'язкового характеру процедур АВС сторони означених процесів більш налаштовані дослуховуватись та сприймати нові ідеї, більш свідомі у пошуках нових підходів і з більшим бажанням оцінюють можливі компроміси [85]. О.С. Можайкіна, в свою чергу, акцентує увагу на тому, що саме за допомогою принципу структурованості процедури, рухаючись поетапно від однієї фази примирного процесу до іншої, можливо досягти бажаного позитивного результату у вирішенні конфлікту [87, с. 57].

Водночас, гнучкість процедури врегулювання спору за участю судді є її невід'ємною складовою, сутність якої полягає в тому, що означена процедура може бути використана при вирішенні будь-якого цивільного спору, а її використання залежить насамперед від згоди на це сторін, усвідомлення та прийняття їхніх власних домовленостей, прийнятих під час процедури, певної техніки та досвіду судді-посередника, що своєю чергою забезпечує довільно-довірливий характер процедури та можливість прийняття такого варіанту вирішення спору, який б враховував інтереси й потреби кожної зі сторін.

Принцип співробітництва судді та сторін спору. Термін «співробітництво» широко застосовується у теорії переговорів та впливає із суті примирного судочинства. На думку А. Золотова, всі примирні процедури

мають базуватися на взаємних домовленостях, поступках та під час проведення процедур має зберігатися атмосфера довіри та взаємоповаги [47, с. 19]. Означений принцип вважається одним з найбільш прогресивних засобів примирення через використання високої активності конфлікуючих сторін у пошуку взаємоприйняттого для обох рішення, одночасну принциповість та відкритість, орієнтацію на власні інтереси та аргументи, що виражається через певну настанову, яку в науковій літературі визначають так: «інтереси однієї сторони не будуть повною мірою задоволені, якщо не будуть задоволені також інтереси іншої сторони чи сторін» [190, с. 31-32].

Принцип співробітництва, визначаючи мотивацію поведінки сторін, посідає важливе місце у процедурі врегулювання спору за участю судді, полягає у певному процесі, що передбачає організовані та структуровані процедури переговорів, в основі яких лежить взаємоповага, щирість намірів, правова консенсуальність, толерантність, врахування інтересів сторін спору, віднайдення найкращого для обох сторін рішення для повного розв'язання непорозумінь за участю нейтрального судді-посередника [80, с. 126].

Для компромісного вирішення справи за допомогою процедури врегулювання спору за участю судді на суддю покладається одне з ключових завдань – досягти найбільш ефективної комунікації з учасниками спору. С. Яценко вважає, що для досягнення результату під час проведення процедури врегулювання спору за участю судді судді-посереднику необхідно бути комунікатором, медіатором, якому необхідно розумітися на психологічних аспектах і мати певний життєвий досвід та мудрість для розв'язання конфлікту на стадії звернення до суду [203, с. 219].

Таким чином, під принципом співробітництва у контексті врегулювання спору за участю судді слід розуміти правову консенсуальність сторін, що виражається в обопільному бажанні учасників спору вирішити його швидко та з користю для обох, толерантності як учасників спору, так і судді-посередника, причому останньому необхідно мати навички емпатичного дипломата, здатного

налагодити ефективну комунікацію між учасниками спірних правовідносин та забезпечити їх співпрацю.

Таким чином, можна констатувати, що принципи врегулювання спору за участю судді, під якими слід розуміти специфічні визначальні засади означеної процедури, що забезпечують інституалізацію правового інституту, спрямовані на законне, ефективне, добровільне та взаємоприйнятне розв'язання спору, а також покладені в основу дій його учасників, таких як сторони спору та суддя, який бере участь у врегулюванні спору. Причому, на нашу думку, можна виділити об'єктивну та суб'єктивну сторону принципів врегулювання спору за участю судді. Так, об'єктивна сторона визначається обумовленістю принципів врегулювання спору за участю судді суспільними відносинами на певному етапі розвитку правової свідомості людства та держави в цілому. Своєю чергою формулювання вказаних принципів та їхнє законодавче закріплення становить суб'єктивну сторону принципів.

Також слід зазначити, що процедура врегулювання спору за участю судді проводиться з дотриманням принципів цивільного процесуального права, зокрема: верховенства права, рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом; змагальності; диспозитивності; обов'язковості судового рішення; неприпустимості зловживання процесуальними правами, розумності строків; та спеціальних принципів, які притаманні безпосередньо процедурі врегулювання спору за участю судді, а саме: добровільність, конфіденційність, нейтральність та неупередженість судді-посередника, принцип правомочності, принцип гнучкості та структурованості процедури, принцип співробітництва судді та сторін спору.

Усі ці специфічні визначальні засади, закріплені у цивільному процесі, у своїй сукупності та взаємозв'язку утворюють цілісну конструкцію, призначену регулювати відносини у цивільному процесі щодо досягнення примирення між учасниками цивільно-правових відносин шляхом застосування врегулювання спору за участю судді.

2.2. Передумови запровадження та умови проведення врегулювання спору за участю судді

На даний час однією з ефективних і цивілізованих форм захисту порушених прав є судовий захист. Наведене твердження кореспондується із статтею 55 Конституції України, якою закріплено обов'язок суду захищати права і свободи людини й громадянина. Таким чином, право кожного на справедливий суд стає юридичною підставою будь-яких процесуальних відносин, а правосуддя виступає основним правозахисним механізмом, який забезпечує можливість отримання справедливого судочинства.

В умовах зростання соціальної функції судової гілки влади, розширення можливостей застосування альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів однією з вагомих процедур у контексті забезпечення прав людини на справедливий судовий захист, як вже відзначалося, стає якісно новий інститут вітчизняного цивільного процесуального права – інститут врегулювання спору за участю судді. Своєю правовою природою він забезпечує основний принцип зміни політики судочинства та дає змогу самостійно вирішити цивільно-правовий спір, забезпечуючи таке рішення безпосередньою силою судової влади.

Означені сучасні тенденції розвитку цивільного судочинства обумовлюють становлення як в цілому системи альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, так і безпосереднє запровадження інституту врегулювання спору за участю судді, імplementованого у національне законодавство України.

Передумови запровадження системи альтернативного вирішення спорів, на думку О.М. Спектор, можна поділити на дві групи: позитивні та негативні. Позитивні – це передумови, які виникають у зв'язку з досягненням певного рівня розвитку, що дає можливість та/або сприяє застосуванню способів АВС для вирішення цивільно-правових спорів. Негативні – це передумови, що

змушують шукати ефективніший та раціональніший спосіб вирішення цивільно-правових спорів [154, с. 135].

Характеризуючи позитивні передумови запровадження альтернативних судочинства інститутів, слід навести думку В. Самохвалова, який зазначає, що сьогодні демократичне суспільство готове та здатне вирішувати конфлікти, оминаючи традиційний державний судовий розгляд через використання примирних процедур [147]. Слушно зазначає І. Бережная про існування прямого зв'язку між альтернативною системою вирішення спорів та державною судовою системою, адже досвід переважної більшості розвинутих країн довів, що перша система призначена саме для допомоги державній судовій системі [10]. З даною позицією неможливо не погодитись, адже, як вже відзначалося, не викликає сумнівів, що такі процедури забезпечують швидкий, менш фінансово затратний та такий, що здатний розвантажити судову систему, спосіб подолання суперечностей.

Позитивні передумови, за класифікацією О.М. Спектор, поділяються на внутрішні – це насамперед наявність правової традиції у визначеній сфері, а також розвиток ринкових відносин, підвищення ролі приватного права та запровадження принципу свободи договору, та зовнішні – з одного боку – це доведена досвідом розвинених демократичних країн світу перспективність системи АВС, з іншого – прагнення України до повноправного членства у міжнародних інституціях [154, с. 138]. Погоджується з даним твердженням й І. Бережная, яка вважає, що умови євроінтеграції України все одно з часом змусять її налагодити роботу альтернативних способів вирішення спорів [10]. Поділяючи вказані думки науковців, слід зазначити, що зайняття Україною гідного місця в європейському співтоваристві неминуче вимагає слідування нею сучасним правовим тенденціям щодо надання права вибору сторонам цивільно-правового спору форми захисту на умовах альтернативності та розширення можливостей забезпечення гідного захисту прав та охоронюваних законом інтересів примирним шляхом.

Незважаючи на наявність широкого кола позитивних передумов і необхідність запровадження системи АВС в Україні, неможливо оминати увагою й негативні передумови.

Однією з перших негативних передумов є надзвичайна перевантаженість суддів, що викликана гіперболізованим уявленням суспільства про право на суд та конституційною нормою про те, що «юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення». Підтвердженням цього факту є такі цифрові показники: у Сполучених Штатах Америки на 310 млн. населення – 3,5 млн. судових справ, із яких значну частину розглядають у спрощеному порядку. В Україні на 40 млн. населення, із яких 6-7 млн. постійно за кордоном – 8,5 млн. судових справ. На думку В. Маляренко, «не можна тягнути до суду все те, що можна вирішити в інший спосіб, в інших структурах влади, де немає конфлікту. Зазначена конституційна формула повинна бути реконструйована так, щоб і доступ до правосуддя зберегти, і кількість справ у судах зменшити» [79, с. 44]. І дійсно, перевантаженість судів викликана перш за все наявністю в судах цивільно-правових спорів, у яких спір про право відсутній взагалі або справи є малозначними і не потребують повного судового розгляду. Означені категорії справ стають гальмуючим чинником роботи судової системи в цілому і спричиняють зниження якості розгляду складних категорій цивільно-правових справ.

О.М. Спектор до негативних передумов також відносить неможливість повного прямого копіювання іноземних моделей примирних процедур, що зумовлено принциповою відмінністю у розвитку соціально-правового явища альтернативного вирішення цивільно-правових спорів в Україні та у західних країнах [154, с. 139]. Погоджується з цією думкою і К.М. Канішева, яка аналізуючи закордонний досвід, вказує, що там примирні процедури зароджувалися у сфері врегулювання міжособистісних конфліктів (сімейних та «сусідських»), коли психологічних факторів більше, ніж юридичних, а не

економічних як в Україні. Однак, все рівно, досвід багатьох західних країн показує, що запровадження механізму судових та позасудових примирних процедур сприяє зниженню рівня конфліктності у суспільстві й підвищенню рівня правової культури населення [53, с. 167].

З огляду на вищевказане, необхідно зазначити, що безпосереднє сприйняття населенням як системи АВС загалом, так і зокрема врегулювання спорів за участю судді, потребує постійної цілеспрямованої діяльності органів державної влади і осіб, які залучаються до діяльності у сфері АВС, яка забезпечуватиме ознайомлення населення із основними засадами функціонування і перевагами вирішення спорів альтернативним традиційному судочинству шляхом [124, с. 184].

Крім того, підсумовуючи, варто відзначити, що основними передумовами для проведення врегулювання спору за участю судді слід вважати такі:

- невинне впровадження альтернативних судочинству способів вирішення цивільно-правових спорів і, як наслідок, стимулювання до використання судами примирних процедур;
- прагнення до оперативного вирішення спорів та спрощеної процедури подолання суперечностей, які своєю чергою забезпечують як економію грошових витрат, так і якість та ефективність цивільного судочинства;
- зосередження уваги на соціально значущих функціях правосуддя та підвищення ролі суду у сучасному суспільстві, що забезпечує процес гуманізації та демократизації судового процесу;
- розширення диспозитивних повноважень сторін цивільних спорів, що виявляється не тільки в їхній можливості вільно використовувати процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових й особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, на власний розсуд виконувати передбаченні законодавством процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді [195, с. 51], а й застосовувати

альтернативний традиційному судочинству спосіб врегулювання цивільно-правових спорів шляхом переговорів за допомогою нейтрального судді-посередника.

На відміну від передумов врегулювання цивільно-правових спорів за участю судді, розуміння сутності умов застосування означеної процедури слід починати із семантичного аналізу загальноприйнятого визначення поняття «умова». Так, категорія «умова» має досить широке смислове значення і у словниковій літературі її тлумачать як: «необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь», «обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь», «правила, які існують або встановлені у тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь»; «правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь», «сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь» [96, с. 617].

Даний термін зв'язаний і з філософським трактуванням, яке під «умовами» вбачає відношення предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може: «те, від чого залежить щось інше (що обумовлюється); суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю впливає існування даного явища» [179, с. 707].

Виходячи з наведених визначень, слід зробити висновок, що під умовами врегулювання спору за участю судді розуміється сукупність законодавчо створених взаємопов'язаних обставин, які забезпечують використання означеної процедури у вирішенні цивільно-правових спорів, визначають межі застосування та обумовлюють її результативність [224, с. 229]. Тільки за наявності цих умов сторони спору можуть спробувати його вирішити без проходження повного традиційного судового процесу.

Слід зазначити, що визначальним при формуванні умов застосування процедури врегулювання спору за участю судді є розуміння нерозривної пов'язаності даної процедури із цивільним судочинством, адже сама процедура

є безпосередньою складовою цивільного судового процесу, а суддя, який стає посередником при здійсненні мирного врегулювання спірної ситуації керується нормами ЦПК України.

На основі здійсненого теоретичного аналізу сутності та особливостей врегулювання спору за участю судді у системі альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, видається доцільним комплекс обставин, що забезпечують ефективність даної процедури та за допомогою яких можна окреслити умови її застосування, поділити на групи.

В юридичній літературі одним із тих, хто здійснив поділ таких умов, є А.Н. Кузбагаров, який виділив умови, що залежать від держави, та умови, що залежать безпосередньо від конфліктуючих сторін. На думку дослідника, до першої групи слід віднести доступні основи, на яких базується весь суспільний порядок та політична система країни: сприяння держави в залагодженні конфлікту між тими, хто сперечається, та створення правових умов для примирення [69, с. 102-103]. До другої групи він включає взаємне бажання опонентів залагодити конфлікт; наявність матеріально-правових чи процесуально-правових способів для примирення; відсутність конфлікту закону в їхніх діях; додержання правил та законних інтересів інших осіб при примиренні учасників спору [69, с. 103].

На нашу думку, аналізуючи поділ, який здійснив А.Н. Кузбагаров, а також враховуючи сучасну ситуацію в Україні, умови, що забезпечують середовище, в якому інститут врегулювання спору за участю судді може розвиватися та функціонувати на належному рівні, слід поділити на такі три групи: процесуальні, організаційно-методичні та суб'єктивні.

Першою групою є процесуальні умови. Під такими умовами слід розуміти умови, що безпосередньо впливають із можливості застосування означеного інституту лише в межах цивільного судочинства, адже скористатися перевагами процедури поза його межами без прийняття справи до провадження суду не вбачається можливим. Таким чином, усі передбачені законом умови

реалізації права осіб на судовий захист у цивільному судочинстві стають опосередкованими процесуальними умовами вирішення спору за допомогою його врегулювання за участю судді. Так, до процесуальних умов застосування процедури врегулювання спору за участю судді слід віднести: а) наявність ухвали про відкриття провадження у справі; б) наявність згоди сторін спору; в) ініціювання процедури до початку розгляду справи по суті; г) відсутність третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Наступну групу умов застосування процедури врегулювання спору за участю судді становлять організаційно-методичні умови. Під організаційно-методичними слід розуміти такі зовнішні умови, що сприяють розвитку процедури, стимулюють середовище до її застосування, організують матеріально-технічну й ресурсну забезпеченість. До означених умов слід віднести:

- а) безпосередню участь суду у процесі врегулювання спору за участю судді;
- б) політико-правовий намір держави;
- в) наявність якісно, професійно підготовленого штату суддів, уповноважених на здійснення процедури;
- г) достатній рівень інформаційного забезпечення.

Сучасні реалії такі, що спроби вирішити цивільно-правовий спір без залучення суду поки є зовсім неможливими, а, отже, тільки у випадку, якщо безпосередню участь у подоланні суперечності бере суд, існує реальна можливість вирішити спір шляхом застосування АВС. І тут впливає один із чинників, який має безпосередній вплив на поширення інституту врегулювання спору за участю судді в Україні та довіру суспільства до цієї процедури. Це правові традиції та національні особливості, що склалися в державі. Слід взяти до уваги, що поширений у суспільстві підхід до вирішення спорів обумовлений правовою системою України, яка сформована під впливом романо-германської правової традиції. Саме романо-германська правова сім'я інтерпретує функції

суду так, що безпосередньо судові органи володіють найбільшим обсягом повноважень щодо вирішення спорів, а, отже, певний рівень довіри до судової гілки влади, авторитетність суддівського корпусу, якому відводиться домінуюча роль, є тією умовою, яка б позитивним чином вплинула на поширення врегулювання спору за участю судді у суспільстві [216, р. 240].

На ролі держави у запровадженні інституту врегулювання спору за участю судді наголошує французький дослідник, перший Почесний президент Касаційного суду Франції Гі Каніве. На його думку, наявність політичного наміру держави, що знаходить прояв у проведенні нею відповідної політики, спрямованої на врегулювання судових спорів шляхом застосування примирної процедури, встановлення її переваг та визначення цілей, є однією з тих складових, що необхідні для здійснення інституціоналізації процедури [52, с. 5]. Погоджуючись з викладеною думкою, можна також констатувати, що можливості реального запровадження даного інституту на пряму залежать від політичного устрою в країні, адже держава має допомагати створенню таких обставин, які б спонукали або до повністю незалежного вирішення цивільно-правових суперечок, або до подолання їх за участю сторонніх осіб, яким конфліктуючі сторони могли б довіритись.

Наявність якісного, професійно підготовленого штату суддів, уповноважених на здійснення процедури слід віднести до організаційно-методичних умов проведення врегулювання спору за участю судді, адже вона відображає готовність суддівського корпусу до застосування технології ведення переговорного процесу у вирішенні цивільно-правових спорів. На необхідності та доцільності спеціальної підготовки кадрів для реалізації технології АВС зосереджують увагу у своїх працях такі науковці, як Н. Гайдук, О. Демидович та Г. Нікітчук [25; 37; 94]. Також О.О. Борисова звертає увагу на те, що для створення дієвої системи альтернативних способів вирішення спорів необхідною умовою є наявність фахівців [18, с. 18].

Свою чергою Н.М. Білик розглядала готовність фахівців до здійснення вищевказаних процедур через призму таких структурних компонентів:

- мотиваційного (передбачає сукупність мотивацій фахівця до вдосконалення рівня особистісної конфліктологічної готовності до розв'язання конфліктів різного роду, а також сформованість комунікативних умінь і поведінки у конфліктних ситуаціях);
- гносеологічного (включає наявність ґрунтовних знань із конфліктології, широкий світогляд, загальну освіченість із питань теорії конфлікту та практики розв'язання конфліктних ситуацій);
- операційного (базується на сформованих уміннях і навичках розв'язувати конфлікти, готовність застосовувати інноваційні стратегії);
- особистісного (спирається на сформовані якості особистості, які дозволять професійно розв'язувати конфлікти) [12, с. 228].

Достатній рівень інформаційного забезпечення – це безпосередня умова для застосування процедури врегулювання спору за участю судді, яка, як влучно відзначив С.С. Білуга, відображає належний рівень її популяризації, ефективного інформування щодо переваг, наявності затвердженого регламенту проведення процедури, її документального оформлення [13, с. 126].

Також, зосереджував увагу на важливості інформування суспільства задля досягнення успішної політики запровадження інститутів примирення і Гі Каніве. На його думку, інформація, що надається, повинна у доступній формі роз'яснювати, що являє собою процедура, наголошуючи на договірному її характері, наявності у сторін свободи вибору як у питанні звернення до неї, так і можливості будь-якої миті відмовитись від її проведення, а також в обов'язковій згоді кожної зі сторін із рішенням, що приймається за результатами процедури, відомостями про переваги та фінансові аспекти процедури [52, с. 8].

На нашу думку, для ефективного розвитку такої інституції, як врегулювання спору за участю судді актуальним сьогодні є забезпечення

доступу громадян до повної інформації стосовно здійснення означеної процедури, її правових наслідків, відмінності від інших способів вирішення спорів. Цікавою з цього приводу є припущення М.Я. Поліщук, яка вважає найбільш ефективним способом забезпечення доступу до інформації про вказаний інститут врегулювання спорів його популяризацію в засобах масової інформації. Адже вони мають значний вплив на суспільну думку та дозволяють швидко донести певні ідеї до широкої аудиторії [110, с. 78].

Поділяючи думки науковців, слід зазначити, що ігнорування інформаційного аспекту забезпечення процедури врегулювання цивільно-правових спорів за участю судді та не створення умов доступності інформації щодо процедури може звести нанівець спроби законодавця щодо належного рівня її запровадження.

Третю групу умов становлять суб'єктивні умови, що виражають готовність суспільства до застосування при вирішенні цивільно-правових спорів таких способів їх подолання, які спрямовуються на досягнення взаємних порозумінь. Тобто дані умови залежать безпосередньо від сторін цивільно-правового спору, які так само впливають на процедуру врегулювання спору за участю судді та роблять все можливе задля активного пошуку рішення, врахування інтересів та мінімізації негативних наслідків спору. Такими умовами є:

- 1) добровільність – наявність мотивації та бажання у всіх учасників спору. Як зауважують самі судді-посередники, процедура врегулювання спору за участю судді може бути застосована до будь-якої категорії справ, єдина умова при цьому – бажання сторін врегулювати свій спір альтернативним способом [81]. Таким чином, процедура врегулювання спору за участю судді базується на добровільній договірній основі, адже її застосування є лише правом, а не обов'язком сторони, метою використання якого є досягнення компромісу та збереження дружніх (партнерських) стосунків між учасниками цивільно-правового спору;

2) взаємність і взаємодія – примирення відбувається на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав і обов'язків сторін та предмету спору [152, с. 63]. У свою чергу не можна не погодитися з висловом З.В. Красіловської, яка у своїх наукових працях висловлює думку, що взаємодія – це життя, а врегулювання спорів за допомогою примирних альтернативних судочинства технік, в основі яких є плідна взаємодія учасників, є ознакою розвинутого, демократичного та цивілізованого суспільства з високою правовою культурою [68, с. 150];

3) зацікавленість – принципова готовність сторін до мирного врегулювання суперечностей шляхом досягнення згоди та застосування спільних дій;

4) відповідальність – кожен учасник на стадії підготовки до здійснення процедури врегулювання спору за участю судді усвідомлює необхідність представляти свої власні інтереси і брати на себе відповідальність за результат процедури, таким чином відповідальність за подолання спору, на відміну від традиційного судового розгляду, з суду повертається до учасників справи, а посередник-суддя, діючи нейтрально стосовно до всіх сторін, лише підтримує їх під час конструювання способів подолання конфліктних ситуацій та відновленні «соціального миру» [228].

Отже, підсумовуючи, слід вказати, що аби успішно вдаватися до вирішення спору за допомогою процедури врегулювання спору за участю судді, необхідно дійти певного рівня розвитку як соціальної, так і правової культури населення, за якого взаємоповага, бажання допомогти, а не провчити, високий рівень довіри до суддівського корпусу стануть основоположним базисом.

Окремо варто зазначити, що дотримуючись передумов застосування системи АВС, таких як: стрімке впровадження альтернативних судочинства способів вирішення цивільно-правових спорів та стимулювання до використання судами примирних процедур; прагнення до оперативного вирішення спорів та спрощеної процедури подолання суперечностей, що

забезпечує економію грошових витрат, якість та ефективність цивільного судочинства; зосередження уваги на соціально значущих функціях правосуддя та підвищення ролі суду у сучасному суспільстві; розширення диспозитивних повноважень сторін цивільно-правових спорів та умов проведення процедури врегулювання спору за участю судді, враховуючи поєднання зусиль з боку державної влади та представників громадськості, враховуючи особливості правової культури України, втілення інституту врегулювання спору за участю судді може дати позитивний результат.

РОЗДІЛ 3

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

3.1. Суддя як обов'язковий учасник процедури врегулювання цивільно-правового спору за участю судді

Правова сутність процедури врегулювання спору за участю судді, яку вже охарактеризовано як переговорний процес із залученням посередницької діяльності третьої особи – судді, передбачає подолання цивільно-правового спору за допомогою професійних, кваліфікованих знань та навичок судді. Таким чином, враховуючи, що на суддю покладається обов'язок налагодити переговорний процес між сторонами цивільно-правового спору та довести означену процедуру до позитивного рішення, не можливо не погодитись з тим, що саме суддя посідає центральне місце серед учасників процедури врегулювання спору. Вказане обумовлює те, що питання допустимого ступеня активності судді під час здійснення ним правосуддя з огляду на судову реформу, що відбувається нині в країні, набуває все більшої актуальності, а необхідність визначення правового статусу безпосередньо судді підлягає детальному дослідженню.

Основна правова категорія, що персоніфікує особу як учасника певного юридично значимого процесу за допомогою окреслення його процесуальних прав та обов'язків, визначає порядок їхньої взаємодії, а також характеризує взаємозв'язки особи, суспільства та держави – правовий статус. М.Н. Марченко вважає, що правовий статус – це «законодавчо встановлені державою і взяті в сукупності права, свободи і обов'язки особи» [101, с. 189]. Схожої точки зору дотримується і М.І. Матузов, який вважає, що правовий статус особи являє собою «сукупність прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи, які визнаються і гарантуються державою» [160, с. 231]. Неможливо не погодитись з

думкою В.М. Корельського, який надаючи ширшого визначення зазначеній категорії, визначає правовий статус як багатоаспектну категорію, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображує індивідуальні особливості суб'єктів і їхнє реальне становище у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, не може бути реалізована без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності, без правових гарантій; по-четверте, визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що надає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів їхнього вдосконалення [64, с. 549].

У сучасних українських умовах спрощення та деформалізації процесу вирішення цивільно-правових спорів правовий статус судді обумовлюється законодавцем не тільки повноваженнями, закладеними в основу професії судді, а й делегуванням йому певного спектру активних дій, спрямованих на досягнення врегулювання спору сторонами. Таким чином, статус судді стає двояким та специфічним, хоча й не суперечить положенням частини другої статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої «судді не можуть обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої», адже процес врегулювання спору за участю судді проходить у межах судового провадження у робочий час без мети отримання прибутку. Володіючи владними повноваженнями і діючи на підставі загальних засад здійснення правосуддя, з одного боку, та будучи зобов'язаним виконувати посередницькі функції, з іншого боку, постає необхідність виокремлення певних особливостей щодо правового статусу судді, які вже не можуть ототожнюватись із колом тих прав і обов'язків судді, що притаманні класичному правосуддю.

На думку багатьох учених як дореволюційного періоду, так і сучасності, таке одноосібне поєднання ролі судді та примирника викликає безліч протиріч. Є.О. Нефедьєв зауважував, що поєднання в одній особі судді й примирника

погано впливає на примирення. Адже примиритель повинен з'ясувати матеріальну істину у справі й на основі цього запропонувати умови примирення. Але якщо примиритель при цьому є суддею, що вирішує дану справу, то сторони будуть утримуватись від щиросердних пояснень, остерігаючись того, що їх пояснення вплинуть на суддю і він, розглядаючи справу після невдалої спроби примирити сторони, буде мимоволі ґрунтувати на них своє рішення. Запропоновані суддею умови можуть видатись невігідними одній із сторін, і у результаті в неї можуть виникнути сумніви щодо об'єктивності та неупередженості судді [92, с. 341].

Саме тому на подолання цієї проблеми у ЦПК України законодавцем передбачена необхідність обов'язкової передачі справи на розгляд іншому судді у разі невдалої спроби проведення процедури врегулювання спору за участю судді.

Ґрунтуючись на принципах диспозитивності, змагальності та неупередженості, категоричну думку висловлюють стосовно активної участі судді у процесі врегулювання спору такі науковці, як А.Н. Кузбагаров та В.П. Глазирін. На їхню думку, діяльність державного суду повинна спрямовуватись на досягнення основного завдання – вирішення спірних правовідносин. Лише активні дії приватних осіб, які беруть участь у примиренні, можуть бути спрямовані на врегулювання правового конфлікту. Ініціатива суду в обговоренні умов майбутньої мирової угоди, висловлення судом точки зору стосовно сильних і слабких моментів позицій сторін, пояснення суду відносно обґрунтованості чи необґрунтованості позовних вимог і т. д. можуть призвести до вкрай негативних наслідків [71, с. 231].

У Китайській Народній Республіці діють так звані народні суди, в основу роботи яких покладене завдання – виходячи із встановлених фактів, виокремлюючи правду від неправди, привести сторони до примирення шляхом укладання мирової угоди, яка б не суперечила принципам законодавства Китайської Народної Республіки. На їхньому прикладі організації примирення

такий вчений як Дж. К. Лі акцентує увагу на недоліках подвійної ролі суддів у суді. На його думку, подвійна роль суддів спричинює неможливість дотримання принципу конфіденційності, оскільки «судді, виконуючи свої обов'язки, у будь-якому випадку знатимуть інформацію, розкрити під час медіації. Адже під час примирення вимагається, щоб сторона була чесною з посередником щодо її юридичних чи фактичних аргументів та виявлення справжніх інтересів. Своєю чергою, сторони обґрунтовано бояться, що на рішення судді буде суттєво впливати власне ставлення до інтересів сторін, а не допустимі факти та чинне законодавство. Як результат, суперечки часто не піддаються компромісу, а подвійна роль суддів негативно впливає на волевиявлення сторін і готовність піти на поступки під час посередництва, що своєю чергою підриває шанси на успішне посередництво [221, р. 109-111].

Крім того, на думку вченого, багато китайських суддів, дотримуючись державної політики заохочення до примирення, використовують це на користь власного іміджу і кар'єри з метою отримання похвали з боку керівництва. Дж. К. Лі вважає, що на практиці суддівська медіація призводить до руйнування оригінальної ідеї об'єднати примирення та судовий процес через визначення соціальних і моральних цінностей в межах права [221, р. 109-111].

Не викликає сумнівів, що означена позиція вчених заслуговує на увагу, проте, на нашу думку, вона є занадто стислою та односторонньою, що призводить до розкриття не повною мірою обов'язку суду сприяти сторонам у врегулюванні спору. Звісно, нині інститут врегулювання спору за участю судді запроваджений в умовах дефіциту процесуальної регламентації, адже ЦПК України передбачає лише п'ять статей, які регулюють порядок примирення, що в першу чергу викликає недовіру до цієї процедури самих суддів. Як влучно зауважив Л.Г. Лічман, «однією з важливих передумов результативного запровадження процедури врегулювання спору за участю судді є людський чинник, а саме розуміння суддями необхідності такої процедури, їх добросовісне ставлення до виконання професійних обов'язків, бажання

постійно самоудосконалюватися та поглиблювати знання з конфліктології» [77, с. 37].

Очевидним є той факт, що для суддів можливість врегулювати спір між сторонами цивільно-правового спору – це безумовний варіант економії процесуального часу та прискорення розгляду справи, як наслідок, уникнення зайвого навантаження. Однак задля забезпечення суддею успішного проведення переговорного процесу між сторонами спору, спрямування їхніх позицій до необхідного русла, можливості підвести сторони до загальноприйнятого варіанту вирішення спору необхідними є певні комунікативні якості судді, якими він беззаперечно повинен володіти. Тобто, на нашу думку, розглядаючи питання правового статусу судді під час процедури врегулювання спору, в першу чергу, задля ефективного законодавчого втілення означеного інституту необхідно зупинитись на питанні вимог стосовно спеціальної підготовки судді.

С.А. Корягіна займає позицію, відповідно до якої, виконання функцій посередника вимагає від особи певних знань та вмінь, емоційної стриманості та творчого мислення [65]. З її думкою погоджується й І.І. Дутка, який ставить на перше місце професійну підготовку посередника, що має володіти безумовними знаннями юриспруденції, а також «... володіти та вміти оперувати морально-етичними принципами культури ведення діалогу на основі поваги та терпимості один до одного» [39, с. 180].

Конституція України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачають, що на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Отже, освіта та професійна підготовка судді з точки зору знання юриспруденції вже не може викликати суперечок, на відміну від професійної

підготовки судді як посередника і учасника процедури врегулювання спору за участю судді.

Звернемося до міжнародного досвіду задля вирішення питання щодо професійної складової правового статусу судді як примирника. На першому місці майже всі країни, що мають досвід у запровадженні будь-яких альтернативних судочинству примирних процедур, закріплюють вікові та освітні обмеження. Так, досвід Австрії та Албанії передбачає, що медіатором може бути особа не молодше за 28 років та 25 років відповідно, яка викликає довіру, має професійну кваліфікацію та застраховану цивільно-правову відповідальність [207]. Бюро з послуг медіації і розв'язання конфліктів у федеральній землі Кельн розробило власні стандарти навчання посередників, зауважуючи, що для здійснення примирення між сторонами конфлікту вікових обмежень майже немає та спеціальна кваліфікація не є необхідною умовою, достатнім є лише проходження базового тренінгу.

У Законі Республіки Білорусь «Про медіацію» закріплюється, що медіатором може бути фізична особа, яка має вищу юридичну або іншу освіту, пройшла курс підготовки у сфері медіації у порядку, передбаченому Міністерством юстиції Республіки Білорусь, або яка має досвід роботи в якості примирителя у відповідності до вимог процесуального законодавства та отримала свідоцтво медіатора на підставі рішення Кваліфікаційної комісії з питань медіації. Комісія відповідно до статті 5 Закону Республіки Білорусь «Про медіацію» створюється з числа представників Міністерства юстиції Республіки Білорусь, державних органів, громадських організацій та інших організацій, а також адвокатів і медіаторів, порядок її роботи та коло повноважень, а також порядок отримання та припинення свідоцтв визначається Радою Міністрів Республіки Білорусь [100].

У Законі Республіки Казахстан «Про медіацію» передбачена можливість здійснення процедури примирення як на професійній основі, коли особа пройшла спеціальну професійну підготовку, отримала певну освіту та

сертифікат щодо підтвердження навчання за програмою підготовки медіаторів, так і на непрофесійній основі, за умови досягнення особою сорока років та включення до Реєстру медіаторів.

Високі професійні вимоги до примирника застосовуються і в Бельгії. Законодавство цієї країни передбачає наявність освіти з соціальної роботи мінімум на рівні коледжу, особистісних навичок, таких, як вміння незалежно працювати та вести змістовний, ґрунтовний діалог. Кожен з претендентів на здійснення такої діяльності має скласти відповідний письмовий тест на професійну підготовку та пройти інтерв'ювання. У судах Бельгії за кожним прокурором закріплені помічники з медіації, що мають освіту соціального працівника та покликані співпрацювати з судовими та правоохоронними органами задля стимулювання їх до передачі справ на медіацію.

У США діє система акредитації та контролю за якістю підготовки професійних переговорників, яка характеризується певною децентралізацією. Кожен штат готує та закріплює власні локальні правила, встановлює мінімальні кваліфікаційні критерії (досвід роботи, наявність відповідних сертифікатів або ліцензій), загальноприйнятних вимог на центральному рівні в США взагалі не існує, як і спеціального регуляторного органу з цих питань.

Німецька система правосуддя передбачає окрім вільної медіації, мирового провадження та медіації адвокатів процедуру внутрішньої судової медіації, яка здійснюється за ініціативою судді-медіатора в межах мирового провадження після надходження позову. Суддя, розглядаючи спір, рекомендує сторонам звернутися за допомогою до медіатора, яким є безпосередньо суддя того ж суду, проте має відповідну спеціальну підготовку медіатора та не відповідає за винесення рішення по справі. У випадку, якщо сторони погоджуються на врегулювання спору за участю судді-медіатора, процес призупиняється. Залежно від результатів медіації судове провадження або поновлюються після завершення процедури, або закривається. Таким чином, суддя хоч і виступає в ролі медіатора, проте дотримується одного з основних принципів медіації –

нейтральності посередника, що у розглянутому випадку полягає у відсутності права прийняття власного рішення по справі.

Цікавим є те, що намагаючись створити гарний фундамент розвитку й розповсюдження мирної процедури врегулювання спорів, більшість вищих навчальних закладів Німеччини запровадили постійний курс медіації на своїх юридичних факультетах. Таким чином, основні учасники цього процесу судді-медіатори вивчають курс медіації в німецьких школах права та нині працюють при судах, забезпечуючи при цьому зниження кількості потенційних судових розглядів. Окрім цього, такі судді в обов'язковому порядку періодично мають проходити навчання та тренінги для підвищення кваліфікації.

Класичним прикладом успішного втілення судової медіації є також Нідерланди. Так звана асоційована судова медіація увійшла в юридичну мову цієї країни з 1990 року в межах правових експериментів з впровадження та розвитку судової медіації, що передбачає взаємодію між державним судом і незалежними приватними медіаторами. Результатом стала поява у правовій площині двох модельних проектів щодо впровадження медіації: «Mediation naast Rechtspraak» («Медіація у судовій практиці») – присвячений можливості направлення справ з суду на медіацію в рамках цивільного та адміністративного процесів; «Mediation andere Rechtshulp» («Медіація як інша форма правової допомоги») – спрямований на вивчення можливостей медіації у сфері безкоштовного правового консультування. Обидва проекти пропонували сторонам спору звернутися до процедури медіації в якості альтернативної форми врегулювання спору.

Так, проект «Mediation naast Rechtspraak» передбачав, що спеціально навчені судді направляли сторони спору для проведення медіації до приватного медіатора. Визначення суперечки, що підлягає спрямуванню на медіацію, проходило відповідно до розробленого переліку «передумов медіації». Перевіряючи надіслану судову справу на цій підставі, суддя міг визначити наявність у суперечці факторів, що сприяють успішному проведенню медіації.

Розробка цього переліку була пов'язана з попередньою дослідною роботою платформи щодо АВС. Направлення на медіацію, як правило, відбувалося після проведення попереднього слухання зі сторонами. У деяких випадках сторони ще до попереднього слухання отримували від суду інформаційні листи із запрошенням взяти участь у процедурі медіації. У цьому листі містився тест, що ґрунтується на розробленому переліку «передумов медіації». Проходження цього тесту допомагало сторонам спору самостійно визначити придатність їх справи для врегулювання в рамках процедури медіації. При цьому важливим є те, що пропозиція судді провести медіацію не мала для сторін обов'язкового характеру [220, р.1-2].

Якщо сторони виявили бажання щодо участі у процедурі медіації, вони повинні обрати собі медіатора з наявного в суді реєстру. Такий реєстр передбачає інформацію про судових медіаторів, що діють в межах територіальної юрисдикції суду. Задля того, щоб медіатора було внесено у цей реєстр, він мав відповідати низці критеріїв, одним з яких є обов'язкова сертифікація Нідерландським інститутом медіації – приватною організацією, яка є партнером Міністерства юстиції. Однією з умов отримання сертифікації від Нідерландського інституту медіації є проходження спеціального курсу навчання медіації [226].

На нашу думку, впровадження курсу підготовки суддів-посередників при закладах вищої освіти є недоцільним та неприйнятним, по-перше, через те, що спеціальна професійна підготовка судді не з точки зору юридичної освіти, а з точки зору набуття комунікативних навичок має спрямовуватись на відпрацювання цих навичок, а не надання теоретичних знань про них, що є безпосереднім завданням закладів вищої освіти; по-друге, на відміну від медіації врегулювання спору за участю судді є юрисдикційним способом вирішення спору та певним етапом розгляду правового спору в межах цивільного судочинства, а, отже, й програма підготовки має бути акредитована та безпосередньо проводитись певними державними органами влади.

Також не викликає сумнівів, що для того, щоб зусилля судді, який проводить процедуру врегулювання спору, принесли результати, йому необхідно бути професійно підготовленою особою не тільки для здійснення правосуддя, й для вирішення будь-якої проблеми чи конфлікту за допомогою продуманого, конструктивного діалогу, а, отже, пройти певний курс навчання, що дасть змогу значно підвищити рівень судді як спеціаліста високого класу з проведення процедури врегулювання спору.

У наукових колах існує думка вчених, які пропонують передбачити в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» обрання у кожному суді зборами суддів цього суду судді, уповноваженого здійснювати врегулювання спору за участю судді, положення щодо правового статусу якого були б аналогічні тим, які регулюють правовий статус слідчого судді. На їхню думку, така практика дасть змогу допустити до врегулювання спорів суддів, які дійсно мають бажання цим займатися, а також враховувати таку роботу під час визначення навантаження судді та проводити спеціалізовані тренінги для таких суддів, постійно підвищуючи їх професійний рівень як суддів-посередників [20, с. 82].

Л.Д. Романадзе також схиляється до думки, що задля врегулювання спору за участю судді, яке нині передбачено чинним законодавством, необхідно в першу чергу вирішити проблему навчання суддів. Науковець вважає очевидним, що через брак тренерів достатньої кваліфікації у Національній школі суддів України та інших ресурсів за короткий проміжок часу неможливо навчити кожного суддю в судах різної юрисдикції по всій Україні спеціальним навичкам ведення переговорів між учасниками спору, а тому обов'язок врегулювання спору за участю судді має покладатися не на суддю-доповідача (тобто всі судді в Україні мають бути здатними до проведення такої процедури), а на спеціально навченого суддю, якому буде передано справу [141].

Погоджуємося з цією думкою вчених у контексті того, що здійснювати врегулювання спору за участю судді мають не всі судді України, адже отримання таких спеціальних навичок, навіть після проходження навчання, під силу далеко на кожній особі, в даному випадку судді. У разі, якщо суддя не опанує їх, то через його особистісні характеристики вірогідність ефективного завершення врегулювання спору за участю судді дуже мала, і сторони будуть розчаровані суддею, неефективністю процедури та не отриманням бажаного результату. Можна дійти висновку, що зовсім не кожний суддя-доповідач може здійснювати процедуру врегулювання спору, як це передбачено чинним ЦПК України, а лише ті з них, хто бажає проводити переговорні процедури між учасниками спору, має навички до створення атмосфери довіри на даній стадії розгляду справи та налагодження взаємозв'язку між сторонами задля компромісного врегулювання спору та для забезпечення цих навичок пройшли відповідне навчання й професійну підготовку.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, враховуючи особливості національної правової системи України та тенденції її розвитку в умовах реформування чинного законодавства, видається доцільним запозичення досвіду Республіки Білорусь та Чеської Республіки, де створені та діють спеціальні державні органи – Кваліфікаційна комісія з питань медіації (Республіка Білорусь) та Служба апробації та медіації (Чеська Республіка) – та передбачити законодавством України запровадження й акредитацію спеціальної професійної програми базової підготовки чинних суддів нашої держави всіх юрисдикцій до процедури врегулювання спору за участю судді, а також запровадити спеціальну програму підвищення кваліфікації з напрямку ведення переговорів задля їхнього проведення більш ефективним, неупередженим способом у передбачені законодавством розумні строки. Такі програми мають бути розроблені Міністерством юстиції України за участю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Українського центру медіації, Національної школи суддів України, Національної асоціації адвокатів України.

Професійна підготовка суддів за означеною програмою, на нашу думку, має проводитись на базі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, завершуватися складанням кваліфікаційного іспиту та підтверджуватися відповідним сертифікатом. Наявність сертифікату (спеціального дозволу), виданого безпосередньо органом державної влади, є обов'язковою вимогою, адже, з огляду на практику, процедура врегулювання спору за участю третьої сторони набуває більшої ефективності, якщо стає професійною діяльністю для неупередженого посередника та сертифікується відповідними державними органами [127, с. 47]. Як вбачається, такий сертифікат про проходження спеціальної підготовки судді має видаватися на ім'я судді, мати інформацію стосовно того об'єму теоретичного та практичного матеріалу, який пройшов суддя в рамках підготовки, профілю підготовки та строку, в який така підготовка здійснювалась.

На нашу думку, доцільно передбачити законодавством упорядкування переліку таких суддів, за участю яких може відбуватися процедура врегулювання спору за участю судді. Враховуючи той факт, що життя сучасної людини важко уявити без мережі Інтернет, яка виступає універсальною платформою для надання величезної кількості інформаційних послуг, як видається, проблему впорядкування бази даних про вищезазначених суддів можна вирішити шляхом створення інформаційного Інтернет-ресурсу, на якому буде розміщено інформацію про суддів, за участю яких може відбуватися процедура врегулювання спору за участю судді, тобто «Реєстру суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді» (далі – Реєстр). Основним завданням Реєстру повинно стати забезпечення вільного доступу сторін спору до повної інформації щодо судді, за участю якого може відбуватися процедура врегулювання спору за участю судді.

До означеного Реєстру має вноситись наступна інформація: 1) прізвище, ім'я, по батькові судді; 2) документ, що підтверджує проходження суддею спеціальної підготовки; 3) напрямок, в якому зазначений суддя спеціалізується;

4) досвід роботи з проведення примирних процедур; 5) мова, якою суддя здатен проводити процедуру (державна мова є обов'язковою); 6) інші необхідні відомості. Під час визначення судді або колегії суддів (судді-доповідача) для розгляду конкретної справи шляхом автоматизованого розподілу справ за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи запровадити існування в ній позначки про можливість суддею здійснювати врегулювання спору за участю судді.

Враховуючи те, що такий Інтернет-ресурс буде містити особисту інформацію про громадянина України, який відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному із судів України і здійснює правосуддя на професійній основі [117], важливо створити умови для охорони, запобігання втручанню у діяльність Інтернет-ресурсу, неможливості зловживання та нецільового використання інформації, розміщеної на ньому за допомогою ретельної системи захисту.

Для цього слід звернути увагу, що у вітчизняній доктрині веб-сайт у цілому та окремі його складові, зокрема веб-сторінки та інформаційні ресурси, які на ньому розміщені, дедалі частіше розглядаються як інформаційні продукти, створення та оборот яких регулюється в основному нормами права інтелектуальної власності [19, с. 68].

Основним нормативно-правовим актом, що визначає поняття веб-сайту, є Закон України «Про авторське право і суміжні права». Відповідно до статті 1 цього Закону, веб-сайтом є сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту і (або) облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом. Своєю чергою під веб-сторінкою слід розуміти складову частину веб-сайту, що може

містити дані, електронну (цифрову) інформацію, інші об'єкти авторського права і (або) суміжних прав тощо» [113].

Таким чином, неможливо не погодитись з думкою Г.О. Ульянової, яка вважає, що веб-сайт у цілому або його окремі компоненти є інформаційними ресурсами, що знаходяться у розпорядженні певної організації, та забезпечують доступ юридичних та фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів через мережу Інтернет та визначаються як права інтелектуальної власності й підлягають правовій охороні [222, р. 225].

Таким чином, необхідною умовою вдалого та безпечного функціонування Інтернет-ресурсу, який би містив інформацію щодо суддів, наділених правом здійснювати врегулювання спору за участю судді, є забезпечення ретельної системи захисту, яка б містила як правові, так і програмно-технічні заходи захисту з метою забезпечення охорони вмісту такого Інтернет-ресурсу.

Видається необхідним у статті 105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити, що Національна школа суддів здійснює підготовку суддів, які можуть проводити врегулювання спору за участю судді», а в статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачити, що одними із завдань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як саморегульованого органу державної влади з питань підготовки суддів для здійснення врегулювання спору за участю судді є:

- розробка й затвердження стандартів у сфері професійної підготовки суддів та підвищення їхньої кваліфікації задля забезпечення ефективного проведення процедури врегулювання спору за участю судді;
- організація інформаційно-методичного забезпечення суддів у сфері здійснення врегулювання спору за участю судді;
- здійснення контролю за ефективністю спеціальної підготовки та якістю навчання суддів;
- формування та ведення Реєстру суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді.

Стосовно тих навичок та прийомів, якими необхідно володіти судді задля полегшення процесу спілкування між сторонами, віднайдення взаємоприйнятних шляхів вирішення проблеми та досягнення максимальної ефективності при здійсненні процедури врегулювання спору за участю судді вже сформовано низку наукових поглядів. Д.Л. Давиденко, О.М. Дементьєва та Е.В. Тихонова акцентують увагу на тому, що посередник має вміти: 1) оцінювати конфлікт, розбиваючи його на окремі проблеми і виявляючи реальні інтереси сторін; 2) бути неупередженим організатором, задаючи тон переговорів і допомагаючи сторонам досягти процедурних і змістовних угод; 3) бути активним слухачем, відокремлюючи змістовні моменти конфлікту від емоцій сторін і даючи сторонам можливість реалізувати конструктивний зворотній зв'язок; 4) бути випробувачем реалістичності і здійсненності, висловлюваних сторонами ідей з вирішення спору, допомагаючи їм вибудувати розумні і реалістичні пропозиції, щоб прийняті сторонами кінцеві угоди були надійними і довгостроковими; 5) бути генератором альтернативних пропозицій для вирішення спору, допомагаючи сторонам вийти за межі звичних стереотипів і часто обмежених поглядів на їхню проблему; 6) бути розширювачем ресурсів сторін, спрямовуючи їх до тих, хто може надати необхідну фактичну та іншу інформацію, юридичну або економічну консультацію; 7) бути вчителем у досягненні співпраці на переговорах, навчаючи думати об'єктивно, діяти та вести переговори за принципом співпраці і допомагаючи стороні у пошуках рішень, які б відповідали як їхнім власним інтересам, так і інтересам іншої сторони; 8) вміти сприяти сторонам у доведенні угод до завершеності, піклуючись про те, щоб у кожній стороні зберіглося повне розуміння і відповідальність щодо укладеної угоди [36, с. 81].

С.О. Бондаренко, оцінюючи підготовку посередника, вважає, що він обов'язково має бути знаним фахівцем із предмета спору та неабияким психологом, якому під силу поновити нормальні взаємини між конфліктуєчими сторонами та налагодити взаємодію [16, с. 92].

В.О. Аллахвердова, беручи за основу принцип нейтральності, вважає основною рисою особи, яка здійснює примирення, набагато важливою наявність освіти, здатність зберігати нейтралітет, адже будь-яка людина може відчувати різні емоції та по-різному оцінювати правильність і справедливість поведінки сторін, відчувати симпатію чи, навпаки, упередження стосовно однієї зі сторін спору, проте всі свої почуття та оцінки вона має залишити поза межами процедури примирення [2, с. 178].

Т. Подковенко у своїх дослідженнях стверджує, що для належного виконання своєї роботи посереднику необхідно володіти такими рисами: вміння слухати, здобувати довіру, подавати інформацію, належно використовувати гумор, відкритість, толерантність, готовність допомогти, організованість та безумовно мати емоційну зрілість та стабільність, адже важко було б працювати з посередником, який не справляється з власними проблемами та емоціями [107, с. 39].

Основними критеріями, за якими слід проводити навчання судді для здійснення процедури врегулювання спору за участі судді, є об'єктивний критерій (забезпечення принципу нейтральності посередника), психологічний (прагнення до неупередженості), оціночний (бажання здійснювати процедуру та власна репутація) [126, с. 75]. Слід погодитися з думкою вчених, які вважають, що методи та техніки програми навчання проведення процедури врегулювання спору за участю судді мають включати в себе елементи конфліктного менеджменту, ефективного ведення переговорів, групової динаміки, комунікативного та поведінкового тренінгу, проблемно-орієнтованої системної терапії, клієнтоорієнтованої терапії, фасилітації, модерації та коучинга, спеціально адаптованих під дану процедуру [7, с. 32]. Видається доцільним навички та прийоми, яким судді необхідно навчитися при проходженні спеціальної програми підготовки, розділити залежно від тієї ролі, яку суддя має виконувати під час здійснення процедури:

1) як особі, яка володіє навичками психології, судді необхідно мати здатність:

- приймати людей та їхні погляди в усіх їхніх проявах, не розділяючи та не схвалюючи при цьому їхні думки;
- створити атмосферу, що надає змогу знайти віру в можливість налагодити результативний діалог;
- допомогти сторонам розвинути творчий потенціал;
- створити атмосферу поваги сторін, забезпечуючи культуру ведення переговорів за допомогою розмежування питань, пов'язаних з особою та з самим конфліктом;
- зниження певного рівня агресивності в оцінці сторонами дій одне одного;

2) як фахівцю з конфліктології судді необхідно оволодіти техніками вирішення конфліктів за системою Роджера Фішера, Уільяма Юрі та Брюса Петтона, а саме: техніки активного слухання (вербального, паравербального та невербального), парафраз, переказу та інтегративних переговорів, які полягають у тому, що сторони концентруються на спільних інтересах, а не на позиціях власних, оскільки взаємні претензії примирити важко, а потреби – можливо. Мета – досягнення розумної угоди, що ґрунтується на об'єктивних критеріях здатності відслідковувати кожне слово та інтонацію, з якими сторони спілкуються та звертаються один до одного; віднайдення тих перешкод, що не дають можливості мирному спілкуванню та взаєморозумінню сторін;

3) як професійному комунікатору отримати вміння:

- ввести сторони у процес конструктивних переговорів;
- сприяти діалогу та вміння допомогти кожній із сторін зрозуміти позицію, точку зору, інтереси іншої сторони. Причому, на думку науковців, саме термін «сприяє» є абсолютно влучним для визначення ролі посередника у примирній процедурі, адже він підтримує сторони в процесі примирення. Водночас заперечується можливість використання такої мовної схеми, як

«допомагає своїми діями», яка передбачає активне втручання у процес примирення [150, с. 853];

- надавати сторонам можливість висловити власну думку з питань причин виникнення спірних взаємовідносин і цілей, яких бажано досягти у процесі врегулювання спору;

- схилити до пошуку нестандартних рішень;

- надавати сторонам змогу дізнатися про думку судді з приводу предмета спору; про факти та законодавство, що стосуються предмета спору; судову практику тією мірою, якою це дозволяє матеріал, доступний судді у переговорах; надання варіантів розв'язання спору, які не обов'язково будуть можливими під час судового розгляду справи [200, с. 108].

Останнім критерієм, який характеризує правовий статус судді при здійсненні процедури врегулювання спору за участю судді, є його процесуальний статус, тобто сукупність прав і обов'язків, якими його наділено законодавством.

Так, М.М. Дякович характеризує сукупність прав і обов'язків судді, що веде означену процедуру з процедурної позиції ведення переговорів, не зачіпаючи тим самим обов'язок щодо впливу на сторони задля досягнення ними позитивного результату, та вважає, що в обов'язковому порядку суддя повинен забезпечувати дотримання встановлених процедурних правил і рівну участь кожної сторони у вирішенні питань щодо яких існують розбіжності, регулювати емоції, стежити за тим, щоб учасники переговорів не відхилялися від обговорення основних проблемних аспектів [40, с. 139].

Неможливо не погодитись з думкою Д.Е. Столетової, яка вважає, що суддя також зобов'язаний: брати доволі активну участь в обговореннях сторін і розгляді сторонами наявних розбіжностей; задавати сторонам питання і просити їх надати необхідні пояснення; вказувати сторонам на переваги врегулювання спору порівняно з його вирішенням; проводити роздільні бесіди або зустрічі з кожною із сторін (так звані «кокуси»); здійснювати інші дії з

метою узгодження інтересів сторін і досягнення ними взаємоприйнятної або взаємовигідної угоди [156, с. 28].

Також, аналізуючи норми чинного цивільно-процесуального законодавства, крім вищевказаного, слід зауважити, що суддя має право:

1) з'ясувати підстави та предмет позову, до допомоги у врегулюванні якого він залучений, в обсязі, необхідному та достатньому для проведення процедури врегулювання спору, підстави заперечень сторін;

2) самостійно визначати методику проведення процедури врегулювання спору за умов дотримання чинного законодавства та міжнародно-визнаних етичних засад проведення АВС;

3) оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання спору з урахуванням конкретних обставин;

4) запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору;

5) звертати увагу сторін на судову практику в аналогічних спорах.

Здійснюючи організацію, проведення та загальне керівництво процедури врегулювання спору за участю судді, він зобов'язаний:

1) дотримуватися вимог чинного законодавства та ґрунтувати власні дії на міжнародно-визнаних етичних засадах АВС;

2) засвідчити повноваження всіх сторін та їх представників;

3) спрямовувати проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору;

4) проінформувати та роз'яснити сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін, а також правові наслідки процедури;

5) керувати процедурою врегулювання спору;

6) роз'яснити сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається;

7) запропонувати сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору;

8) забезпечувати конфіденційність інформації, отриманої під час проведення процедури врегулювання спору.

Отже, підсумовуючи вищезначене, можна констатувати, що врегулювання спору за участю судді є процедурою, правова сутність якої передбачає подолання цивільно-правового спору за допомогою професійних, кваліфікованих знань та навичок судді. З огляду на це, доки у всьому світі невпинно йде процес розроблення стандартів професійної підготовки осіб, які виконують роль третього незалежного учасника спору, будь то або медіатор, або суддя, розробляються певні правила поведінки зазначених осіб, законодавцю нашої держави також варто передбачити конкретні дієві механізми спеціальної підготовки судді, які б дали змогу опанувати всі риси та навички, що відповідають «портфолію медіатора», його права та обов'язки щодо реального врегулювання цивільно-правового спору. І лише за наведених обставин можливість дієвого запровадження процедури врегулювання спору за участю судді може досягнути значних позитивних результатів, які забезпечать право учасників цивільно-правового спору на ефективний судовий захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів через призму примирення та заохочення до взаємоповаги.

3.2. Порядок проведення та правові наслідки врегулювання спору за участю судді

При розгляді принципів врегулювання спору за участю судді було акцентовано увагу на тому, що однією з вагомих перевагах такої процедури, як і всіх інших видів АВС, є її гнучкість та неформальна структурованість. Суворая правова регламентація судочинства в цілому передбачає обов'язкову чітку процедуру, наслідком невідповідності якій є порушення права на справедливий суд. Проте, основною умовою здійснення процедури врегулювання спору за

участю судді є відсутність надмірної процесуалізації, що дає змогу учасникам процесу бути більш здатними до прийняття нових ідей, більш свідомими та розкутими у пошуках консенсусу та з більшим ентузіазмом оцінювати можливі компромісні варіанти подолання суперечностей.

Встановлення законодавцем значної формалізації, посилення імперативних концептів даної процедури, її надмірна деталізація призведуть до зайвих обмежень потенційних можливостей учасників та втрати ними одного із аспектів принципу добровільності, сутністю якого є максимальне волевиявлення сторін щодо процедури проведення врегулювання спору та можливості її припинення на будь-якому прийнятному безпосередньо для них етапі, самостійного використання взаємних поступок, добровільного прийняття або не прийняття певного рішення під час примирної процедури, що в свою чергу може значно ускладнити процедуру врегулювання правового спору.

Водночас повна самостійність учасників під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді також не є вдалою, адже призведе до неузгодженості та хаосу і матиме підсумком невідповідність очікуванням сторін цивільно-правового спору.

Деякі вчені доходять висновку, що структурованість переговорного процесу має велике практичне значення. Так, О.І. Носирєва вважає, що виділення певних стадій переговорного процесу є безумовно доцільним, по-перше, через те, що стадії відображають динаміку даного процесу, по-друге, дозволяють розглядати переговорну процедуру не як стихійний захід, а як певний механізм, що функціонує за своїми правилами [98]. Неможливо не погодитись з її думкою, адже організаційна складова процедури врегулювання спору за участю судді полягає у необхідності певної структурованості, що дасть змогу переговорному процесу відбуватися в окресленій послідовності, а учасникам, рухаючись поетапно, досягти бажаного взаємоприйнятного результату.

Враховуючи переговорний характер процедури врегулювання спору за участю судді, їй притаманні загальноприйнятні етапи подолання суперечностей. Так, на думку Д.П. Зеркіна, процес вирішення будь-якого спору складається, як мінімум, з трьох етапів: 1) підготовчий – діагностика конфлікту; 2) розробка стратегії його вирішення і технології подолання; 3) безпосередня практична діяльність із вирішення спору – реалізація комплексу методів і засобів [46, с. 379].

В юридичній літературі переговорний процес має більш деталізований перелік етапів, а саме: 1) аналіз цілей і потреб сторін спору – розуміння власних потреб і потреб опонента, що стає основою успішного проведення переговорів; 2) вибір стилю ведення переговорного процесу; 3) контроль клімату ведення процедури – визначення часу та місця, розташування учасників і т.д.; 4) визначення адекватної спірній ситуації тактики ведення переговорів; 5) управління розвитком ведення переговорів – своєчасне введення в процес відповідної поведінки учасників спору, урахування особливостей національних культур і традицій сторін спору; 6) оцінка результатів і наслідків – аналіз досягнутих в ході переговорів підсумків, чітка фіксація врегульованих і неврегульованих розбіжностей, визначення заходів щодо виконання досягнутих домовленостей, вироблення подальших кроків [72].

Враховуючи певну схожість процедури врегулювання спору за участю судді з прийнятною на міжнародній арені процедурою медіації, більш точне виокремлення певних етапів означеної процедури стає можливим шляхом аналізу не тільки етапів переговорного процесу загалом, а й структури та стадій процедури безпосередньо переговорного процесу за участю нейтрального посередника – медіації.

В. Резнікова та С.О. Баран виділяють чотири стадії медіації: 1) попередню (вступну), яка складається з підготовчого етапу (оцінка готовності сторін до медіації, пояснення правил проведення процедури) та етапу індивідуальних зустрічей (вивчення позицій учасників конфлікту, організація простору для

проведення процедури, забезпечення взаємного спілкування сторін); 2) відкриваючу (збір інформації, поступове налагодження переговорів між сторонами, пояснення сторін, виклад кожного із них власної позиції, визначення інтересів сторін конфлікту; 3) середню (обговорення та пошук спільних взаємоприйнятних способів вирішення спорів); 4) заключну (укладання угоди) [9, с. 65].

Відокремлює етап вивчення позицій сторін щодо сутності спірної ситуації від підготовчого процесу англійський медіатор Д. Річ Белла, який структуру процедури медіації поділяє на п'ять етапів: 1) підготовка; 2) відкриття; 3) вивчення; 4) переговори; 5) завершення [137, с. 35].

Цікавою є думка В.Б. Бучко, який виділяє таку стадію медіації, як забезпечення виконання медіаційних угод примусовою силою держави [21]. Важко погодитись з даною думкою, адже вона суперечить основоположним принципам усіх альтернативних судочинству способів вирішення спору – принципу добровільності, який у даному випадку нівелюється примусовим характером державного забезпечення виконання угоди, та принципу наявності нейтрального посередника, що не передбачається сутністю означеної стадії.

Більш вдалою, на нашу думку, є позиція С.В. Несиної, яка, беручи до уваги досвід інших країн, виділяє чотири стадії медіації. На її думку, першою стадією медіації є приготування, що полягає у погодженні сторін скористатися послугами медіатора, визначенні особи медіатора та укладанні з ним відповідної угоди; наступна стадія – відкриття конференції, що передбачає собою спільне засідання медіатора та сторін спору в одному приміщенні, роз'яснення сторонам процедури проведення медіації та з'ясування їхньої позиції через оголошення власної короткої заяви; далі йде стадія приватних зустрічей, що проводяться у закритому режимі та мають за мету віднайдення взаємоприйняттого для обох сторін шляху подолання суперечностей; заключною стадією є завершальне спільне засідання, результатом якого стає запис узгоджених сторонами конфлікту умов його врегулювання [90, с. 153].

Такий підхід видається найбільш вдалим, адже він не передбачає надмірну деталізацію, проте має обґрунтоване наповнення кожної окремої стадії процедури.

У свою чергу законодавець, враховуючи той факт, що правила та етапи процедури врегулювання спору за участю судді можуть змінюватися, чітко окреслює межі її індивідуалізації і об'єктивності у ЦПК України, п'ять статей якого прямо регламентують порядок призначення та проведення процедури врегулювання спору за участю судді.

Керуючись нормами ЦПК України, порядок проведення означеної процедури можна розмежувати за основними етапами, що не мають чітко обмежених процесуальних рамок, а є гнучкими та відносно неформальними. Це дозволяє їх легко адаптувати до конкретного виду спорів та умовно розділити процедуру врегулювання спору за участю судді на такі етапи:

а) перший етап – підготовчий (вступний) етап, який передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді;

б) другий етап – переговорний – основоположний і найважливіший етап, спрямований на безпосереднє врегулювання цивільно-правового спору між його учасниками;

в) третій етап – заключний – припинення врегулювання спору за участю судді шляхом досягнення або не досягнення компромісу.

Враховуючи, що чинне законодавство чітко не закріплює правила проведення зазначеної процедури, видається доцільним провести детальний правовий аналіз виокремлених етапів.

Перший етап складається з таких елементів: прийняття рішення щодо звернення до процедури врегулювання спору за участю судді, зупинення провадження у справі, винесення відповідної ухвали. Для вирішення основного завдання означеного етапу суду необхідно уточнити готовність сторін до

застосування процедури, ознайомити сторони з правилами її проведення, проінформувати про час, місце та форму здійснення процедури.

Задля досягнення мети цього етапу сторони, вважаючи процедуру врегулювання спору за участю судді ефективним способом вирішення цивільно-правового спору, або одна із сторін (за наявності згоди й іншої сторони) за ініціативою суду або самостійно приймають рішення стосовно примирення шляхом застосування даної процедури, про що надають суду усні та/або письмові заяви/клопотання до початку розгляду справи по суті. Суд, своєю чергою, в судовому засіданні за участю осіб, які беруть участь у справі, має вирішити питання про проведення означеної процедури, що фіксується у відповідній ухвалі суду. З цього розпочинається процедура врегулювання спору за участю судді.

Задля дотримання основоположного принципу цивільного судочинства – принципу процесуальної економії, вищевказаною ухвалою суд одночасно забезпечує зупинення провадження у справі, тобто оголошує тимчасову перерву в розгляді цивільної справи, викликану необхідністю здійснення процедури врегулювання спору за участю судді.

Ухвала про проведення врегулювання спору за участю судді має відображати правові умови і підстави для проведення врегулювання спору за участю судді та факт добровільного й особистого волевиявлення сторін щодо проведення даної процедури, визначати строки і порядок проведення процедури та бути постановленою одноособово суддею-доповідачем, за участю якого і буде здійснюватися процедура врегулювання спору, незалежно від того, в якому складі відбувається розгляд справи.

Аналіз судової практики дозволяє дійти висновку, що залежно від змісту резолютивної частини ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді такі ухвали можна розділити на дві групи.

Так, Жовківським районним судом Львівської області у справі № 444/477/18 від 07 серпня 2018 року суддею було постановлено ухвалу, а саме:

«Спiр за позовом про зменшення розміру алiментiв врегулювати за участi суддi. Справу за позовом про зменшення розміру алiментiв – зупинити на час проведення врегулювання спору за участi суддi» [167]. Отже, суддя означеною ухвалою про врегулювання спору за позовом про зменшення розміру алiментiв за участю суддi вирiшив лише питання про призначення процедури та про зупинення на час проведення врегулювання спору за участю суддi провадження по справi.

Схожу ухвалу постановив i Господарський суд Миколаївської облaстi по господарській справi № 915/1451/19 за позовом Сiльськогосподарського товариства з обмеженою вiдповiдальнiстю «Берегиня» до Фермерського господарства «Лани-Херсону» про стягнення заборгованостi. Ухвалою вiд 09 вересня 2019 року суд визначив провести процедуру врегулювання спору за участю суддi. Означеною ухвалою суд вказав, що «врегулювання спору за участю суддi проводитиметься суддею Семенчук Н.О., врегулювання спору за участю суддi буде проведено протягом розумного строку, але не бiльше тридцяти днiв з дня постановлення ухвали про його проведення. Зупинити провадження у господарській справi № 915/1451/19 до припинення врегулювання спору за участю суддi» [176].

Таким чином, у розглянутих випадках суддi, вирiшуючи питання про необхіднiсть проведення врегулювання спору за участю суддi, зазначили лише про необхіднiсть врегулювати спiр за участю суддi, початок проведення даної процедури та зупинення провадження у справi до припинення врегулювання спору за участю суддi.

У свою чергу Червоноградський мiський суд Львівської облaстi у справi № 459/991/18 вiд 12 липня 2018 року, розглянувши у вiдкритому судовому засiданнi за правилами загального позовного провадження цивiльну справу за позовом про усунення перешкод у користуваннi власнiстю, враховуючи наявнi правовi умови й пiдстави для проведення процедури врегулювання спору за участю суддi, ухвалив: «Призначити проведення процедури врегулювання спору

за участю судді А.І. Жураковського. Призначити проведення спільної наради на 18.07.2018 року о 10:00 год. у приміщенні суду. Викликати сторін, їх представників для проведення спільної наради із врегулювання спору. Запропонувати сторонам підготувати для спільної наради пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору. На час проведення врегулювання спору за участю судді провадження у справі зупинити» [168]. Так, суддя призначив проведення процедури врегулювання спору за участю судді, визначив дату, місце та форму проведення процедури, запропонував сторонам підготувати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору.

Схожої думку дійшов Чугуївський міський суд Харківської області, постановивши ухвалу у цивільній справі № 636/1450/18 від 06 червня 2018 року за позовною заявою Управління соціального захисту населення Чугуївської міської ради про стягнення надміру виплачених коштів: «Провести процедуру врегулювання спору за участю судді Чугуївського міського суду Харківської області І.З. Гуменного у справі за позовом Управління соціального захисту населення Чугуївської міської ради про стягнення надміру виплачених коштів та призначити першу спільну нараду із врегулювання спору на 09.00 год. 19 червня 2018 року. Викликати для проведення спільної наради із врегулювання спору сторони. Роз'яснити сторонам, що під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис. Зупинити провадження у справі на період проведення процедури врегулювання спору за участю судді, але не довше ніж на тридцять днів з дня постановлення ухвали» [170]. Так, суддя у відповідній ухвалі про проведення процедури врегулювання спору за участю судді зазначив форму проведення процедури, її час, дату, зазначив про конфіденційність процедури та заборону використання портативних аудіотехнічних пристроїв, роз'яснив сторонам їхні права та обов'язки.

Харківський районний суд Харківської області, розглядаючи справу № 635/8656/18 про розірвання шлюбу в порядку загального позовного провадження, 22 квітня 2019 року постановив ухвалу, якою зазначив: «Провести процедуру врегулювання спору по цивільній справі за позовом про розірвання шлюбу, за участю судді. Провести спільну нараду за участю всіх сторін, їх представників та судді 15 травня 2019 року о 17 годині 00 хвилин. Проведення врегулювання спору за участю судді здійснити протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. Провадження у справі зупинити до припинення врегулювання спору за участю судді. Роз'яснити сторонам, що під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис» [169]. Тим самим, суддя відповідною ухвалою не тільки призначив проведення врегулювання спору за участю судді, а й зазначив про форму процедури, місце, час і строк її здійснення.

Суддя господарського суду Волинської області В.М. Дем'як 22 січня 2019 р., розглядаючи справу № 903/768/18 за позовом акціонерного товариства «УкрСиббанк» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Вест», ухвалив: «Клопотання про врегулювання спору за участю судді задовольнити. Призначити у справі № 903/768/18 проведення процедури врегулювання спору за участю судді у формі спільних нарад за участю сторін. Спільна нарада відбудеться "07" лютого 2019 р. на 10:30 год. в приміщенні господарського суду Волинської області за адресою: м. Луцьк, пр-т Волі 54а, в залі суд. засідань № 104. Провадження у справі № 903/768/18 зупинити до припинення врегулювання спору за участю судді. Врегулювання спору за участю судді буде проведено протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення» [173].

Суддя Голопристанського районного суду Херсонської області по справі № 654/1459/18 за позовом до Фермерського господарства «Південна земля» про внесення змін до договору оренди земельної ділянки 07 вересня 2018 року

ухвалив: «Клопотання сторін про врегулювання спору за участі судді задовольнити. Призначити проведення процедури врегулювання спору у справі за позовом до Фермерського господарства «Південна земля» про внесення змін до договору оренди земельної ділянки, за участю судді Сіянка В.М. Призначити проведення спільної наради за участю сторін, їх представників та судді на 01 жовтня 2018 року о 10 год. 00 хв. Викликати для проведення спільної наради із врегулювання спору учасників справи. Спільна нарада проходитиме у приміщенні Голопристанського районного суду Херсонської області, за адресою: Херсонська область, м. Гола Пристань, вул. Горького, 19, зал судових засідань № 1. Запропонувати сторонам підготувати для спільної наради пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору. Роз'яснити сторонам, що згідно з ч. 7 ст. 203 ЦПК України інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами. Також, відповідно до ч. 9 ст. 203 ЦПК України під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис, інше. Зупинити провадження у цивільній справі № 654/1459/18 на період проведення врегулювання спору за участю судді» [171].

Аналогічної думки дійшов суддя Господарського суду Львівської області по справі № 914/2120/18 за позовом Державного підприємства «Львівський військовий лісокомбінат» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Трентова ЛТД» про скасування свідоцтв від 26.01.2015 року №33, від 26.12.2014 року №166, №169 та від 29.12.2014 року №187. Ухвалою від 28 березня 2019 року він постановив «заяви сторін про врегулювання спору за участю судді у справі №914/2120/18 за позовом Державного підприємства «Львівський військовий лісокомбінат» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Трентова ЛТД» про скасування свідоцтв від 26.01.2015 року

№33, від 26.12.2014 року №166, №169 та від 29.12.2014 року №187, третя особа-1, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні Позивача: Міністерство оборони України, третя особа-2, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні Відповідача: Приватний нотаріус Львівського міського Нотаріального округу Дякович Мирослава Михайлівна задовольнити. Зупинити провадження у справі № 914/2120/18. Викликати Сторін для проведення врегулювання спору за участю судді-доповідача на спільну нараду на 09.04.2019 р. о 12 год. 00 хв. в приміщенні Господарського суду Львівської області (адреса: 79014, м. Львів, вул. Личаківська, 128, 2-й поверх). Ухвала набирає законної сили в порядку та строк, передбачені ст. 235 ГПК України. Порядок та строки оскарження ухвал визначені главою 1 розділу IV Господарського процесуального кодексу України. Відповідно до ч.ч. 8, 10 ст.188 ГПК України інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами; під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис» [175].

Таким чином, до другої групи ухвал можна віднести ті ухвали суду, де суддя, розглядаючи питання про призначення процедури врегулювання спору за участі судді, детально вирішує питання щодо порядку проведення врегулювання спору за участю судді, визначає форму, в якій буде проводитися врегулювання спору, а також дату, час та місце проведення даної процедури, роз'яснює сторонам коло прав і обов'язків під час здійснення процедури, пропонує підготувати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору, наголошує, що зазначена процедура є конфіденційною та під час її проведення не здійснюється фіксування технічними засобами та забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото-

і кінозйомку, відео-, звукозапис, вказує на те, що процедура врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвал про її проведення.

На нашу думку, розширений варіант є більш вдалим, адже не тільки відповідає задуму законодавця, а й забезпечує організаційне й процедурне підґрунтя реалізації означеної процедури. Це, в свою чергу, дає можливість сторонам підготуватися до проведення такої процедури, обґрунтувати власну позицію, продумати передбачувані варіанти та дати оцінку можливому компромісу.

Законодавцем прямо не передбачена можливість оскарження відповідної ухвали суду. Аналізуючи судову практику, можна зробити висновок, що під час вирішення питання щодо проведення врегулювання спору за участю судді та постановлення відповідної ухвали, судді по-різному вирішують питання стосовно можливості її оскарження в апеляційному порядку.

Так, суддя Господарського суду Чернігівської області І.Г. Мурашко у судовій справі № 927/89/18 про визнання недійсним рішення та акту – розрахунку необлікованого (донарахованого) об'єму та обсягу природного газу і його вартості, ухвалою від 26 березня 2018 року постановив: «Провести процедуру врегулювання спору за участю судді в межах справи № 927/89/18 протягом 30 календарних днів, зупинити провадження по справі № 927/89/18 на час врегулювання спору за участю судді, спільну нараду за участю сторін, їх повноважних представників, в межах процедури врегулювання спору за участю судді провести 10 квітня 2018 року о 10:00, у приміщенні Господарського суду Чернігівської області за адресою: проспект Миру 20, м. Чернігів, 14000, зал судових засідань №307, запропонувати сторонам надати до суду на першу спільну нараду, призначену на 10 квітня 2018 року на 10:00, пропозиції щодо можливих шляхів мирного врегулювання спору, ухвала набирає законної сили негайно після її підписання та оскарженню не підлягає» [177].

Головуючий суддя Жовківського районного суду Львівської області Р.Й. Зеліско, розглядаючи справу № 444/477/18 за позовом про зменшення розміру аліментів, 07 серпня 2018 року також постановив ухвалу про врегулювання спору за участю судді та зупинення на час проведення врегулювання спору за участі судді провадження по справі, зазначивши, що ухвала оскарженню не підлягає [167].

У свою чергу суддя Красилівського районного суду Хмельницької області Р.В. Вознюк по справі № 677/1010/17 за позовом про встановлення факту постійного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини та визнання права власності на 1/2 частину спадкового майна ухвалою від 24.10.2018 р. постановив: «Клопотання про проведення врегулювання спору за участю судді – задовольнити. Провести процедуру врегулювання спору за участю судді у справі за позовом про встановлення факту постійного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини та визнання права власності на 1/2 частину спадкового майна. Призначити проведення спільної наради на 09.11.2018 року о 14:00 год. у приміщенні Красилівського районного суду Хмельницької області в залі суду №4. Запропонувати сторонам підготувати для спільних нарад пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору. Провадження у справі зупинити до припинення процедури врегулювання спору за участю судді. Ухвала в частині зупинення провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку. Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення. У разі якщо ухвалу було постановлено без участі особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга подається протягом п'ятнадцяти днів з дня отримання копії ухвали до Хмельницького апеляційного суду через Красилівський районний суд Хмельницької області» [172].

Такого самого висновку дійшов суддя Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя Н.І. Рибалко, розглядаючи справу № 335/14057/1 за позовом про захист прав споживача та постановивши ухвалу від 18 січня 2018 року,

якою ухвалив: «Провести процедуру врегулювання спору по даній справі за участю судді. Провести спільну нараду за участю всіх сторін, їх представників та судді о 09 год. 15 хв. 14 лютого 2018 року. Провадження у справі зупинити до припинення врегулювання спору за участю судді. Ухвала в частині зупинення провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку до Апеляційного суду Запорізької області через Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя шляхом подачі апеляційної скарги протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення. У разі, якщо ухвалу було постановлено без участі особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга подається протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали» [166].

Господарський суд міста Києва по справі № 910/3138/18 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Промпостач Сервіс 2007» до Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «АХА Страхування» про стягнення 1 106 600,00 грн. 08 травня 2018 року також ухвалив: «Задовольнити спільне клопотання Товариства з обмеженою відповідальністю «Промпостач Сервіс 2007» та Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «АХА Страхування» про врегулювання спору за участю судді. Призначити проведення процедури врегулювання спору у справі № 910/3138/18 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Промпостач Сервіс 2007» до Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «АХА Страхування» про стягнення 1 106 600,00 грн. за участю судді. Призначити спільну нараду сторін та судді по справі № 910/3138/18 на 17.05.2018 о 10:00 год. Спільна нарада сторін за участю судді відбудеться у приміщенні господарського суду міста Києва за адресою: 01030, м. Київ, вул. Б. Хмельницького, буд. 44-В, зал судових засідань №41. Запропонувати сторонам направити до спільної наради своїх представників, повноваження яких оформити відповідно до вимог, викладених у статті 60 Господарського процесуального кодексу України, та надати суду документи, що підтверджують повноваження представників. Попередити сторін, що згідно з ч.ч. 8, 10 ст. 188

Господарського процесуального кодексу України інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис. Провадження по справі № 910/3138/18 зупинити до припинення врегулювання спору за участю судді. Ухвала набирає законної сили з моменту її оголошення та може бути оскаржена в апеляційному порядку шляхом подачі апеляційної скарги до Київського апеляційного господарського суду або через господарський суд міста Києва протягом десяти днів з дати складання її повного тексту» [174].

Отже, на нашу думку, виходячи з того, що право на оскарження є одним з фундаментальних процесуальних прав будь-якого учасника судової справи, ухвала про проведення процедури врегулювання спору за участю судді має підлягати оскарженню. Проте слід акцентувати увагу, що оскарженню в апеляційному порядку протягом п'ятнадцяти днів з дня її проголошення в порядку, передбаченому чинним законодавством, підлягатиме ухвала не в цілому, а лише в частині зупинення провадження у справі. Тому, видається доцільним задля однакового розуміння судами змісту статті 202 ЦПК України частину першу статті 202 ЦПК України викласти у такій редакції: «Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Ухвала підлягає оскарженню в частині зупинення провадження по справі».

Очевидно, що досягнення згоди сторонами стосовно примирення шляхом застосування розглянутої процедури не завжди можливо, а тому задля не допущення зловживання сторонами їхніми процесуальними правами повторне звернення до суду щодо проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

З дня постановлення ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді починає свій перебіг строк, відведений законодавцем з огляду на

правову мету та завдання процедури. Строковість даної процедури є однією з гарантій забезпечення своєчасного розгляду цивільно-правового спору, швидкоплинного подолання суперечностей між його сторонами мирним шляхом, а також обумовлює економічну вигідність процедури.

Так, статтею 205 ЦПК України передбачається, що врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, проте має місячне обмеження у часі, адже верхня обов'язкова межа граничного строку не може перевищувати тридцяти днів.

Категорія «розумний строк» є оціночною та означає, що цивільно-правовий спір може бути розглянутий за допомогою врегулювання спору за участю судді швидше, ніж закінчиться його граничний термін. Тобто, не зважаючи на те, що процесуальною нормою встановлені конкретні максимальні строки врегулювання спору за участю судді, їх дотримання не слід вважати єдиним критерієм для визначення розумності строку вирішення конкретної справи шляхом врегулювання спору за участю судді.

Наведене твердження кореспондується з постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» №11 від 17.10.2014 р., якою Пленум постановив, що визначаючи тривалість строків, суду необхідно враховувати принципи диспозитивності та змагальності, граничні строки, встановлені законом, для розгляду справи при визначенні строків здійснення конкретних процесуальних дій, складність справи, кількість учасників процесу, можливі труднощі у витребуванні та дослідженні доказів тощо. Розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту [114].

Відповідно до практики ЄСПЛ критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника (справи «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року, «Смірнова проти України» від 08 листопада 2005 року та інші).

У розглянутому випадку розумним слід вважати строк, необхідний для введення сторін у процес конструктивних переговорів, з'ясування підстав та предмету позову, підстав заперечень сторін, проведення спільних та (або) закритих нарад, запропонування сторонам шляхів мирного врегулювання спору та постановлення ухвали про припинення врегулювання спору.

Тобто, виходячи зі складності цивільно-правового спору, як фактичної, так і правової поведінки сторін справи, зацікавленості сторін у мирному врегулюванні спору, бази наявних доказів, економічної цінності спору та інших обставин, суд у кожному конкретному випадку визначається з тривалістю процедури на власний розсуд.

Наступним етапом процедури врегулювання спору за участю судді є переговорний етап. Законодавцем визначено, що формами такої процедури є наради. Таким чином, процедура врегулювання спору за участю судді може відбуватися у формі закритих нарад та/або у формі спільних нарад.

Задля забезпечення конструктивного діалогу між сторонами спору сутність процедури передбачає індивідуальну участь сторін під час здійснення врегулювання спору за участю судді, проте законодавцем допускається її проведення у режимі відеоконференції, за умови, що така технічна можливість наявна. Таким чином, спільні наради передбачають участь усіх сторін цивільно-правового спору, їх представників (тобто осіб, які мають повноваження на ведення справи в суді, здійснюють від імені особи, яку вони представляють, її процесуальні права та обов'язки та призначені відповідно до вимог статті 63

ЦПК України) та безпосередньо судді. Закриті наради передбачають участь судді та кожної із сторін окремо.

Деякі науковці, наприклад О.С. Можайкіна, звертають увагу на те, що участь представників сторін спору під час проведення спільних нарад не є доцільною, адже для ухвалення відповідних рішень щодо врегулювання спору за участю судді особи, які беруть участь у справі, мають бути наділені відповідними повноваженнями. Проте зазвичай представники сторін не наділені правом щодо визначення можливих шляхів мирного врегулювання спору, а, отже, й ухвалювати рішення, погоджуватися чи не погоджуватися на певні пропозиції іншої сторони не можуть [88, с. 79]. На нашу думку, залучення представників до участі у спільних нарадах не суперечить нормам чинного законодавства, а необхідність їхньої участі має покладатися на розсуд безпосередньо сторін цивільно-правового спору, адже процесуальний представник не заступає сторону у цивільному процесі (за винятком законних представників), а діє поряд з нею, на захист її суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів і може бути вкрай необхідним під час пошуку взаємоприйнятних шляхів подолання суперечностей між сторонами.

Обрання методики ведення врегулювання спору за участю судді, порядок використання комунікативних технологій визначається суддею самостійно залежно від характеру і складності спору за умови дотримання чинного законодавства та міжнародно-визнаних етичних засад проведення альтернативного вирішення спорів. Видається доцільним починати процедуру із спільних нарад, аби у сторін не виникало сумнівів щодо незалежності та неупередженості судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді у разі якщо спільні наради стають неможливими через напружену атмосферу, надмірну емоційність сторін та небажання сторін вступати у переговори. На початку проведення першої спільної наради на суд покладається обов'язок проінформувати та роз'яснити сторонам мету, порядок проведення

врегулювання спору, окреслити коло процесуальних прав і обов'язків сторін, а також правові наслідки процедури.

Допустимий ступінь активності судді під час проведення врегулювання спору визначається колом його повноважень. Так, під час проведення спільних нарад суддя задля з'ясування підстав, предмету позову та підстав заперечень, а також задля розуміння сторонами їхніх повноважень, надає можливість особам, які беруть участь у процедурі, висловити власну позицію з приводу спірної ситуації, що виникла. На цій стадії суддя остаточно визначає коло фактів, які підлягають встановленню, та обставини, які кожна зі сторін повинна довести, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та може запропонувати сторонам можливий на його думку шлях подолання суперечностей. Таким чином, починається переговорний процес.

Поведінка учасників спору під час його врегулювання характеризується певною раціональною діяльністю, адже сторони оформляють свої інтереси у вигляді конкретних цілей, обирають шляхи їх досягнення, визначають способи завершення тощо [5, с. 272]. І задля досягнення максимальної ефективності процедури з метою узгодження інтересів сторін і досягнення ними взаємоприйнятної угоди суд також може брати участь в обговоренні і розгляді сторонами наявних розбіжностей, задавати сторонам питання і просити їх дати необхідні пояснення та здійснювати інші дії, що не суперечать чинному законодавству.

Слід зауважити, що важлива роль судді як професійного та висококваліфікованого юриста під час проведення процедури виявляється також у його можливості під час закритих нарад звертати увагу сторін на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору, тим самим сприяти швидкому досягненню результату, що здатен задовольнити обидві сторони.

Проте здійснювати окреслені повноваження суд має на основі принципу рівності сторін, що регламентований міжнародними актами Економічної та

Соціальної ради ООН, кореспондується з нормами ЦПК України та означає, що під час виконання своїх судових обов'язків суддя зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу, здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом, не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихильність чи упередженість до будь-якої особи або групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи [8]. Отже, суддя не може звернути увагу під час закритої наради з однією зі сторін на судову практику в аналогічних спорах чи вказати на варіанти мирного врегулювання спору, а іншій стороні – ні, адже це стає грубим порушенням принципу рівності сторін.

Також законодавцем передбачена процесуальна імперативна норма, яка окреслює межі дозволеного для поведінки судді та стосується заборони судді під час проведення врегулювання спору надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, оцінювати докази у справі.

Відповідно до «Академічного словника української мови» порада – це пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах [148, с. 244], а рекомендація – це позитивний усний або письмовий відзив про кого-небудь, як правило, з порукою за нього [149, с. 494]. Із цього випливає, що суддя має сприяти спілкуванню сторін, діючи лише в інтересах усіх учасників, відсторонившись від суб'єктивних вподобань та переконань, забувши про власну оцінку предмету спірної ситуації та доказів у справі, виконувати свої процесуальні обов'язки неупереджено, ґрунтуючись лише на обставинах справи та думках сторін, не вказуючи їм на власну думку, тим самим її не нав'язуючи.

Ще одним важливим обов'язком, що покладається на суддю на даній стадії процедури, є налагодження переговорного процесу між сторонами спору та недопущення посилення конфлікту за допомогою власних професійних, кваліфікованих знань та навичок, за допомогою засобів не конфронтації, а реальної активної належної співпраці щодо спрямування проведення

врегулювання спору до досягнення сторонами взаємоприйнятної угоди та доведення означеної процедури до позитивного рішення.

Проведення спільних та (або) закритих нарад може бути перенесено на інший час з урахуванням конкретних об'єктивних обставин, які можуть виникнути під час проведення врегулювання спору. Тобто суддя має право оголосити перерву в межах тридцятиденного строку проведення врегулювання спору, передбаченого статтею 205 ЦПК України, без постановлення відповідної ухвали, адже спільні та закриті наради щодо врегулювання спору за участю судді не є процесуальною дією й проводяться після зупинення провадження по справі. Причому тривалість перерви раціонально визначається судом з огляду на обставини, що її зумовили. Інформування сторін про наступні наради відбувається за допомогою інших засобів повідомлення інформації, наприклад, оповіщення через телефонний зв'язок, пошту тощо.

Закон не містить приписів чи обмежень щодо місця проведення нарад. З огляду на суддівську етику, наради мають проводитись у приміщенні суду. Аналізуючи практику, наради відбуваються в залі судових засідань. Видається доцільним для проведення процедури врегулювання спору за участю судді обладнати в суді спеціальне приміщення, придатне для ведення конструктивного діалогу у неформальній обстановці та забезпечення рівних умов для сторін.

У випадках, коли особа, що бере участь у врегулюванні спору за участю судді, не володіє або недостатньо володіє державною мовою, якою відповідно до статті 10 Конституції України є українська мова, законодавцем передбачена можливість також залучення до участі у нарадах під час врегулювання спору за участю судді перекладача. Перекладач залучається до справи ухвалою суду за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду у порядку статті 75 ЦПК України для надання допомоги особі, яка не володіє або недостатньо володіє державною мовою, якою здійснюється судочинство. Недотримання цієї

вимоги є порушенням конституційного принципу судочинства, що стає підставою для перегляду судового рішення.

Заключним етапом врегулювання спору за участю судді є його припинення, що являє собою форму закінчення означеної процедури у зв'язку з настанням обставин, які обумовлюють неможливість подальшого її проведення. На цьому етапі можливими є два варіанти подальшого розвитку подій, настання будь-якого з них залежить від усвідомлення та прийняття сторонами власних домовленостей в ході процедури, правильно обраної техніки та досвіду судді-посередника, що в свою чергу забезпечує доволно-довірливий характер процедури та можливості прийняття такого варіанту вирішення спору, який би враховував інтереси й потреби кожної із сторін.

Перший варіант – позитивний, що передбачає результатом врегулювання спору за участю судді досягнення сторонами на підставі взаємних поступок і домовленостей згоди, яка приймається у формі мирової угоди між сторонами, що не виходить за рамки предмету спору. Така мирова угода має стосуватися лише прав та обов'язків сторін цивільно-правового спору та не порушувати прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Якщо сторони прийняли рішення припинити врегулювання спору за участю судді через укладання мирової угоди, вони в обов'язковому порядку мають повідомити про це суд шляхом звернення до нього з відповідною заявою про затвердження такої угоди, яка приєднується до матеріалів справи.

На нашу думку, завершення процедури врегулювання спору за участю судді мировою угодою дає змогу як сторонам вільно обрати різноманітні варіанти примирення, так і судді процесуально задовольнити інтереси обох сторін, що не є можливим при судовому розгляді, рішення якого найчастіше зобов'язує суд вирішити спір на користь однієї зі сторін [125, с. 60]. Таким чином, наслідком позитивного завершення врегулювання спору за участю судді є затвердження судом мирової угоди як своєрідного акту, що декларує

закінчення переговорної процедури і забезпечення досягнення сторонами спільного варіанту вирішення цивільно-правового спору.

Існує ще декілька способів позитивного завершення процедури врегулювання спору за участю судді. Так, позивач має право звернутися до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду. Враховуючи, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, у разі якщо позивач, який на власний розсуд розпоряджається процесуальними правами, заявив вимогу щодо залишення позовної заяви без розгляду, обов'язком суду є її прийняття та постановлення відповідної ухвали. Іншим варіантом виходу сторін з процедури є відмова позивача від позову або визнання позову відповідачем. Означені способи ґрунтуються на принципі диспозитивності та являють собою вільне волевиявлення або позивача, метою якого є відмова від судового захисту власних вимог, викладених у позові, або відповідача, спрямованого на припинення спору з позивачем. У разі, якщо дані рішення сторін не є наслідком протиправних дій з боку протилежної сторони, є законними та не порушують прав, свобод чи інтересів інших осіб, на суд покладається безумовний обов'язок припинити врегулювання спору за участю судді та постановити відповідні ухвали, передбачені чинним законодавством.

Другий варіант – припинення врегулювання спору за участю судді через недосягнення сторонами взаємоприйняттого рішення. Враховуючи, що врегулювання спору за участю судді є добровільною процедурою, яка відбувається лише за згодою сторін, то припинення даної процедури у такому випадку можливе або за ініціативою сторін спору, судді, або через закінчення строку на її проведення.

Таким чином, процедура врегулювання спору за участю судді може бути завершена шляхом подання стороною письмової заяви про припинення врегулювання спору за участю судді. Тобто одна зі сторін або обидві сторони на будь-якій стадії врегулювання спору за участю судді мають право на

одностороннє добровільне волевиявлення, спрямоване на припинення переговорного процесу щодо взаємоприйняттого подолання суперечностей до закінчення граничного терміну, передбаченого законодавцем на проведення даної процедури, повідомивши про це іншу сторону та суд.

Ініціатором завершення процедури врегулювання спору за участю судді, крім сторін цивільно-правового спору, може бути і суддя. Законодавцем передбачена можливість припинення процедури суддею у разі затягування врегулювання спору будь-якою зі сторін. Це положення прямо кореспондується з позицією ЄСПЛ, який також наголошує на неприпустимості затягування процесу. У рішенні ЄСПЛ від 7 липня 1989 року у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С.А. проти Іспанії» суд зазначає, що заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані зі зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання [89].

На нашу думку, під затягуванням процедури врегулювання спору за участю судді законодавець вбачає порушення одного з основоположних галузевих принципів процедури – принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Враховуючи, що жодним нормативно-правовим актом не визначено, ані які дії сторін слід вважати затягуванням врегулювання спору за участю судді, ані що розуміється під зловживанням правами, видається необхідним акцентувати на цьому увагу.

Поняття «зловживання процесуальними правами» відоме багатьом країнам Європи, таким, як Франція, Бельгія, Німеччина. Усі ці країни мають нормативно закріплені положення щодо поведінки учасників процесу, яка має бути доброчесною і відповідати нормам права. В Україні ж є лише наукове обґрунтування означеному терміну. Так, український дослідник М.М. Хміль під зловживанням права розуміє таку форму здійснення права, за допомогою якої заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин шляхом здійснення

права всупереч із його цільовим призначенням або здійсненням дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо такі межі й цілі здійснення права встановлені в законі [180].

У свою чергу В.С. Петренко зловживання процесуальними правами визначає як дії або бездіяльність учасників процесуальних правовідносин, які спрямовані на реалізацію належних їм процесуальних прав з метою заподіяння майнової або нематеріальної шкоди іншим учасникам процесу, або як діяльність, спрямовану на реалізацію належній такій особі прав всупереч закону [105, с. 16]. Більш широке визначення із зазначенням конкретних цілей застосування зловживання надає А.В. Юдін, який під зловживанням процесуальними правами розуміє навмисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснювані лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом відносно відомих обставин справи, з метою обмеження можливості реалізації або порушення прав інших осіб, які беруть участь у справі, а також з такою метою, яка б перешкодила діяльності суду щодо правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи, що ваблять застосування засобів цивільного процесуального примусу [198, с. 57].

Отже, аналіз існуючих наукових позицій дає можливість стверджувати, що під зловживанням процесуальними правами слід розуміти окремі недобросовісні, умисні дії учасників, які ведуть до хибного, несвоечасного розгляду та вирішення справи, мають наслідком несприятливі результати для інших учасників процесу та унеможливають здійснення судочинства у порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

Під такими недобросовісними діями учасників цивільно-правового спору в контексті врегулювання спору за участю судді слід розуміти небажання сторін досягти правової консенсуальності, швидко та з користю для обох сторін розв'язати непорозуміння та навмисне створення будь-якою зі сторін умов задля неефективної комунікації (небажання спілкуватися, надавати пропозиції

щодо шляхів врегулювання спору, обговорювати умови його розв'язання, ігнорування та неявка на спільні/закриті наради).

Ще однією підставою припинення врегулювання спору за участю судді є закінчення тридцятиденного терміну з дня постановлення ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді, визначеного законодавцем як достатнього для проведення конструктивної примирної процедури для забезпечення мирного врегулювання цивільно-правового спору між його сторонами.

Варто зазначити, що проведення врегулювання спору за участю судді суддею-доповідачем, який здійснював процедуру врегулювання спору, в будь-якому разі завершується постановленням відповідної ухвали із зазначенням правових підстав для припинення зазначеної процедури, фактичних обставин справи, які свідчать про наявність підстав для припинення цієї процедури та забезпечення дотримання принципу процесуальної економії з одночасним вирішенням питання про поновлення провадження у справі.

Наслідком негативного завершення процедури врегулювання спору за участю судді через недосягнення сторонами відповідних домовленостей стає подальший розгляд справи, що здійснюється не суддею-доповідачем, який проводив дану процедуру, а суддею, що визначається Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження для кожного судді за принципом випадковості. Передбачена законодавцем норма щодо заборони судді, який проводив процедуру врегулювання спору, брати участь у подальшому розгляді цієї справи забезпечує дотримання основоположних принципів цивільного судочинства: справедливості, нейтральності та неупередженості судді, конфіденційності. Адже під час проведення даної процедури судді стають відомі певні обставини, факти, інформація, що не підлягають розголошенню, однак можуть безпосередньо вплинути на подальший розгляд справи, таким

чином продовження розгляду справи суддею, що брав участь у врегулюванні спору, може викликати суб'єктивну позицію суду щодо їхньої оцінки.

Враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що процедура врегулювання спору за участю судді, на відміну від інших альтернативних судочинству способів вирішення спорів, характеризується гнучкістю та відносною неформальністю. Це дає змогу законодавцю, враховуючи необхідність певної структурованості, той факт, що правила та етапи процедури врегулювання спору за участю судді можуть змінюватися, чітко окреслити межі її індивідуалізації й об'єктивності у ЦПК України. Тому, врегулювання спору за участю судді як переговорний процес відбувається в окресленій послідовності, а учасники, рухаючись поетапно, мають змогу досягти бажаного взаємоприйняттого результату. Все це стає підставою лише для умовного поділу процедури врегулювання спору за участю судді на певні етапи: підготовчий (вступний) етап, що передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді; переговорний – основоположний етап, у рамках якого безпосередньо у формі закритих та/або спільних нарад відбувається процедура врегулювання спору за участю судді; заключний – припинення врегулювання спору за участю судді.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено узагальнені основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано найбільш суттєві теоретичні положення та пропозиції стосовно вдосконалення законодавства України щодо врегулювання спору за участю судді, його місця і ролі у системі альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів та цивільному процесуальному праві, забезпечення ефективного функціонування цієї процедури в Україні, зокрема:

1. Всесвітня історія становлення альтернативного вирішення спорів поділяється на такі періоди: античний період (до V ст. н. е.) – виникає посередництво як засіб встановлення порядку та стабільності, а посередники стають гарантами мирного співіснування народів; період раннього середньовіччя (VI–X ст.) – початок становлення церковних судів, священнослужителі яких наділені повноваженнями щодо примирення ворогів; період середньовіччя (XI–XIX ст.) – характеризується розвитком компенсаційного правосуддя та судового примирення, метою яких є досягнення миру та взаємного забезпечення інтересів сторін; новітній період (з початку XX ст. до теперішнього часу) – відзначається підвищенням ролі держави та появою вироблених світовою спільнотою міжнародних стандартів врегулювання спорів за допомогою АВС. Становлення альтернативних способів вирішення спорів на українських землях поділяється на: період Київської Русі (IX–XIII ст.) – набуває вагомого значення компроміс як засіб врегулювання соціально-правового конфлікту, що полягає в одержанні грошового стягнення замість каральних механізмів покарання; період Гетьманщини (XIV–XVII ст.) – відзначається появою процедур «єднання» для справ майнового, земельного та кримінального характеру за участю «поєднувачів»-посередників; період Російської імперії (XVIII – початок XX ст.) – виникають комерційні суди, в основу роботи яких покладається досягнення консенсусу та врегулювання спору між його сторонами за допомогою примирної процедури; радянський

період (доцільно поділити на два етапи: починаючи з 1917 р. до середини 1950 рр.; з кінця 1950 рр. до 1991 р.) – для першого етапу характерна практично повна відмова від АВС через репресивне законодавство того часу; протягом другого періоду відбувається формування доктринальних підходів до вивчення примирних процедур; пострадянський період (з 1991 р. по 2000 р.) – відбувається оновлення концептуальних засад здійснення правосуддя, та, як наслідок, набувають стрімкого розвитку примирні процедури вирішення цивільно-правових спорів; євроінтеграційний період (з 2000-х рр. по теперішній час) – реформування судової системи, наближення її до європейських стандартів, впровадження АВС у національну юридичну практику.

2. Застосування примирних процедур вирішення правових спорів викликане соціальними, моральними, економічними та політичними передумовами. Соціальні передумови полягають у розумінні суспільством, що здобути перемогу не можливо шляхом пригнічення іншої сторони, а застосовуючи закон, необхідно йти на взаємне спільне рішення, що вигідне інтересам обох сторін. Економічні передумови виявляються завдяки грошовому відшкодуванню спричиненої матеріальної або моральної шкоди. Моральні передумови окреслюються моральними якостями окремих людей, що дають змогу самостійно визначити власне ставлення до конкретної конфліктної ситуації, кривдника та судового розгляду. Політичні передумови виявляються у зміні тоталітарного режиму управління демократичним, основою якого є запровадження компромісних шляхів вирішення правових спорів.

3. Альтернативні способи вирішення спорів, у тому числі інститут врегулювання спору за участю судді, ґрунтуються на актах Ради Європи та Європейського Союзу: Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 рік), Рекомендації № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах (1986), Рекомендації №(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (1994 р.), Рекомендації № (98) 1

Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в сімейних справах (1998 р.), Рекомендації Rec (2001)9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (2001 р.), Рекомендації Rec (2002)10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (2002 р.), а також директивах, прийнятих Європейським Союзом, в яких наголошується на ефективності запровадження альтернативних судочинства способів вирішення спорів. Більшість положень зазначених актів знайшли відображення у національному законодавстві, зокрема, шляхом імплементації інституту врегулювання спору за участю судді у ЦПК України. У цьому аспекті на рівні вітчизняної правотворчості прослідковується позитивна динаміка в частині розуміння, сприйняття та запровадження альтернативних способів вирішення спорів та наближення національного законодавства до європейських стандартів.

4. Врегулювання спору за участю судді є одночасно самостійним альтернативним способом вирішення цивільно-правових спорів та інститутом цивільного процесуального права. Як інститут цивільного процесуального права врегулювання спору за участю судді являє собою сукупність цивільних процесуальних норм, що регулюють цивільні процесуальні відносини з метою вирішення завдань цивільного судочинства, закріплених частиною першою статті 2 ЦПК України, шляхом здійснення примирних процедур за участю судді.

5. Врегулювання спору за участю судді – це переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, який за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору.

6. Врегулюванню спору за участю судді притаманні зовнішні ознаки: наявність цивільно-правового спору між сторонами; часткова самоврегульованість процедури; добровільний характер застосування процедури; майже необмежена процедурна диспозитивність; участь третьої незалежної особи в якості нейтрального посередника; кінцевий акт застосування означеного способу альтернативного вирішення спорів, який поширює свою дію тільки на сторони, та внутрішні ознаки: наявність судді, в провадженні якого знаходиться справа, що виконує функції нейтрального посередника; можливість використання даного способу лише на початку розгляду справи по суті; передбачене право судді запропонувати сторонам мирний шлях врегулювання спору; безпосередня відповідальність сторін за ухвалені рішення.

7. Під принципами врегулювання спору за участю судді слід розуміти визначальні засади означеної процедури, що забезпечують інституалізацію правового інституту, спрямовані на законне, ефективне, добровільне та взаємоприйнятне розв'язання спору, а також формують підґрунтя дій його учасників, таких як сторони спору та суддя, який бере участь у врегулюванні спору. Застосування інституту врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі ґрунтується на принципах, які поділяються на дві групи: принципи цивільного процесуального права, що закріплені у статті 2 ЦПК України та впливають на означену процедуру – верховенство права, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, змагальність, диспозитивність, обов'язковість судового рішення, неприпустимість зловживання процесуальними правами, розумність строків; спеціальні принципи, які притаманні процедурі врегулювання спору за участю судді – добровільність, конфіденційність, нейтральність та неупередженість судді-посередника, принцип правомочності, принцип гнучкості та структурованості процедури, принцип співробітництва судді та сторін спору.

8. Передумовами застосування процедури врегулювання спору за участю судді є: стрімке впровадження альтернативних судочинства способів вирішення цивільно-правових спорів та стимулювання до використання судами примирних процедур; прагнення до оперативного вирішення спорів та спрощеної процедури подолання суперечностей, що забезпечує економію грошових витрат, якість та ефективність цивільного судочинства; зосередження уваги на соціально значущих функціях правосуддя та підвищення ролі суду у сучасному суспільстві; розширення диспозитивних повноважень сторін цивільно-правових спорів.

9. Умови врегулювання спору за участю судді – це сукупність законодавчо створених взаємопов'язаних обставин, які забезпечують використання означеної процедури у вирішенні цивільно-правових спорів, визначають межі застосовування та обумовлюють її результативність. Умови здійснення означеної процедури поділяються на три групи: процесуальні умови (наявність ухвали про відкриття провадження у справі, наявність згоди сторін спору, ініціювання процедури до початку розгляду справи по суті, відсутність третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору); організаційно-методичні умови (безпосередня участь суду у процесі врегулювання спору за участю судді, політико-правовий намір держави, наявність якісно та професійно підготовленого штату суддів, уповноважених на здійснення процедури, достатній рівень інформаційного забезпечення) та суб'єктивні умови (добровільність, взаємність і взаємодія, зацікавленість, відповідальність).

10. Зарубіжний досвід доводить, що можливість врегулювання спору між сторонами цивільно-правового спору є безумовним варіантом економії процесуального часу та прискорення розгляду справи і, як наслідок, уникнення зайвого навантаження на суди. Проте задля забезпечення успішного переговорного процесу необхідною є спеціальна професійна підготовка судді, який здійснює врегулювання спору. Для забезпечення ефективності проведення

процедури врегулювання спору за участю судді у законодавстві України необхідно передбачити запровадження та акредитацію такої спеціальної професійної програми базової підготовки чинних суддів усіх юрисдикцій до процедури врегулювання спору за участю судді та формування спеціальної програми підвищення кваліфікації з напрямку «ведення переговорів». Підготовка має організовуватися і здійснюватися Вищою кваліфікаційною комісією суддів України за програмою, розробленою Міністерством юстиції України, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Українським Центром Медіації, Національною школою суддів України, Національною асоціацією адвокатів України.

11. Задля забезпечення можливості сторін цивільно–правового спору отримувати повну інформацію щодо судді, за участі якого може відбуватися процедура врегулювання спору, слід передбачити законодавством впорядкування означених суддів шляхом формування спеціального переліку – Реєстру суддів, які можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді суддів. До вказаного Реєстру необхідним є внесення інформації щодо прізвища, ім'я, по батькові судді; документа, що підтверджує проходження суддею спеціальної підготовки; категорій справ, за якими зазначений суддя спеціалізується; досвіду роботи з проведення примирних процедур; мови, якою суддя здатен проводити процедуру; інших необхідних відомостей.

12. Порядок проведення процедури врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі розмежується за основними етапами, які не мають чітко обмежених процесуальних рамок, є гнучкими та відносно неформальними, що дозволяє їх легко адаптувати до конкретного виду спорів та умовно розділити на: підготовчий, переговорний та заключний. Підготовчий етап передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді та складається з: прийняття рішення щодо звернення до процедури врегулювання спору за участю судді, зупинення провадження у справі,

винесення відповідної ухвали. Переговорний етап спрямований на безпосереднє врегулювання цивільно-правового спору між його учасниками і здійснюється у двох передбачених законодавством формах: у формі закритих та спільних нарад. Заключний етап полягає у припиненні врегулювання спору за участю судді, наслідки чого можуть мати позитивний або негативний характер. До позитивних наслідків варто віднести досягнення сторонами згоди, результатом якої є мирова угода, звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, відмова позивача від позову або визнання позову відповідачем. Негативними слід вважати подання стороною письмової заяви про припинення врегулювання спору за участю судді, закінчення тридцятиденного терміну з дня постановлення ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді, або за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін.

13. Задля забезпечення ефективного здійснення процедури врегулювання спору за участю судді видається доцільним внесення змін та доповнень до таких законодавчих актів:

частину першу статті 202 ЦПК України викласти в такій редакції: «Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Ухвала підлягає оскарженню в частині зупинення провадження по справі»;

статтю 77 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити статтею 77¹ такого змісту:

«Стаття 77¹. Підготовка судді для проведення врегулювання спору за участю судді

1. Суддя зобов'язаний пройти підготовку для отримання можливості проводити врегулювання спору за участю судді.

2. Підготовка судді для проведення врегулювання спору за участю судді включає теоретичну та практичну підготовку судді в Національній школі суддів України.

3. Програму, навчальний план та порядок проходження підготовки судді для проведення врегулювання спору за участю судді затверджує Вища кваліфікаційна комісія суддів України за рекомендацією Національної школи суддів України.

4. За результатами підготовки судді отримують сертифікат встановленого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України зразка. Проходженням суддею підготовки вважається успішне виконання програми підготовки.

5. Національна школа суддів України надсилає матеріали щодо суддів, які пройшли підготовку, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для складення кваліфікаційного іспиту»;

частину першу статті 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в такій редакції:

«Стаття 93. Повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

1. Вища кваліфікаційна комісія суддів України:

1) веде облік даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних;

2) проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит;

3) вносить до Вищої ради правосуддя рекомендацію про призначення кандидата на посаду судді;

4) вносить рекомендацію про переведення судді відповідно до цього Закону, крім переведення як дисциплінарної санкції;

5) визначає потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України;

6) затверджує за погодженням з Вищою радою правосуддя форму і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;

6-1) розробляє та подає на затвердження Вищій раді правосуддя проекти порядку складення відбіркового іспиту та методики оцінювання його результатів, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядку та методології кваліфікаційного оцінювання, порядку формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді);

7) проводить кваліфікаційне оцінювання;

8) забезпечує ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді;

9) розробляє й затверджує стандарти у сфері професійної підготовки суддів та підвищує їхню кваліфікацію задля забезпечення ефективного проведення процедури врегулювання спору за участю судді;

10) організовує інформаційно-методичне забезпечення суддів у сфері здійснення врегулювання спору за участю судді;

11) здійснює контроль за ефективністю спеціальної підготовки та якістю навчання суддів.

12) формує та веде Реєстр суддів, що можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді.

13) бере у межах компетенції участь у міжнародному співробітництві, у тому числі встановлює зв'язки з іноземними закладами, установами та організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги, є бенефіціаром, реципієнтом міжнародної технічної допомоги, головним розпорядником міжнародної допомоги від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій;

14) здійснює інші повноваження, визначені законом»;

статтю 105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в такій редакції:

«Стаття 105. Завдання Національної школи суддів України

1. Національна школа суддів України здійснює:

- 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді;
- 2) підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах;
- 3) підготовку суддів, які можуть проводити врегулювання спору за участю судді;
- 4) періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації;
- 5) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя;
- 6) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 7) проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства;
- 8) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів;
- 9) науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аболонин В.О. Развитие примирительных процедур в рамках саморегулируемых организаций. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2009. №9. С. 21–27.
2. Аллахвердова О.В. Переговоры сторон с участием посредника. Школа посредничества (медиации): урок 1. *Третейский суд*. 2006. №2. С. 175–184.
3. Андрушко А.В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2002. 201 с.
4. Анисимов Л.И. Талиона закон //Российская юридическая энциклопедия. Москва: Инфра-М, 1999. С. 957
5. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология. Москва: ЮНИТИ, 1999. 507 с.
6. Атаманова Ю. Принцип змагальності та принцип добросовісності: конкуренція чи взаємодія. URL: https://uba.ua/documents/presentation/2019_east_forum/Atamanova.pdf (дата звернення: 15.12.2019)
7. Базовый курс медиации: рефлексивные заметки /под. общ. ред. С. В. Лабода. Минск: Медисонт, 2011. 316 с.
8. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. №2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення: 15.12.2019).
9. Баран С.О. Сутність медіації при вирішенні господарських спорів та її переваги. *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2014. Вип. 19. С. 62-67.

10. Бережная И. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. *ЛІГА. net: інформаційний портал*. URL: <https://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073> (дата звернення: 15.12.2019).
11. Бичкова С.С., Чурпіта Г.В. Зловживання цивільними процесуальними правами. *Кримінальний вісник*. 2015. №2. С. 12-18.
12. Білик Н.М. Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2017. 228 с.
13. Білуга С.С. Умови застосування процедури досудового врегулювання адміністративних спорів: зміст та перспективи їх нормативного врегулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-2. Т. 2. С. 125-128.
14. Бобровник С.В. Компромiс і конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2013. 40 с.
15. Большой энциклопедический словарь /ред. А. М. Прохоров. Москва: Советская энциклопедия; СПб.: Фонд «Ленингр. Галерея», 1993. 1628 с.
16. Бондаренко С.А. Участники медиативного процесса: гражданско-правовой аспект. *Вестник Алтайской академии экономики и права*. 2012. №3. С. 92–96.
17. Бонтлаб В.В. Принципи цивільного процесуального права у новітніх умовах сьогодення: науково-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. №2. URL: file:///C:/Windows/system32/config/systemprofile/Downloads/Choasp_2014_2_9.pdf (дата звернення: 15.12.2019).
18. Борисова Е.А. Российская процедура медиации: концепция развития. *Вестник Московского университета. Сер. 11, Право*. 2011. №5. С. 18–30.

19. Бурило Ю.П. Веб-сайт як інформаційний ресурс та об'єкт права інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право 2015. Вип. 34, т. 2. С. 67-70.

20. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у господарський процес України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №12. С. 79-83.

21. Бучко В.Б. Доцільність та перспективи запровадження інституту медіації в цивільному та господарському процесі. *Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права: науково-практична інтернет-конференція*. 2015. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1112%3A021215-19&catid=137%3A3-1215&Itemid=169&lang=en (дата звернення: 15.12.2019).

22. Васьковский Е.В. Курс гражданского процесса. Москва: Издание Бр. Башмаковых, 1913. Т. 1: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. 691 с.

23. Гаджиев Г.А. Конституционные принципы рыночной экономики. (Развитие основ гражданского права в решениях Конституционного Суда Российской Федерации). Москва: Юристъ, 2004. 286 с.

24. Гайворонська І. Історичний розвиток мирного і компромісного вирішення кримінально-правових конфліктів на українських землях. *Юридична Україна*. 2008. №5. С.105-108.

25. Гайдук Н., Бік О. Формування змісту і навчально-методичного забезпечення підготовки посередників. *Відновне правосуддя в Україні*. 2005. №3. С. 52-55.

26. Герасимчук О.П. Генеза статусу потерпілого в історії вітчизняного кримінального процесу. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2012. №2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12horvkr.pdf> (дата звернення: 15.12.2020)

27. Голубєва Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* 2010. №53. С. 103-114.
28. Голубєва Н. Ю. Як подолати практику зловживання цивільними процесуальними правами? *Київський районний суд міста Одеси: веб сайт.* URL: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/3837-yak-podolati-praktiku-zlovzhivannya-tsivilnimi-protseesualnimi-pravami> (дата звернення: 15.12.2019)
29. Горєцький О.В. Процедури примирення в цивільному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 20 с.
30. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 250 с.
31. Гриб А.М. Примирення та відновне правосуддя у правовому житті Київської Русі. *Порівняльно-аналітичне право.* 2013. №2. С. 19-22.
32. Давид Р. Жоффрен-Спинози К. Основные правовые системы современности. Москва: Международные отношения, 1997. 400 с.
33. Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации.* 2004. №1. С. 163–176.
34. Давыденко Д.Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции. *Третейский суд.* 2010. №5. С. 161-168.
35. Даль В.И. Толковый словарь живого велико-русского языка: в 4 т. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. Т. 4.: Р-Ижица. 683 с.
36. Дементьев О.М., Тихонова Е.В. Альтернативное разрешение споров: краткий аналитический очерк. Тамбов: Издательство Першина Р.В., 2010. 188 с.

37. Демидович О.М. Професійна підготовка фахівців з медіації в університетах Іспанії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 20 с.

38. Директива №2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради Євросоюзу про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95 (дата звернення: 15.12.2019)

39. Дутка І. Медіаційні процедури у філософсько-богословській спадщині Григорія Конинського в аспекті сучасних проблем філософії діалогу. *Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів в Україні: матеріали II Львівського Міжнародного Форуму*, 2009. С. 179-182.

40. Дякович М.М. Пропозиції щодо розвитку медіації у нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. №4. С. 137-140.

41. Ермаков А.Н. Арбитражное процессуальное правонарушение. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. 2002. №3. С. 122–126.

42. Ермолович В.И. Сравнительный анализ основных институтов средневекового процессуального права Сербии и стран континентальной Европы. *Право и демократия: сб. науч. трудов*. Минск, 2008. Вып. 19. С. 89–117.

43. Заворотько П.П., Штефан М.Й. Судове рішення. Київ, 1970. 188 с.

44. Законы XII таблиц (Leges duodecem Tabularum). URL: http://kulturoznanie.ru/?work=rome_law_tables (дата обращения: 15.12.2019)

45. Заруба В.М. Історія держави і права України: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів /Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Кафедра теорії та історії держави і права. Київ: Істина, 2006. 416 с.

46. Зеркин Д.П. Основы конфликтологии: курс лекций. Ростов -н/Д.: Феникс, 1998. 480 с.
47. Золотов А. Посредник спасет от суда. *Юрист*. 2007. №11.
48. Иванова Е.Н. Место медиации в юридической практике. *Развитие альтернативных форм разрешения правовых конфликтов в России: практика, проблемы, перспективы: тезисы Всеросс. конф.* (г. Геленджик, 19-21 октября 1999 г.). URL: https://codolc.com/library/mediatsia/mesto_mediatsii_v_praktike (дата обращения: 15.12.2019).
49. Історія держави і права України: академічний курс: у 2 т. /за ред.: В.Я. Тацій, А.Й. Рогожин, В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 1. 656 с.
50. Калашникова С.И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Екатеринбург, 2010. 26 с.
51. Калашникова С.И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Екатеринбург, 2010. 258 с.
52. Каниве Г. Проведение политики медиации в области гражданского права. Организационно-логистический подход. *Русско-французская конференция по медиации: материалы конф.* (г. Москва, 30 сент. 2010). Москва, 2010. С. 5–14.
53. Канішева К.М. Розвиток примирливих процедур у врегулюванні спорів, які виникають із шлюбно-сімейних правовідносин. *Право і безпека*. Харків, 2009. №2. С. 167-172.
54. Кисельова Т., Романадзе Л. Відмінності медіації від процедури врегулювання спору за участю судді /Програмний документ. Інтеграція медіації в судову систему України у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» /підгот. Тетяною Кисельовою. Київ, 2017. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova-T.-Mediation-Integartion-UKR.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).
55. Кібенко О. Судова медіація в господарському процесі – бути чи не бути? Цензор. НЕТ:

вебсайт. URL: https://censor.net.ua/blogs/3051121/sudova_medatsya_v_gospodarskomu_protse_buti_chi_ne_buti (дата звернення: 16.12.2019)

56. Ківалов С.В. Врегулювання публічно-правового спору за участю судді: нова форма правосуддя чи прояв медіації в суді? *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2 т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 5-8. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10930> (дата звернення: 15.12.2019)

57. Ківалов С.В. Сутність та особливості досудового врегулювання адміністративно-правових спорів. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*: зб. наук. пр. Одеса: Юридична література, 2014. Т. 14. С. 5-18.

58. Клейнман А.Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права (очерки по истории). Москва: Изд-во Московского ун-та, 1967. 119 с.

59. Клімова Г. Юридичний конфлікт: причини і сутність. *Вісник Академії правових наук*. 2002. №1. С. 99-105.

60. Кодекс етики медіатора НАМУ. Затверджено рішенням Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України» від 07 грудня 2017 р., протокол №1. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/ethical-code/> (дата звернення: 15.12.2019)

61. Колясникова Ю.С. Примирительные процедуры в арбитражном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Екатеринбург, 2009. 31 с.

62. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

63. Коран: пер. смыслов и коммент. В. Пороховой /гл. ред. Мухаммад Саид Аль Рошид. 3-е изд., доп. и перераб. Москва: Аль Фуркан, 1997. 800 с.

64. Корельский В.М., Перевалова В.Д. Теория государства и права: учебник для вузов. Москва: НОРМА-ИНФА, 2002. 616 с.
65. Корягина С.А. Семейная медиация в раннем предупреждении преступности несовершеннолетних. *Всероссийский криминологический журнал*. 2012. №2. С. 47-50 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/semeynaya-mediatsiya-v-rannem-preduprezhdenii-prestupnosti-nesovershennoletnih> (дата обращения: 15.12.2019).
66. Костін А. Система правосуддя в Канаді: судді, які допомагають вирішувати спори, та адвокати, які захищають суддів. *Вісник НААУ*. Львів, 2015, №9. С. 19-24.
67. Красавчиков О.А. Диспозитивность в гражданско-правовом регулировании. *Советское государство и право*. 1970. №1. С. 45–48.
68. Красіловська З.В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01. Одеса, 2017. 221 с.
69. Кузбагаров А.Н. Примирение сторон по конфликтам частноправового характера: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15. С-Петербург, 2006. 359 с.
70. Кузбагаров А., Загайнова С. Об использовании примирительных процедур при осуществлении правосудия по спорам частноправового характера. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2006. №2. С. 25-28.
71. Кузбагаров А.Н. Примирение сторон как составляющая систем цивилистического процесса и исполнительного производства. *Тенденции развития гражданского процессуального права России: сб. науч. статей*. С.-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2008 С. 229–238.
72. Кулевцов Д.Н. Переговоры как способ разрешения трудового конфликта. URL: file:///C:/Windows/system32/config/systemprofile/Downloads/s13_016.pdf (дата обращения: 15.12.2019)

73. Леко Б.А., Чуйко Г.В. Медіація: підручник. Чернівці: Книги - XXI, 2011. 518 с.
74. Леннуар Н.Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация. С-Петербург.: Изд-во Санкт-Петербургского института права имени Принца П.Г. Ольденбургского, 2004. 100 с.
75. Лесько А.О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. №34. С. 48-56.
76. Літопис Руський. Давньоруські та давні українські літописи./відп. ред О.В. Мишанич. Дніпро, 1989. 591 с.
77. Лічман Л.Г. Процедура досудового врегулювання у цивільному судочинстві України як судовий спосіб розв'язання спору. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2013. №1. С. 34-37.
78. Лунін С.В. Поняття принципу змагальності у судовому процесі. *Право України*. 2010. №3. С. 126–132.
79. Маляренко В. Щодо головних проблем судової влади в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. №1. С. 39-49.
80. Махова Л.О. Переваги впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №6. С. 124-128.
81. Медіація: ефективне вирішення конфліктів. *Вінницький окружний адміністративний суд: вебсайт*. URL: <http://voas.gov.ua/work/med-ats-ya/med-ats-ya-efektivne-vir-shennyu-konfl-kt-v/> (дата звернення: 15.12.2019)
82. Менкель-Мидоу К. Американский национальный доклад. Неформальное, формальное и «полуформальное» правосудие в США. *Гражданский процесс в межкультурном диалоге: евразийский контекст: Всемирная Междун. конф. 196 ассоциации процессуального права, (г. Москва, 18–21 сент. 2012): сб. докладов /под ред. Д. Я. Малешина; Международная ассоциация процессуального права. Москва: Статут, 2012. С. 114–139.*

83. Микитин Ю.І. Історичний розвиток примирення і посередництва в джерелах права, що діяли на українських землях у XVI-XIX століттях. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 44-49.

84. Мириманофф Ж. Универсальный характер медиации. Опыт и свидетельство Европы: триптих. URL: <http://www.mediationgeneve.com/docs/Details%2015.pdf> (дата обращения: 15.12.2019).

85. Михеева Е. Конфликтами можно управлять. *Юридическая практика*. 2002. №9.

86. Михель Д.Е. Соотношение альтернативного разрешения споров и государственного правосудия. *Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development. SWorld - 2-12 October 2012*. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer28/42.pdf> (дата обращения: 15.12.2019).

87. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №5. С. 55-58.

88. Можайкіна О.С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі. *Право і суспільство. Цивілістика*. 2018. №2. С.77-81.

89. Морозов Є. Судова практика Європейського суду у справах з фіскальними органами. *ЛІГА. net: інформаційний портал*. URL: <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/23480.aspx> (дата звернення: 15.12.2019).

90. Несинова С.В. Інститут медіації як сучасний правовий інститут ефективного позасудового врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №5. С. 151-154.

91. Нестор Н.В. Правове регулювання примирення: історичний погляд. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2010. №2. С. 165-168.

92. Нефедьев Е.А. Учебник русского гражданского судопроизводства. Москва: Типография Московского Императорского университета, 1908. 404 с.
93. Нефедьев Е.А. Склонение сторон к миру в гражданском процессе (из книг С. Н. Абрамова). Казань, Типография губернского правления, 1890 г. С. 64 – 65.
94. Нікітчук Г. Програма підготовки координаторів шкільних служб розв'язання конфліктів (шкільних служб примирення) у контексті 194 профілактики підліткової злочинності. *Відновне правосуддя в Україні*. 2008. №2, вересень. С. 56-62.
95. Ніколюкін С.В. Альтернативні способи врегулювання спорів у системі захисту цивільних прав. *Освіта і право*. 2012. №9. С. 93-114.
96. Новый тлумачний словник української мови: у 3 т. Київ: Аконіт, 2005. Т. 3 [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. 863 с.
97. Новый тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Аконіт, 1999. Т. 3: О-Р. 928 с.
98. Носырев Е.И. Альтернативное разрешения споров в США. Москва: Издательский Дом «Горец», 2005. 320 с.
99. Носырева Е.И. Альтернативное разрешение гражданско-правовых споров в США: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.15. Воронеж, 2001. 65 с.
100. О медиации: Закон Республики Беларусь от 12 июля 2013 г. №58-3. URL: http://pravo.by/upload/docs/op/H11300058_1374526800.pdf (дата обращения: 15.12.2019 .
101. Общая теория государства и права: академический курс: в 3 т. Т. 1 /отв. ред. проф. М.Н. Марченко. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ИКД «Зерцало – М», 2001. 528 с.
102. Олійник А. Запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами: питання теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. №7. С. 83-91.

103. Осадчий А.Ю. Публічно-правовий спір як предмет адміністративного судочинства. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2005. Т. 4. С. 186-192.

104. Основные принципы гражданского процесса /под ред. М.К. Треушникова, З. Чешки. Москва: Изд-во МГУ, 1991. 140 с.

105. Петренко В.С. Механізм запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу*. Одеса: Фенікс, 2015. 90 с.

106. Побирченко И.Г. Хозяйственная юрисдикция. Киев: РИО МВД УССР. 1973. 252 с.

107. Подковенко Т., Фігун Н. Інститут медіації у механізмі правових спорів: основні ідеї та принципи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 36-40.

108. Покровский И.А. История римского права. СПб.: Издательско-торговый дом «Летний Сад»: Журнал «Нева», 1999. 533 с.

109. Поліщук М.Я. Моделі медіації: порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Вип. 2. С. 52–56.

110. Поліщук М.Я. Передумови запровадження медіації як способу вирішення цивільно-правових спорів в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №3. С. 77-80.

111. Полянская Н.Ю. Реализация принципа диспозитивности на стадии подготовки дела к судебному разбирательству. *Актуальные проблемы процессуальной цивилистической науки: Материалы науч.-практ. конф. /отв. ред. Н.В. Кузнецов*. Саратов, 2003. С. 125.

112. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. №10. С. 86-93.

113. Про авторське право і суміжні права: Закон України № 3792-ХІІ від 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 15.12.2019)

114. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ №11 від 17.10.2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення: 15.12.2019)

115. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України №361/2006 від 10 травня 2006 р..URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (дата звернення: 15.12.2019)

116. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр.: Указ Президента України №276/2015 від 20.05.2015 р.. *Офіційний вісник України*. 2015. №41. Ст. 1267

117. Про судоустрій і статус суддів: Закон України №1402-VIII від 02.06.2016. Дата оновлення: 31.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 15.12.2019).

118. Проект Закону про медіацію №10301-1 від 19.04.2012 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10301-1&skl=7 (дата звернення: 15.12.2019)

119. Проект Закону про медіацію №2425а від 26.06.2013 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637 (дата звернення: 15.12.2019)

120. Прущак В.Є. Інститут врегулювання спору за участю судді: поняття та ознаки. *Реформування цивільного процесуального права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф. ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листоп. 2018 р.) /за заг. ред. д-ра юрид. наук,

проф. Н. Ю. Голубєвої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018. С. 179-183.

121. Прущак В.Є. Історичний аспект розвитку альтернативних способів вирішення спорів. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 90-95.

122. Прущак В.Є. Місце врегулювання спору за участю судді в системі альтернативних судочинства способів вирішення цивільно-правових спорів. *Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі*: матеріали Міжнар. мультидисциплінарної конф. (Wolomin, Republic of Poland, 19-20 October 2018 р.). Vol. 1. Wolomin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 148-151.

123. Прущак В.Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2, ч. 2. С. 74-78.

124. Прущак В.Є. Підстави врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України. *Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 трав. 2019 р.) /уклад.: Н.Ю. Голубєва, Л.А. Островська, О.О. Коробенко, О.В. Сатановська. Одеса: Фенікс, 2019. С. 181-185.

125. Прущак В.Є. Правові основи врегулювання спору за участю судді. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №17. С. 56-62.

126. Прущак В.Є. Правовий статус судді під час здійснення процедури врегулювання спору. *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14-15 верес. 2018 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 73-76.

127. Прущак В.Є. Роль судді під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти та шляхи їхнього вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С. 44-48.

128. Прущак В.Є. Характеристика спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді. *Новели Цивільного процесуального кодексу України: матеріали «круглого столу»* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) /за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.Ю. Голубєвої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018. С. 102-105.

129. Прущак В.Є. Щодо визначення поняття «альтернативне вирішення цивільно-правових спорів». *Актуальні проблеми публічного та приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 25 трав. 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 74-77.

130. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 399 засіданні заступників міністрів 16.09.1986 року). URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf (дата звернення: 15.12.2019)

131. Рекомендація №(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323 (дата звернення: 15.12.2019)

132. Рекомендація № (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в сімейних справах (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів 21.01.1998 р.). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf (дата звернення: 10.07.2019)

133. Рекомендація Rec (2001)9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 05.09.2001 р.) URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (дата звернення: 10.07.2019)

134. Рекомендація Rec (2002)10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 762 засіданні заступників міністрів 18.09.2002 р.) URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf (дата звернення: 10.07.2019)

135. Релігієзнавство: навч. посіб. /за ред. С.А. Бублика. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 496 с.

136. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 90. С. 10-15.

137. Ричбелл Д. Пять шагов на пути к миру. *Медиацция и право*. 2009. №1. С. 30-37.

138. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/card2#Card> (дата звернення: 15.12.2019)

139. Розман Ю.В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватноправових спорів. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* 2013. Вип. 49. С. 245-256.

140. Романадзе Л.Д. Какие пробелы в проектах новых ХПК, ГПК и КАС будут мешать примирению сторон судьей или медиатором. *Закон і Бізнес: вебсайт газети*. URL: https://zib.com.ua/ru/128584-kakie_probely_v_proektah_novih_hpk_gpk_i_kas_budut_meshat_pr.html (дата звернення: 15.12.2019)

141. Романадзе Л.Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації. *Українська академія медіації: вебсайт*. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf> (дата звернення: 15.12.2019)
142. Рулан Н. Юридическая антропология. Москва :Норма, 2000. 310 с.
143. Саєнко Г. Ретроспектива угоди в кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал теорія та практика*. 2014. №.6. С. 272-277.
144. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира: монография. Москва: Институт государства и права РАН, 1993. 143 с.
145. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.
146. Сало Л.Б., Сенюта І.Я., Хлібороб Н.Є., Школик А.М. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади: практичний посібник. Дрогобич: Коло, 2009. 112 с.
147. Самохвалов В. Тенденції розвитку інституту третейського суду як актуальний напрям розбудови альтернативного судочинства в Україні. *Проблеми альтернативного судочинства в Україні: матеріали Першого Львівського Міжнародного форуму*. Львів: Львів. Держ. ін.-т новіт. технологій та управління ім. В. Чорновола, 2008. 210 с.
148. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 7: Поїхати-Приробляти. 723 с.
149. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 8: Природа-Ряхтливий. 927 с.
150. Соловйова-Полудніцина О.Є. Законодавче закріплення процесуального статусу медіатора у кримінальному судочинстві України. *Форум права*. 2011. №2. С. 853–857. URL: file:///C:/Windows/system32/config/systemprofile/Downloads/FP_index.htm_2011_2_138.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

151. Солохин А. Некоторые проблемы понятия «примирения» в науке арбитражного процесса и практике арбитражных судов. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2009. №7. С. 13-16.
152. Сосюра О.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7, №4. С. 59-65.
153. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2012. 244 с.
154. Спектор О.М. Особливості розвитку та застосування альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів в Україні. *Український часопис міжнародного права*. 2013. №1. С. 135-140.
155. Стефанович П.С. Крестоцелование и отношение к нему Церкви в Древней Руси. *Средневековая Русь: сб. науч. трудов*. Москва: Индрик, 2004. Вып. 5. С. 91.
156. Столетова Д.Э. Конфликты в международных коммерческих сделках и альтернативные судебному способы их разрешения: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2007. 38 с.
157. Судебник XV-XVI століть /за заг. ред. Б.Д. Грекова. Москва-Ленинград: Вид-во Академії наук СРСР, 1952. С. 87-88.
158. Сухарев А.Я. Правовые системы стран мира: энцикл. справ. Москва: Наука, 2000. 833 с.
159. Сухова Н.В. Принципы процесса медиации. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2013. №3. С. 154–162.
160. Теория государства и права: курс лекций /под ред. Н. И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 776 с.
161. Тертишник В., Макушев П. Диспозитивність та змагальність в юридичному процесі. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. №2. С. 70–79.
162. Тимченко Г.П. Принцип змагальності в судочинстві України: історичний і теоретичний аспекти. *Держава і право: зб. наук. пр.* 2010. Вип. 48. С. 316-322.

163. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру від 24.06.2002: Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення: 15.12.2019)

164. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві. Харків: Право, 2016. 600 с.

165. Тушина Г.М. Человек перед судом в средневековом Провансе XIII–XIV вв.: источники и современные исследования. *Право в средневековом мире: сб. статей*. [Вып. 2 - 3] /ред. кол.: О. И. Варьяш (отв ред.) и др. СПб. :Алетейя, 2001. С. 17-36.

166. Ухвала у справі № 335/14057/17 від 18.01.2018: Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71650048> (дата звернення: 15.12.2019).

167. Ухвала у справі № 444/477/18 від 07.08.2018: Жовківський районний суд Львівської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75730612> (дата звернення: 15.12.2019).

168. Ухвала у справі № 459/991/18 від 12.07. 2018: Червоноградський міський суд Львівської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75255058> (дата звернення: 15.12.2019).

169. Ухвала у справі № 635/8656/18 від 22.04.2019: Харківський районний суд Харківської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81324445> (дата звернення: 15.12.2019).

170. Ухвала у справі № 636/1450/18 від 06.06.2018: Чугуївський міський суд Харківської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*.

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74502861> (дата звернення: 15.12.2019).

171. Ухвала у справі № 654/1459/18 від 07.09.2018: Голопристанський районний суд Херсонської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76323756> (дата звернення: 15.12.2019).

172. Ухвала у справі № 677/1010/17 від 24.10.2018: Красилівський районний суд Хмельницької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77351545> (дата звернення: 15.12.2019).

173. Ухвала у справі № 903/768/18 від 22.01.2019: Господарський суд Волинської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79458107> (дата звернення: 15.12.2019).

174. Ухвала у справі № 910/3138/18 від 17.05.2018: Господарський суд міста Києва. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73926852> (дата звернення: 15.12.2019).

175. Ухвала у справі № 914/2120/18 від 28.03.2019: Господарський суд Львівської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81557047> (дата звернення: 15.12.2019).

176. Ухвала у справі № 915/1451/19 від 09.09.2019: Господарський суд Миколаївської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84155865> (дата звернення: 15.12.2019).

177. Ухвала у справі № 927/89/18 від 26.03.2018: Господарський суд Чернігівської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень: вебсайт*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72960660> (дата звернення: 15.12.2019).

178. Федорова Т.С. Господарська юстиція в системі інститутів сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 2.00.01. Одеса, 2018. 22 с.

179. Философский энциклопедический словарь /гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.

180. Хміль М.М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2005. 19 с.

181. Хотинська О.З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2006. 195 с.

182. Хрестоматия по Всеобщей истории государства и права: в 2 т. Т. 1 /под ред.: К.И. Батыра, Е.В. Поликарповой. Москва: Юристъ, 1996. 392 с.

183. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. /упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. Київ: Хрінком Інтер, 2003. 656 с.

184. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2 т. Т. 1. Основы. Москва: Международные отношения, 2000. 480 с.

185. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.03.2019)

186. Цивільний процес: навч. посіб. /за ред. Білоусова Ю.В. Київ, 2005. 293 с.

187. Цимбалюк В. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. №11. С. 55–60.

188. Цувіна В.А. Впровадження інститут присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2017. С. 195-200.

189. Чечина Н.А. Гражданские процессуальные отношения. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1962. 68 с.
190. Чумиков А.Н. Ведение переговоров: стратегия, коммуникация, фасилитация, медиация: учебное пособие. Москва, 1997. С. 31-32.
191. Шершеневич Г.Ф. Несколько слов о коммерческих судах. *Журнал Министерства юстиции*. 1895. №2. С. 60.
192. Шершеневич Г.Ф. История кодификации гражданского права в России. Казань, 1898. 128 с.
193. Штепан П. Альтернативные способы разрешения споров. Центр развития юридических клиник=Center Of Development Of Legal Clinics: вебсайт. URL:
https://codolc.com/library/Alternativnoe_razreshenie_sporov/Alternativa_sposoby_k_onflikty (дата обращения: 15.12.2019).
194. Штефан М.Й. Цивільний процес: підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Ін Юре, 2001. 696 с.
195. Штефан М.Й. Цивільний процес. Київ: Ін Юре, 2005. 608 с.
196. Щавелёв А.С. Процедура съезда князей. *Восточная Европа в древности и средневековье. Политические институты и верховная власть*. Москва, 2007. С. 297-301.
197. Эрвасти К. Судебная медиация в Финляндии: законодательство и практика применения. *Сборник материалов III Международной научно-практической конференции «Практика медиации в России: проблемы, трудности, решения»*. Липецк, 2015. С. 39-44. URL:
http://www.conplus.su/upload/news/sbornick_mediation.pdf (дата обращения: 15.12.2019).
198. Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве. С.-Петербург: Издательский дом С.-Петербургского государственного университета, 2005. 360 с.

199. Юридический конфликт: сферы и механизмы /Юридическая конфликтология /отв. ред. В. Н. Кудрявцев. Москва, 1995. Ч. 2.
200. Юхтенко Л. Досудове врегулювання спору шляхом проведення переговорів за допомогою судді в адміністративному судочинстві: сутність та проблеми запровадження. *Юридичний вісник*. 2013. №3. С. 106-112.
201. Яковлєв В.В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. «Право». 2017. Вип. 26. С. 139-151.
202. Ясиновський І.Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014 №102, т. 1 С. 31-33.
203. Яценко С. Інститут врегулювання спору за участю судді: правова характеристика. *Право України*. 2017. №9. С. 213-219.
204. Яценко А.М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 218 с.
205. Alexander N. International and comparative mediation: Legal perspectives. *Austin: Wolters Kluwer*, 2009. 508 p.
206. Astor H. Mediator neutrality: Making sense of theory and practice. *Social & Legal Studies*. 2007. № 16 (2). P. 221–239.
207. Austrian Mediation Act (Law on Mediation in Civil Law Matters). Published 6 June 2003. URL: https://www.viac.eu/images/law/Austrian_Mediation_Act.pdf (дата звернення: 15.12.2019)
208. Barrett J.P. A history of alternative dispute resolution: the story of a political, cultural, and social movement. San Francisco, 2004.
209. Blackford C. Guidelines for monitoring additional dispute resolution processes with the Resource Management Act. Lincoln, New Zealand: Lincoln University, 1992.

210. Boulle L., Nestic N. *Mediation: principles, process, practice*. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. 637 p.
211. Burton J.W. *Conflict-Dispute Distinction /Conflict: Resolution and Prevention*. NY: St.Martin's Press, Inc., 1990. P. 112-114.
212. Cappelletti M. (editor/s) *Access to Justice and the Welfare State*, Alphen aan den Rijn, Sijthoff, 1981, Publications of the European University Institute, 7 Retrieved from Cadmus, European University Institute Research Repository. P. 4–11. (4). URL: <http://hdl.handle.net/1814/18560> (дата звернення: 15.12.2019)
213. Centre for Effective Dispute Resolution: website. URL: <https://www.cedr.com/>(дата звернення: 15.12.2019)
214. Cobb S., Rifkin J. Practice and paradox: Deconstructing neutrality in mediation. *Law Social Inquiry*. 1991. № 16 (1). P. 35–62.
215. Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung vom 21.07.2012. Der Bundesgerichtshof: website. URL: <https://www.bundesgerichtshof.de/DE/Bibliothek/GesMat/WP17/M/Mediationsgesetz.html> (дата звернення: 15.12.2019).
216. Gmurzyńska E. *Mediacija w sprawach cywilnych w amerykańskim systemie prawnym: zastosowanie w Europie i w Polsce*. Warszawa, 2007. 424 s.
217. Harter-Uibopuu K.K. Ancient Greeks Approaches Towards Alternative Dispute Resolution. *Willamette Journal of International Litigation and Dispute Resolution*. 2002. №52. P. 61.
218. Hills C. *Creative Conflict*. California: University of the Irees Press, 1981.
219. Hopt K.J., Steffek F. *Mediation. Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford University Press, UK, 2013. 1347 p.
220. Izor Sean. Selling mediation in the East. *Asian Journal on Mediation*. 2013. №1. P. 1-2.

221. Lee Jeffrey K.L. Mediation in Mainland China and Hong Kong: can they learn from each other? *Asian-Pacific Law & Policy Journal*. 2014. Vol. 16:1. P. 101-121.

222. Nekit K., Ulianova H., Kolodin D. Website as an object of legal protection by Ukrainian legislation. *Amazonia investiga*. 2019. Vol. 8. Issue 21. P. 222-230. URL: <file:///C:/Windows/system32/config/systemprofile/Downloads/97-Article%20Text-236-1-10-20190902.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).

223. Oxford dictionary of Law. Seventh edition /Edited by Jonatan Law, Elizabeth A. Martin. Oxford University Press, 2009. 602 p.

224. Prushchak V. Conditions of implementation of a dispute settlement with the participation of a judge in civil matters in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №3, ч. 1. С. 228-233.

225. Rock E. Mindfulness meditation: the cultivation of awareness, mediator neutrality, and the possibility of justic. *Cardozo Journal of Conflict Resolution (CJCR)*. 2006. Vol. 6. № 2. P. 347–365.

226. Schmiedel L. Erfolgreiche Nachbarn - Ein Blick in die Mediationspraxis in den Niederlanden. ZKM, 2011. S. 15.

227. The Tebtunis papyri by University of California (1868-1952); Egypt Exploration Fund; Egypt Exploration Society; Grenfell, Bernard P. (Bernard Pyne), 1869-1926; Hunt, Arthur S. (Arthur Surr ridge), 1871-1934; Smyly, J. Gilbert (Josiah Gilbert), b. 1867. The Tebtunis Papyri. 4 vols. London. Egypt Exploration Society. 1902-1976. III. P. 325-326. №821. URL: <https://archive.org/details/pt1tebtunisrap03univuoft/page/328/mode/2up> (дата звернення: 15.12.2019).

228. Ury W. Getting Past No: Negotiating Your Way from Confrontation to Cooperation. New York: Bantam Books, 1993.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Прущак В.Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2, ч. 2. С. 74-78.
2. Прущак В.Є. Роль судді під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти та шляхи їхнього вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №10. С. 44-48.
3. Прущак В.Є. Правові основи врегулювання спору за участю судді. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №17. С. 56-62.
4. Prushchak V. Conditions of implementation of a dispute settlement with the participation of a judge in civil matters in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №3, ч. 1. С. 228-233.
5. Прущак В.Є. Історичний аспект розвитку альтернативних способів вирішення спорів. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 90-95.
6. Прущак В.Є. Характеристика спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді. *Новели Цивільного процесуального кодексу України: матеріали «круглого столу»* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) /за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.Ю. Голубевої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018. С. 102-105.
7. Прущак В.Є. Щодо визначення поняття «альтернативне вирішення цивільно-правових спорів». *Актуальні проблеми публічного та приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 25 трав. 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 74-77.
8. Прущак В.Є. Правовий статус судді під час здійснення процедури врегулювання спору. *Верховенство права та правова держава: матеріали*

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14-15 верес. 2018 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 73-76.

9. Прущак В.Є. Місце врегулювання спору за участю судді в системі альтернативних судочинства способів вирішення цивільно-правових спорів. *Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі*: матеріали Міжнар. мультидисциплінарної конф. (Wolomin, Republic of Poland, 19-20 October 2018 р.). Vol. 1. Wolomin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 148-151.

10. Прущак В.Є. Інститут врегулювання спору за участю судді: поняття та ознаки. *Реформування цивільного процесуального права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф. ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листоп. 2018 р.) /за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ю. Голубєвої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018. С. 179-183.

11. Прущак В.Є. Підстави врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України. *Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 трав. 2019 р.) /уклад.: Н.Ю. Голубєва, Л.А. Островська, О.О. Коробенко, О.В. Сатановська. Одеса: Фенікс, 2019. С. 181-185.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Дисертацію обговорено та схвалено на міжкафедральному семінарі кафедр цивільного процесу та цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Результати дослідження оприлюднено у виступах та доповідях на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми публічного та приватного права» (м. Запоріжжя, 25 травня 2018 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 14-15 вересня 2018 р.); Міжнародній мультидисциплінарній конференції «Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі» (м. Воловін, Польща, 19-20 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво» (м. Одеса, 16 травня 2019 року); засіданні Круглого столу «Новели Цивільного процесуального кодексу України» (м. Одеса, 26 березня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.).

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

професор В.Є. Загородній

2019 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження

Прущак Валерії Євгенівни на тему:

«Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві

України» у навчальну та науково-дослідну діяльність

Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі: голови – першого проректора Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора М. Р. Аракеяна, членів комісії: проректора з навчально-методичної та виховної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора В. В. Завальнюка, декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Д. О. Колодіна, завідувача кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Н. Ю. Голубевої, директора Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-аналітичної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента Ю. С. Павлової, склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження здобувача вищої освіти ступеня доктора

філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю «Право» Прущак Валерії Євгенівни на тему: «Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України» використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Актуальні питання цивільного процесуального права», «Альтернативні засоби захисту цивільних прав», «Врегулювання спору за участю судді», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін та у науково-дослідній роботі викладачів та здобувачів вищої освіти.

При викладенні вищевказаних навчальних дисциплін були враховані положення дисертаційного дослідження щодо теоретичних засад врегулювання спору за участю судді, еволюції його виникнення та становлення, правової природи й місця у системі альтернативних способів вирішення спорів та цивільному процесуальному праві; загальної характеристики врегулювання спору за участю судді, зокрема його поняття, ознак та принципів, передумов запровадження та умов проведення врегулювання спору за участю судді, особливостей правового статусу судді при здійсненні означеної процедури, правового порядку здійснення процедури, порядку припинення та правових наслідків її реалізації.

Крім того, рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

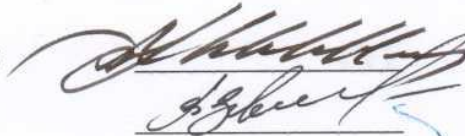
1. Прущак В. Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. № 2, ч. 2. С. 74-78.

2. Прущак В. Є. Роль судді під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти та шляхи їхнього вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 44-48.

3. Прущак В. Є. Правові основи врегулювання спору за участю судді. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 56-62.

11. Прущак В.Є. Підстави врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України. Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво : матеріали міжнародної науково-практичної конференції; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (Одеса, 16 травня 2019 року) / уклад.: Н. Ю. Голубєва, Л. А. Островська, О. О. Коробенко, О. В. Сатановська. – Одеса : Фенікс, 2019. – С. 181-185.

Голова комісії:

М.Р. Аракелян

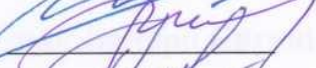
Члени комісії:

В.В. Завальнюк

Д.О. Колодін

Н.Ю. Голубєва

Ю.С. Павлова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Слова Київського районного суду м. Одеси

С.А. Чванкін

2020 року

АКТ

про впровадження наукових розробок

дисертаційного дослідження

Прущак Валерії Євгенівни на тему:

«Врегулювання спору за участю судді

у цивільному судочинстві України» в практичну діяльність

Київського районного суду м. Одеси

Комісія у складі: заступника голови Київського районного суду м. Одеси М.М. Тонконоженко, судді Київського районного суду м. Одеси В.С. Петренко, судді Київського районного суду м. Одеси О.М. Куриленко склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю «Право» Прущак Валерії Євгенівни на тему: «Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України» використовуються в практичній діяльності Київського районного суду м. Одеси.

Комісією розглянуто результати наукових розробок в межах написання дисертаційної роботи, що присвячені: дослідженню передумов виникнення, становлення і розвитку альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів; аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду правового регулювання примирливих процедур вирішення спорів; аналізу теоретичних засад процедури врегулювання спору за участю судді, визначенню її поняття, ознак та принципів; дослідженню передумов запровадження та умов

проведення врегулювання спору за участю судді; розгляду особливостей правового статусу судді при здійсненні даної процедури; дослідженню правового порядку здійснення процедури врегулювання спору за участю судді, порядку припинення та визначенню правових наслідків її реалізації.

Заслуговують на увагу й вироблені здобувачем пропозиції щодо вдосконалення норм цивільного процесуального законодавства України, зокрема Цивільного процесуального кодексу України щодо порядку оскарження ухвали суду про проведення процедури врегулювання спору за участю судді та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» в частині здійснення підготовки судді для проведення врегулювання спору за участю судді та формуванні й веденні Реєстру суддів, що можуть здійснювати процедуру врегулювання спору за участю судді.

Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Прущак В. Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. № 2, ч. 2. С. 74-78.
2. Прущак В. Є. Роль судді під час здійснення процедури врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти та шляхи їхнього вдосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 44-48.
3. Прущак В. Є. Правові основи врегулювання спору за участю судді. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 56-62.
4. Prushchak V. Conditions of implementation of a dispute settlement with the participation of a judge in civil matters in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3, ч. 1. С. 228-233.
5. Прущак В. Є. Історичний аспект розвитку альтернативних способів вирішення спорів. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 90-95.
6. Прущак В. Є. Характеристика спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді. *Новели Цивільного процесуального кодексу України : матеріали «круглого столу»* (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. д-ра

юрид. наук, проф. Н. Ю. Голубевої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2018. С. 102-105.

7. Прущак В. Є. Щодо визначення поняття «альтернативне вирішення цивільно-правових спорів». *Актуальні проблеми публічного та приватного права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25 трав. 2018 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 74-77.

8. Прущак В. Є. Правовий статус судді під час здійснення процедури врегулювання спору. *Верховенство права та правова держава* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14-15 верес. 2018 р.). Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 73-76.

9. Прущак В. Є. Місце врегулювання спору за участю судді в системі альтернативних судочинству способів вирішення цивільно-правових спорів. *Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі* : матеріали Міжнар. мультидисциплінарної конф. (Wolomin, Republic of Poland, 19-20 October 2018 p.). Vol. 1. Wolomin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 148-151.

10. Прущак В. Є. Інститут врегулювання спору за участю судді: поняття та ознаки. *Реформування цивільного процесуального права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 16 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ю. Голубевої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2018. С. 179-183.

11. Прущак В. Є. Підстави врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві України. *Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 трав. 2019 р.) / уклад.: Н. Ю. Голубева, Л. А. Островська, О. О. Коробенко, О. В. Сатановська. Одеса : Фенікс, 2019. С. 181-185.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Київського районного суду м. Одеси.

Заступник голови

Київського районного суду м. Одеси

М.М. Гонконоженко

Суддя

Київського районного суду м. Одеси

 В.С. Петренко

Суддя

Київського районного суду м. Одеси

 О.М. Куриленко